

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

Реєстрація суб'єкта
у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради
України з питань телебачен-
ня і радіомовлення № 2694
від 05.09.2024 року
(Ідентифікатор медіа
R30-04515)

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (98)' 2025**

DOI: 10.32782/UDU-VOU.2025.3(98)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Заступник головного редактора

Катерина ГОНЧАРЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, академічний куратор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», директор Європейського центру досконалості «Європейські студії соціальних інновацій в освіті»

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, директор навчально-наукового інституту перепідготовки та підвищення кваліфікації Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Світлана СТОРОЖУК, доктор філософських наук, професор кафедри української філософії та культури філософського факультету Національного університету імені Тараса Шевченка

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, запрошений дослідник Інституту інженерії, орієнтованої на людину, Школа інжинірингу та інформатики Бернського університету (Швейцарія)

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(вул. Пирогова, 9, м. Київ, 01601, rector@udu.edu.ua, тел. (044) 234-11-08).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): відповідно до Наказу МОН України від 10.10.2022 № 894 (додаток 2).
Спеціальності: «В10 Філософія», «А1 Освітні науки».

Періодичність виходу: 4 рази на рік.

Мови видання: українська, англійська.

Адреса редакції:

01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

тел.: +38 (096) 398 20 03

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: vou@udu.kyiv.ua

Сайт журналу: journals.udu.kyiv.ua/index.php/vou

Схвалено рішенням вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол 5 від 17 грудня 2025 р.)

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК КЛЮЧОВА УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ.....	5
---	---

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Світлана КУЦЕПАЛ ПЕРСПЕКТИВИ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА ТА КОНЦЕПЦІЇ ІНДУСТРІЇ 4.0	10
--	----

Іван ПАЦАЛЮК ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ «ОСВІТИ 5.0» ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЛАТФОРМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ.....	17
---	----

Майя ТРИНЯК АНТРОПОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ В ДОБУ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСВІТНІЙ ВИМІР І ЦИФРОВІ ІДЕНТИЧНОСТІ	25
---	----

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Тетяна АНДРУЩЕНКО, Тетяна АНДРУЩЕНКО, Оксана САПІГА РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	34
---	----

Олександр ГЛЬОЗА ЛІДЕР ЯК МЕДІАФІГУРА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ВЛАДИ В ЕПОХУ НЕВИЗНАЧЕНОЇ МНОЖИННОСТІ.....	46
--	----

Олексій КИЙКОВ ГІБРИДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УНІВЕРСИТЕТ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЛОГІКИ, ПУБЛІЧНА СФЕРА І ПРАКТИКА.....	55
--	----

Ілля САГАЙДАК ДЕТЕРМІНАНТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ВІД ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ ДО СТРАТЕГІЙ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	64
--	----

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Сергій ТЕРЕПИЩІЙ ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РОЗУМ У ДОБУ МЕРЕЖЕВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОЄКТУ ПРОСВІТНИЦТВА ДЛЯ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ.....	74
---	----

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Валентина БОБРИЦЬКА, Світлана ПРОЦЬКА
ІТ-ОСВІТА В УКРАЇНІ ЯК НОСІЙ ЦІННОСТЕЙ МЕРЕЖЕВОГО
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 85

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Дмитро КОЧЕРЄВ
СУБСТАНЦІЙНИЙ ГЕНОМ АРХІТЕКТУРИ: ВІД УТИЛІТАРНОЇ ФУНКЦІЇ
ДО КОМУНІКАТИВНОЇ МІСІЇ 92

Наталія РАДІОНОВА
ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ, ІНЖЕНЕРІНГ
І ДИЗАЙН У СВІТЛІ УНІВЕРСАЛІЗМУ ЕТИКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ 102

Зореслав САМЧУК, Василь ЛЕВКУЧИЧ
ЦІННОСТІ ТА ЕТИКА ЗНАННЯ У МЕРЕЖЕВОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
ФІЛОСОФСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ІТ-ОСВІТИ В УКРАЇНІ 110

УДК 37.013.73:378.011.3-051:001.891

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).01](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).01)

Віктор Андрущенко

доктор філософських наук, професор,
член-кор. НАН та академік НАПН України,
ректор

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-7997-5913>

ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК КЛЮЧОВА УМОВА МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ¹

Підготовка педагогічних кадрів є однією з ключових складових післявоєнного відновлення України. В умовах війни та післявоєнної реальності перед освітою постає низка важливих завдань, серед яких і виховання нового покоління, здатного відбудувати країну та брати участь у вирішенні глобальних проблем сучасності. Тому особлива увага нині має приділятися підготовці вчителів, які не лише передаватимуть знання, але й формуватимуть у молоді цінності миру, демократії та національної ідентичності. Педагоги стають провідниками нового світогляду, орієнтуючись на принципи гуманізму, справедливості та взаєморозуміння. Завдання, які стоять перед педагогічною освітою, включають не лише професійну підготовку вчителів до нових реалій, але й адаптацію навчальних програм до викликів післявоєнного часу.

Умови соціальних та психологічних травм – нова реальність, в якій вже працюють представники педагогічного сегменту людського капіталу. Сьогодні їх завдання ускладнилося необхідністю допомагати учням адаптуватися після пережитих стресів і відновлювати їх фізичне і емоційне благополуччя. Важливим елементом процесу підготовки педагогічних кадрів є створення умов для їх професійної підтримки, підвищення авторитету в суспільстві, а також забезпечення належної матеріальної і моральної підтримки. Це включає як фінансові стимули, так і емоційну підтримку. Без адекватної підготовки вчителів, готових до викликів сучасності, відновлення країни та формування здорового суспільства виявиться неможливим.

Ключові поняття: людина, майбутнє світооблаштування, людський капітал, освіта, інновації, педагог.

В Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова за ініціативи Української Ради Миру 11–12 грудня відбувся Міжнародний форум «Освіта, наука, інновації: людський капітал у повоєнному відновленні України», присвячений визначенню шляхів та ресурсів розвитку людського капіталу засобами науки, освіти і культури післявоєнного періоду. Захід став важливою платформою для міждисциплінарного та міжсекторального діалогу

щодо ролі інтелектуального потенціалу в процесах відновлення й сталого розвитку держави. Нині перед Україною стоять глибокі соціально-економічні та політичні виклики, зумовлені повномасштабною війною з росією. Україна бореться і, безсумнівно, переможе. А далі – наступить мир. Яким він стане у післявоєнному глобальному економічному, політичному, виробничому й загальнокультурному просторі? Відповідь на це запитання є далеко не

¹ Стаття підготовлена за матеріалами доповіді В. Андрущенко на Міжнародному форумі «Освіта, наука, інновації: людський капітал у повоєнному відновленні України» (Київ, 11–12 грудня 2025 р.).

простою. У межах Форуму здійснювався пошук концептуальних підходів до розв'язання зазначеної проблеми за участі представників громадянського суспільства, органів державної влади, міжнародних партнерів, а також провідних науковців та інтелектуалів Європи й світу. Обговорення засвідчили, що сучасні глобальні виклики потребують системних і глобальних відповідей, а отже, значення Форуму виходить за межі України і навіть європейського простору, воно має загальнолюдський характер й потребує об'єднаних зусиль науковців і педагогів, представників всіх сфер людської діяльності, урядових структур, громадськості. Українська Рада Миру спільно з найбільш спроможними академічними установами, громадськими організаціями, провідними університетами держави взяла на себе відповідальність щодо прогнозування його розвитку щонайменше на другу третину ХХІ ст.

Знаково, що такий інтелектуально потужний Форум відбувся саме в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова, який цьогогоріч вступив у 192-й рік з дня свого заснування. За цей час університет підготував близько 400 тисяч фахівців, які щоденно формують цінності добра, справедливості і свободи. Університет стоїть на варті миру, формує патріотично-науковий світогляд, забезпечує якісну освіту і науку, розгортає міжнародне партнерство, а його студенти, випускники та викладачі захищають Батьківщину на передовій. Вагомим є внесок університету у формування моделі післявоєнного просвітництва, підготовки педагогічних кадрів.

Справді, серед основних ресурсів післявоєнного відродження людського капіталу одним із найголовніших є педагогічний сегмент. Йдеться про вчителя, який, продовжуючи справу батьків, формує знання, компетенції, цінності, що супроводжують людину впродовж життя. Підготовка інтелектуально спроможного, ефективного, справедливого вчителя, здатного до навчання і виховання дітей у нових історичних умовах, є завданням державної ваги і

значення. У широкому розумінні, воно має розгортатись як відповідь на такі основні виклики: по-перше, за потребами підготовки людського потенціалу для подолання наслідків війни, відновлення суспільства як у матеріальному, так і в духовно-психологічному сенсі; по-друге, формування готовності, вмінь та навичок людей для переходу від стану війни до порядку його мирного облаштування; по-третє, задля забезпечення відновлення людей – дітей та їх батьків, що повертаються в Україну, їх фізичної та психологічної реабілітації та реінтеграції; нарешті, за потребами формування у нових поколінь здатності до самостійного життя та праці у відповідь на глобальні проблеми сучасного соціально-турбулентного і майбутнього демократичного світу.

Наслідки війни, спричинені агресією росії, жахливі. Тисячі зруйнованих шкіл, навчальних лабораторій, спалені підручники, сотні тисяч розгублених, заляканих, переміщених та викрадених дітей, юнаків та дівчат – все це реальність, без подолання якої ми навряд чи побачимо майбутнє, про яке мріємо. Діти та дорослі, учні та педагоги, учасники бойових дій, що повертаються, прості громадяни, опалені війною, потребують першочергової уваги, реабілітації, реінтеграції, матеріальної та духовної підтримки, простої душевної теплоти. Все це не може обійтись без вчителя, педагога, наставника.

І тут виникає питання: а чи готовий нинішній вчитель до виконання завдань цього історичного періоду? Думаю, що не зовсім. А це означає, що вчителя треба навчити і підготувати. Суспільство, насамперед академічна наука та культура, базове Міністерство, університети та академічні установи мають утвердити нову стратегію підготовки післявоєнного вчителя й невідкладно розпочати її впровадження в практику.

Дозволю собі висловити щодо цього деякі попередні міркування. Серед завдань підготовки педагогічних кадрів, як і відродження освіти загалом, на першому місці стоїть відбудова, матеріальне та

кадрове забезпечення школи, радикальна підтримка вчителя, педагогічних закладів освіти. Школу треба вивести з підвалів та укриттів, вчителя – забезпечити матеріально (насамперед фінансово), надати громадську підтримку, підняти авторитет, заохотити. Бідний, розгублений, обездолений вчитель навряд чи зможе навчити своїх вихованців чомусь доброму. Дехто може зауважити, що на все це потрібно десятки мільярдів доларів, які не можна відривати від оборони держави, відновлення виробничої та життєвої інфраструктури, реабілітації ветеранів тощо. Погоджуюсь. Але... Процес підготовки майбутнього вчителя не повинен випасти з переліку першочергових завдань держави і громадянського суспільства.

Існує легенда про те, як у розпал Другої світової війни до знаменитого Вінстона Черчилля звернулась група генералів з проханням збільшити видатки на підтримку армії. «Звідки ж брати кошти?», – запитав той. «Зняти з освіти», – запропонували генерали. Відповідь прем'єра вразила всіх: «За що ж, як не за дітей, їх освіту і майбутнє, ми тоді воюємо!» – сказав він.

Справді, школа, вчитель, вихователь у системі післявоєнного суспільства має стати основним суб'єктом, провідником та вихователем нинішніх і наступних поколінь. Скажу без прикрас: без належної освіти, просвітництва та ефективного вчителя, інтенсифікації та употужнення людського капіталу суспільство приречене на занепад, стагнацію, розпад. На підготовку майбутнього вчителя мають бути мобілізовані ресурси держави, громадянського суспільства, міжнародної допомоги, бізнесу, свідомих громадян.

Наступним невідкладним завданням підготовки педагогічних кадрів є інноваційне оновлення змісту, методології і методики педагогічного процесу в університетах, їх світоглядне переоблаштування. З нього треба прибрати рутину й зосередити підготовку майбутнього педагога як відповідь на виклики: по-перше, життєвоствердної потреби облаштування післявоєнного світу за наративами миролюбства, демократії

та культури; без воєн, без насильства, без жорстокості і несправедливості; по-друге, за покликом відмежування, точніше, остаточного розриву з так званним «русским міром» – самовпевненим та загарбницьким. І хоча реалізація цього завдання покладається на все суспільство, відповідальність вчителя є першою і основною. І це зрозуміло, адже вчитель першим серед перших має донести до своїх вихованців правду про його («руського міра») підступність і лукавність, жорстокість і войовничість, про те, що територія, куди він приходить, стає територією війни, облуди і насильства, про одвічну мрію українців жити самостійно у праці й справедливості. Гасло «Подалі від москви», обґрунтоване Дмитром Донцовим, має висіти над дошкою в кожному класі школи та університету, утвердитись як життєвий принцип кожної української дитини, учня та студента, а тим паче – педагога та вихователя. Українська педагогіка має відмежуватись від росії, її політики, освіти й сурогатної культури, якою вона утверджує себе у світі. На противагу російському просвітництву, яке зрощує людину війни, плекає образ ворога, налаштовує юнацтво на агресію та вбивство, українські вчителі мають формувати людину миру, трудівника, просякненого благоговінням перед життям, внутрішньою потребою захисту всього живого, цінного, душевного. Майбутній вчитель має стати розумним просвітником і гуманістичним політиком, патріотом і вихователем, провідником інтересів держави і людини, причому не тільки для школярів, але й для їх батьків, для всього громадянського суспільства.

По-третє, підготовка майбутнього вчителя, має здійснюватись за принципом людиноцентризму, який блискуче обґрунтував академік Василь Кремень. Любити дитину, шанувати батьків, облаштувати школу як осередок теплоти й сердечності, працьовитості й миротворчості – такими мають бути основи-основ майбутнього розвитку педагогічної справи. Підготовка педагогічних кадрів у післявоєнній Україні має здійснюватись виключно в контексті розвитку творчості в ім'я людини та людя-

ності, миру та справедливості, розбудови демократичного простору в Україні, Європі і світі.

Світ, між тим, все ще несе з собою суттєві загрози, зокрема й військові та ядерні. Він переповнений агресією, тоталітарно-загарбницькою ідеологією. Майбутня демократія, яка формується, має бути здатною до самозахисту від будь-яких посягань ворога. Саме цю істину вчитель має вкарбувати у свідомість майбутніх поколінь як істину першої інстанції. А це означає, що вчителя треба готувати в світоглядному полі так званої гуманітарної мілітарності, складниками якої, з одного боку, є здатність вчителя навчати й виховувати здібних та талановитих юнаків і дівчат до конструювання та виготовлення ефективної захисної зброї; з другого – до формування у них того непереможного національного духу, про який писав ще Іван Франко – «тіло й душу рве до бою!», Дмитро Донцов називав «духом нашої давнини», народ утвердив як наратив «українського духу незалежності і свободи». Перше й основне слово тут мають сказати вчителі природничо-математичного та фізико-технічного профілів. Між тим, їх підготовка нині знаходиться в плачевно-зanedбаному стані: на сьогодні потреба щодо вчителів цих дисциплін тільки в Києві обраховується сотнями. А яка ситуація на периферії?

Зрозуміло, що гуманітарним аспектом педагогічного просвітництва нехтувати не слід. Адже це світогляд, моральність, патріотизм, віра, надія і любов. Очевидно, слід відшукувати їх розумне співвідношення. Майбутня практика підготовки педагогічних кадрів має базуватись на єдності означених сегментів; розрив між ними несе з собою протиріччя, розколи, суспільні непорозуміння, духовну кризу, що все ще не відпускає людство зі своїх жорстоких обіймів.

Не менш важливим є завдання підготовки педагогічних кадрів за викликами глобальних проблем сучасності – енергетичної, екологічної, продовольчої, інформаційної, політичної, протидії корупції та ін. Вчитель має бути готовим до введення

дитини у сучасний природний, соціальний і духовний світ з усім комплексом його проблем та суперечностей, стати провідником істини та справедливості.

Особлива увага повинна приділятися насамперед інформаційному виклику епохи, що накопчується на людей, як снігова лавина. Відомо, що близько 85 % сучасних школярів не мислить свого життя без електронних засобів спілкування та навчання. Молодь практично вже освоїла технології штучного інтелекту. В системі цифровізації суспільства вона багато в чому перекидає вчителя, а має бути навпаки. Ситуація потребує компетентного втручання. Майбутнього педагога треба озброїти навичками, програмами, методикою і технікою використання електроніки в житті і навчанні, впровадження та використання штучного інтелекту, що зробить життєвий процес гнучким і творчим, а головне – інноваційним.

Те ж саме стосується й таких суспільних процесів, як демократизація та екологізація, інноватика та інклюзія, низка інших глобальних викликів, що розгортаються в суспільстві. Педагогічні університети, інші заклади освіти мають готувати вчителів, здатних працювати за програмою «Наукова освіта», залучати до неї учнів та студентів.

Більшість із нас переконані, що майбутній учитель має формуватись як громадянин України, Європи і світу, сповідувати європейські цінності, формувати їх у своїх вихованцях. Заклик щодо єднання з Європою має стати центральним гаслом нового педагогічного просвітництва. Важливе значення у цьому контексті має схвалений Асоціацією ректорів педагогічних університетів Європи глобальний проєкт Педагогічної Конституції Європи. Європейський вчитель має формуватись на спільних цінностях, з урахуванням їх національної різноманітності, забезпечити їх впровадження принаймні у більшості освітніх систем та закладів європейського простору. Вчитель має тонко відчувати й розуміти психоемоційний стан молоді, бути готовим до відкритого діалогу, підтримки молодіжної мрії, залученню молоді не тільки до освіти

ти та науки, але й до високої державної політики, народної дипломатії, якісної організації дозвілля. Утвердження спільних цінностей – це той прорив, який забезпечує цивілізаційну єдність європейських народів і культур як цілісного суб'єкта світового цивілізаційного процесу, а разом з ним утвердження довіри, співпраці, впевненості в перемогу й довготривале мирне співіснування. У цьому, напевне, й полягає історична місія майбутнього вчителя: готувати покоління для вічного миру. Про це, до речі, писав знаменитий І. Кант. Не менш знаменитий А. Швейцер бачив цю місію в утвердженні «благоговіння перед життям». Більшість народів світу розуміли її як можливість жити, працювати, народжувати дітей, творити і створювати культуру, а в контексті наявності ядерної зброї – уберігати цивілізацію від руйнування.

Десь в середині розпаду холодної війни знаменитий письменник, філософ-екзистенціаліст А. Камю подарував людству повчання неймовірної ваги і значення: «Кожне покоління, що входить в життя, – писав він, – намагається змінити світ. Моє – зрозуміло, що це зробити неможливо. Однак його місія від цього не стає менш важливою. Головне полягає в тому, – зазначав філософ, – щоб забезпечити світ від зникнення!».

Разом і за допомогою вчителя, у єдності молоді і старших поколінь, ми маємо здобути перемогу, відродитись, стати на рейки цивілізаційного поступу, а головне – забезпечити людство від зникнення та забезпечити розвиток у царині добра, миру, справедливості і свободи. Власне, саме для цього й покликана авторитетна і впливова Українська Рада Миру.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В.** (2025). Просвітницька одіссея розуму. Київ. 524 с.
2. **Пінкер, С.** (2019). Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки і прогресу. Київ. 560 с.

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V.** (2025). Prosvitnytska odisseia rozumu. [Enlightenment Odyssey of Reason]. K. 524 s. [in Ukrainian].
2. **Pinker, S.** (2019). Prosvitnytsvo sohodni. Arhumenty na koryst rozumu, nayky i prohresu. [Enlightenment Today. Argumens for reason, Science and Progress]. K. 560 s. [in Ukrainian].

Отримано: 12.12.2025
Рекомендовано: 17.12.2025
Опубліковано: 24.12.2025

УДК 1:338.2:004.9(045)

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).02](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).02)

Світлана КУЦЕПАЛ

доктор філософський наук, професор,
професор кафедри теоретико-правових дисциплін

Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
<https://orcid.org/0000-0003-3804-6031>

ПЕРСПЕКТИВИ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА ТА КОНЦЕПЦІЇ ІНДУСТРІЇ 4.0

У статті розкривається сутність та специфіка цифрового суспільства, аналізуються основні складові концепції Індустрії 4.0, репрезентується феномен технічної творчості.

Аргументується теза, що для цифрового суспільства також характерні трансформація технологічного ландшафту, стрімкий розвиток технологій та інновацій, що детермінує підвищення ролі та значення технічної творчості.

Доводиться, що технічна творчість – це не просто специфічний вид діяльності, спрямований на ознайомлення з різноманітним світом техніки, розвитком технічних здібностей і формування технічних навичок, це суттєва продуктивна сила, здатна змінити умови праці та існування соціуму.

Ключові слова: цифрове суспільство, концепція Індустрії 4.0, технічна творчість, мережевізація, трансформація суспільства, цифровізація.

Svitlana KUTSEPAL

PROSPECTS FOR TECHNICAL CREATIVITY IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SOCIETY AND THE INDUSTRY 4.0 CONCEPT

The article reveals the essence and specificity of the digital society, analyzes the main components of the Industry 4.0 concept, and presents the phenomenon of technical creativity.

It argues that digital society is also characterized by the transformation of the technological landscape and the rapid development of technology and innovation, which determines the increasing role and importance of technical creativity.

It is proven that technical creativity is not just a specific type of activity aimed at familiarizing oneself with the diverse world of technology, developing technical abilities, and forming technical skills; it is a significant productive force capable of changing the conditions of work and the existence of society.

Key words: digital society, Industry 4.0 concept, technical creativity, networking, social transformation, digitalization.

Мейнстрімом у сучасному суспільстві, яке визначається як інформаційне або цифрове, стала цифровізація, тому що «цифрові технології активно проникають у повсякденне життя людини, стають її невід'ємною частиною» [7]; технології стрімко інтегруються у процес життєдіяльності як соціуму загалом, так і окремого індивіда, «відбувається радикальне перетворення довкілля людини на опредмечений результат науково-винахідницької та інноваційно-творчої діяльності – техносферу» [6, с. 31].

Технологічний прогрес впливає і на всі соціальні сфери, штучний інтелект набуває все більшого поширення, виникають нові можливості не лише для виробничої, освітньої, професійної діяльності, а й у творчій площині, особливо в царині технічної творчості.

Формується нова парадигма соціокультурних, професійних знань, норм і компетентностей, покликаних забезпечити конкурентоздатність та успішність фахівця, людський капітал є пріоритетом для престижних компаній та організацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику цифрового суспільства та концепції Індустрії 4.0 досліджували як зарубіжні вчені – Рюссманн М., Лоренц М., Герберт П., Вальднер М., Юстус Й., Енгель П., Харніш М. (Rüßmann M., Lorenz M., Gerbert P., Waldner M., Justus J., Engel P., Harnisch M.) [11], М. Гобахлу (Ghobakhloo M.) [8], Чайко М. (Chayko M.) [7], Шваб К. (Schwab K.) [12], Кітчін Р. (Kitchin R.) [9], Велман Б. (Wellman B.) [13], так і українські вчені – Требін М. П. [5; 6], Лопушинський І. П. [3] та ін.

Феномен творчості загалом і технічної творчості зокрема – у центрі уваги Довгалою І. С. [2], Горбатюк Є. М., Воляник О. Ю. [1], Тарари А. М. [4] та ін., проте, зважаючи на реалії сьогодення, стрімкий розвиток цифровізації, штучного інтелекту, мережевізації, актуалізується потреба як у розвідках теоретико-методичного характеру, так і в розробленні практичних рекомендацій щодо формування базових компетентностей успішної людини XXI століття, пов'я-

заних не лише з навчальною та виробничою, а й з творчою діяльністю.

Дослідження перспектив технічної творчості в контексті концепції Індустрії 4.0. та в системі елементів цифрового суспільства є актуальним і варте ґрунтовної соціально-філософської рефлексії з метою обґрунтування прикладних висновків і рекомендацій.

Мета статті – проаналізувати перспективи технічної творчості в контексті цифрового суспільства та концепції Індустрії 4.0, обґрунтувати роль креативності та інноваційності як трендів технічної творчості в умовах інформаційного суспільства.

Реалізація зазначеної мети забезпечується використанням відповідного методологічного інструментарію, що поєднує як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування), так і методи контент-аналізу, діалектичний, аксіологічний та інші методи наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. У континуумі цифрового суспільства величезне значення відіграє концепція Індустрії 4.0, для якої властиві «злиття технологій, стирання кордонів між фізичною, цифровою та біологічною сферами» [12]. Як зауважують Рюссманн М., Лоренц М., Герберт П., Вальднер М., Юстус Й., Енгель П., Харніш М. (Rüßmann M., Lorenz M., Gerbert P., Waldner M., Justus J., Engel P., Harnisch M.) у роботі «Індустрія 4.0: майбутнє продуктивності та зростання у виробничих галузях» (Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries) (2015), ця концепція базується на дев'яти фундаментальних технологічних досягненнях: сучасні технології виробництва, промисловий інтернет речей, адитивне виробництво, доповнена реальність, моделювання, горизонтальна / вертикальна інтеграція процесів, хмарні технології, кібербезпека, великі дані (властивостями яких є величезний обсяг, висока швидкість виробництва та деталізація, внутрішнє різноманіття, вичерпна повнота, взаємозв'язок з іншими масивами даних, розширюваність та масштабованість [9]) та аналітика. «Індустрія 4.0 дозволить

збирати та аналізувати дані з різних машин, що забезпечить більш швидкі, гнучкі та ефективні процеси для виробництва товарів вищої якості за менших витрат. Це, в свою чергу, підвищить продуктивність виробництва, змінить економіку, сприятиме промислового зростанню та змінить профіль робочої сили, що в кінцевому підсумку змінить конкурентоспроможність компаній та регіонів» [11, с. 15].

Характерними особливостями Індустрії 4.0 є: «розумне виробництво», створення інтелектуальних, цифрових і мережевих систем, які суттєво впливають на стан соціуму. Сьогодні «розумні машини» здатні робити те, що колись було суто людським пріоритетом. Ба більше, завдяки сучасним можливостям технічного й соціального «виробництва» вони швидко розвиваються і вже доступні від віртуальних помічників до автономних транспортних засобів [3].

Для цифрового суспільства також характерні трансформація технологічного ландшафту, стрімкий розвиток технологій та інновацій, що детермінує підвищення ролі та значення технічної творчості, формує нові виклики й вимоги стосовно компетентностей спеціалістів технічних галузей.

Компетентність – це здатність досягти успіху в конкретній сфері діяльності, спираючись на вузькопредметні знання, специфічні навички, мисленнєві операції та процедури; також це внутрішньо мотивовані якості (лідерські, управлінські, креативність, ініціативність, здатність до командної співпраці, комунікативність), що відображають світоглядно-ціннісну структуру особистості [10].

Рівень ефективності й успішності людини у XXI столітті визначається ступенем розвинутої та задіяної здатності критично мислити й оцінювати отримувану інформацію перед її використанням. Оволодіння навичками та інструментарієм критичного мислення детермінується необхідністю виваженого аналізу життєвих ситуацій і виробничих процесів, винайдення й обґрунтування способів реалізації / захисту своїх прав у цих ситуаціях.

Як зауважує М. Гобахлу у статті «Майбутнє виробничої промисловості: стратегічна дорожня карта до Індустрії 4.0» (Ghobakhloo M. The future of manufacturing industry: a strategic roadmap toward Industry 4.0), дорожня карта Індустрії 4.0 має бути індивідуальним проектом для кожної окремої компанії [8]. Розв'язання цього завдання потребує креативного підходу, оскільки традиційні технології та методики вже не забезпечують повноцінного вирішення проблем.

Важливого значення набуває «високорівневий підхід до розв'язання проблем і створення інновацій, що ґрунтується на злитті різних галузей знань та експертизи, який передбачає активне співробітництво між представниками інженерних наук, дизайну, інформаційних технологій та мистецтва з метою створення комплексних рішень, які поєднують у собі технічну функціональність, естетичний дизайн та вплив на користувача» [2, с. 196].

Цифровізація безпосередньо пов'язана з технічною творчістю, оскільки вона постає як «сукупність процесів надпов'язаності, мережевізації, датифікації, платформізації та алгоритмізації. Основу кожного з них складають елементи технологічної інфраструктури цифрового суспільства – мережі, технології великих даних, платформи та алгоритми. Ця технологічна інфраструктура, у свою чергу, забезпечує комплексність та мобільність сучасного цифрового світу» [6, с. 36]. Стрімка цифровізація світу також потребує відповідних соціальних і професійних навичок, знання стратегій існування та дії у цифровому світі.

Сучасний фахівець має бути обізнаним у процесі створення інформаційних матеріалів і здатним надавати інформаційні послуги завдяки комп'ютерним засобам та інтернет-технологіям, розумітися на забезпеченні інформаційних систем і баз даних.

«Виділяючи технічну творчість серед інших видів діяльності, можна відзначити, що, з'явившись на основі поєднання розумової та фізичної праці, вона є вираженням єдності цих двох соціально обумовлених

протилежностей, матеріалізації наукових знань, покликана вирішити в першу чергу утилітарні проблеми суспільства, пов'язані з виробництвом матеріальних благ» [4, с. 18]. Технічна творчість – це не просто специфічний вид діяльності, спрямований на ознайомлення з різноманітним світом техніки, розвитком технічних здібностей і формуванням технічних навичок, це суттєва продуктивна сила, здатна змінити умови праці та існування соціуму. «Нові цифрові технології Індустрії 4.0 дозволяють підвищити продуктивність, ефективність і різноманітність поточних ліній масового виробництва. Вони полегшують виробництво різноманітних продуктів на одній і тій же складальній системі. Роботи і віртуальна реальність, а також адитивне виробництво і 3D-друк підвищують продуктивність праці, та заощаджують значну кількість робочої сили» [1, с. 21]. Людина XXI століття вже не уявляє свого існування без різноманітних гаджетів та пристроїв, розумні годинники, смартфони, планшети не лише забезпечують комунікативну взаємодію, стають суттєвим елементом освітнього процесу, прибираючи різницю між онлайн- та офлайн-навчанням, але й надають можливості для розвитку технічної творчості, нівелюють межі між фізичним та кіберпростором.

Одним із проявів технічної творчості у XXI столітті стала розробка систем графічного моделювання та графічний дизайн, унаслідок чого «діалог людини з машиною за допомогою текстово-графічної інформації вийшов на новий, якісніший рівень. Сучасні пристрої віртуальної реальності дають можливість людині поринути у світ візуальних образів, емоцій, почуттів, згенерованих комп'ютером, і сприймати альтернативну реальність, що відрізняється від об'єктивної» [5, с. 57].

Суттєво збільшуються можливості творчого проведення дозвілля – від удосконалення індивідуальних когнітивних і творчо-технічних навичок шляхом онлайн-курсів та подкастів до створення власного блогу, Telegram- чи Youtube-каналу, тобто трансформація практик дозвілля

перетворюється на продукт соціального конструювання.

Важливим моментом у творчій діяльності має стати безперервність творчого процесу, оскільки епізодична творча діяльність є малоефективною. Завдяки розвитку техніки та вдосконалення технологій збільшується кількість вільного часу, змінюється характер та підвищується якість його використання, що впливає на ступінь соціальної активності індивіда та розширює його творчі можливості, дає змогу збільшити відсоток інтелектуальних, художньо-естетичних, творчих і технічно-творчих видів дозвілля.

А. М. Тарара визначає загальні закономірності науково-технічного прогресу в контексті розвитку технічної творчості фахівців. До першої закономірності слід віднести прискорення темпів розвитку науки та впровадження в практику результатів технічної творчості фахівців.

До другої – зміни в структурі наукових кадрів. Це проявляється насамперед у постійному зростанні кількості творчих людей науки. Більшість із них становлять «розроблювачі» – люди, які займаються втіленням творчих теоретичних розробок у практику. Звичайно, це не говорить про послаблення теоретичного ланцюга в науці, а, навпаки, підтверджує, що теорія піднялася на таку висоту, яка потребує більш активної творчої діяльності «практиків».

Третя закономірність полягає в тому, що значно змінився період часу від відкриття до практичного втілення.

До четвертої слід віднести посилення ролі моделювання як методу наукового обґрунтування результатів технічної творчості фахівців.

До п'ятої закономірності відносимо напрям, пов'язаний із науковою організацією творчої праці людини.

Шостою слід визнати більш швидке поширення ідей і відкриттів [4, с. 5].

Ще одним результатом технологічної творчості XXI століття стає мережевізація. Безперечно, складні соціальні мережі не є надсучасним досягненням, однак саме новітні технічні досягнення у сфері

комунікацій спричинили їх становлення як панівної форми соціальної організації [13]. Незаперечним є усвідомлення необхідності подальшого розвитку технологій, удосконалення навичок використання інформаційних технологій, творче осмислення самого процесу мережевізації. Цифрові технології актуалізують проблему формування відповідних компетентностей індивіда, які суттєво вплинуть на соціальний статус і соціальні інтеракції.

Віртуальна реальність загалом і соціальні мережі зокрема стрімко розвиваються та суттєво впливають на розвиток усіх сфер суспільного життя, визначають вектор індивідуального самовдосконалення й саморозвитку людини, суттєво розширюють горизонти пізнавальної та наукової діяльності. Проте разом з очевидними перевагами, які в когнітивному плані надає віртуальний простір мережі, безсумнівними є і загрози, які чатують на людину, її духовний та психічний стан. Віртуальна

реальність представлена кількома різновидами, залежно від систем, які їх породжують, – медіареальність, комп'ютерна реальність, художня реальність та ігрова реальність. У просторі кожної з них суттєво змінюються традиційні форми людської діяльності – пізнавальна, комунікативна, виробнича, творча.

Висновки. Сучасне цифрове, інформаційне суспільство формує новий тип індивіда – володаря найрізноманітніших компетентностей, здатного до технічної творчості, оскільки цифровий світ стає все більш реальним, інтегрованим у повсякденний життєвий досвід індивіда.

Технологічні новації, які постають каталізатором прогресивного розвитку соціуму, можливі лише на основі широкого впровадження результатів технічної творчості фахівців різноманітних галузей – від проектування до впровадження відповідних технологій, це особливо актуально в контексті концепції Індустрії 4.0.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Горбатюк, Є. М., & Воляник, О. Ю.** (2023). Дослідження перспективи розвитку промислових виробництв в межах концепції Індустрії 4.0. *Технічна творчість: збірник наукових праць*. № 7. С. 19–21.
2. **Довгалюк, І. С.** (2023). Крос-дисциплінарний підхід до технічної творчості. *Технічна творчість: збірник наукових праць*. № 7. С. 196–198.
3. **Лопушинський, І. П.** (2018). «Цифровізація» як основа державного управління на шляху трансформації та реформування українського суспільства. *Теорія і практика державного управління та місцевого самоврядування*. № 2. https://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/20.pdf.
4. **Тарара, А. М.** (2014). Технічна творчість учнів основної школи у процесі проектної і технологічної діяльності: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка.
5. **Требін, М. П.** (2024). Філософія віртуальної реальності. У: *Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс : монографія*. Харків : Право. С. 56–86.
6. **Требін, М. П.** (2024). Цифровізація як мегатренд сучасного буття. У *Цифрова епоха: міждисциплінарний дискурс : монографія*. Харків : Право. С. 31–56.
7. **Chaiko, M.** (2021). *Superconnected: The internet, digital media, and techno-social life* (3rd ed.). Los Angeles : SAGE.
8. **Ghobakhloo, M.** (2018). The future of manufacturing industry: A strategic roadmap toward Industry 4.0. *Journal of Manufacturing Technology Management*. 29 (6). P. 910–936. <https://doi.org/10.1108/JMTM-02-2018-0057>.
9. **Kitchin, R.** (2014). Big data, new epistemologies and paradigm shifts. *Big Data & Society*. 1 (1). P. 1–12. <https://doi.org/10.1177/2053951714528481>.
10. **Rovner, J.** (2012). The heroes of COIN. *Orbis*. 56 (2). P. 215–232. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2012.01.005>.

11. **Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M.** (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. Boston Consulting Group. https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries.
12. **Schwab, K.** (2015, December 12). The fourth industrial revolution: What it means and how to respond. Foreign Affairs. <https://foreignaffairs.org/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>.
13. **Wellman, B.** (2001). Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (2). P. 227–252. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>.

REFERENCES

1. **Horbatiuk, Ye. M., & Volianyuk, O. Yu.** (2023). Doslidzhennia perspektyvy rozvytku promyslovykh vyrobnytstv v mezhakh kontseptsii Industrii 4.0 [Research on the prospects for the development of industrial production within the Industry 4.0 concept]. *Tekhnichna tvorchist: zbirnyk naukovykh prats – Technical Creativity: Collection of Scientific Works*, (7), 19–21 [in Ukrainian].
2. **Dovhaliuk, I. S.** (2023). Kros-dystsyplinarnyi pidkhid do tekhnichnoi tvorchosti [A cross-disciplinary approach to technical creativity]. *Tekhnichna tvorchist: zbirnyk naukovykh prats – Technical Creativity: Collection of Scientific Works*, (7), 196–198 [in Ukrainian].
3. **Lopushynskiy, I. P.** (2018). “Tsyfrovizatsiia” yak osnova derzhavnoho upravlinnia na shliakhu transformatsii ta reformuvannia ukraïnskoho suspilstva [“Digitalization” as the basis of public administration on the path of transformation and reform of Ukrainian society]. *Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia ta mistsevoho samovriaduvannia – Theory and Practice of Public Administration and Local Self-Government*, (2). https://el-zbirn-du.at.ua/2018_2/20.pdf [in Ukrainian].
4. **Tarara, A. M.** (2014). Tekhnichna tvorchist uchniv osnovnoi shkoly u protsesi proiektnoi i tekhnolohichnoi diialnosti [Technical creativity of lower-secondary students in project and technology activities]. *Pedahohichna dumka* [in Ukrainian].
5. **Trebin, M. P.** (2024a). Filosofiia virtualnoi realnosti [Philosophy of virtual reality]. In *Tsyfrova epokha: Mizhdystsyplinarnyi dyskurs: monohrafiia* [The digital age: An interdisciplinary discourse: A monograph]. Kharkiv: Pravo. P. 56–86 [in Ukrainian].
6. **Trebin, M. P.** (2024b). Tsyfrovizatsiia yak mehatrend suchasnoho buttia [Digitalization as a megatrend of contemporary existence]. In *Tsyfrova epokha: Mizhdystsyplinarnyi dyskurs: monohrafiia* [The digital age: An interdisciplinary discourse: A monograph]. Kharkiv: Pravo. P. 31–56 [in Ukrainian].
7. **Chayko, M.** (2021). *Superconnected: The internet, digital media, and techno-social life* (3rd ed.). Los Angeles: SAGE. [in English].
8. **Ghobakhloo, M.** (2018). The future of manufacturing industry: A strategic roadmap toward Industry 4.0. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 29 (6), 910–936. <https://doi.org/10.1108/JMTM-02-2018-0057> [in English].
9. **Kitchin, R.** (2014). Big data, new epistemologies and paradigm shifts. *Big Data & Society*, 1 (1), 1–12. <https://doi.org/10.1177/2053951714528481>. [in English].
10. **Rovner, J.** (2012). The heroes of COIN. *Orbis*, 56 (2), 215–232. <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2012.01.005>. [in English].
11. **Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M.** (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. Boston Consulting Group. https://www.bcg.com/publications/2015/engineered_products_project_business_industry_4_future_productivity_growth_manufacturing_industries. [in English].

12. **Schwab, K.** (2015, December 12). The fourth industrial revolution: What it means and how to respond. *Foreign Affairs*. <https://foreignaffairs.org/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>. [in English].

13. **Wellman, B.** (2001). Physical place and cyberplace: The rise of personalized networking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (2), 227–252. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00309>. [in English].

Отримано: 02.10.2025
Рекомендовано: 10.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Іван ПАЦАЛЮКаспірант кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0000-2011-4177>

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ «ОСВІТИ 5.0» ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЛАТФОРМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

У цій статті розкривається специфіка «Освіти 5.0», що виникла як людиноцентрична еволюція цифрових освітніх моделей та відкриває новий евристичний горизонт для проєктування та функціонування освітніх платформ. На відміну від попередніх парадигм, орієнтованих переважно на трансляцію знань та автоматизацію процесів, «Освіта 5.0» обстоює розвиток креативного, критичного й адаптивного мислення, але з позиції інтеграції підходів людиноцентричності, колаборації, персоналізації чи контекстуальної релевантності. Евристичний потенціал цієї моделі полягає у здатності освітніх платформ не лише продукувати чи передавати «контент», а й стимулювати наукові винаходи та відкриття через іммерсивні, інтерактивні та самоорганізовані середовища навчання.

Розвиток освітніх платформ у рамках «Освіти 5.0» переходить від лінійної архітектурної моделі до екосистемної, де кожен учасник одночасно є споживачем, співавтором і модератором. Евристична цінність таких платформ проявляється у прискоренні когнітивного зростання, підвищенні мотивації та формуванні компетенцій, необхідних для максимальної навігації в умовах високої невизначеності.

Таким чином, у цьому дослідженні ми спробуємо з'ясувати головне завдання цієї теми, а саме розкрити зміст «Освіти 5.0», яка формується на тлі «Індустрії 5.0» і трансформує освітні платформи, перетворюючи їх з інструментів передачі знань у потужні евристичні середовища, здатні ініціювати та підтримувати процеси спільноті людського та штучного інтелектів, що робить їх важливими для підготовки людини до викликів надскладного майбутнього.

Ключові слова: евристичний потенціал, промислова революція, «Індустрія 4.0», «Індустрія 5.0», «Освіта 5.0», технології, ефективність, стратегічний ризик.

Ivan PATSALIUK

HEURISTIC POTENTIAL OF EDUCATION 5.0 FOR SUBSTANTIATING THE EDUCATION DEVELOPMENT PLATFORM

This article reveals the specifics of Education 5.0, which emerged as a human-centric evolution of digital educational models and which opens a new heuristic horizon for the design and operation of educational platforms. Unlike previous paradigms focused primarily on knowledge translation and process automation, Education 5.0 advocates the development of creative, critical, and adaptive thinking, but from the perspective of integrating human-centered approaches, collaboration, personalization, or contextual relevance. The heuristic potential of this model lies in the ability of educational platforms not only to produce or transmit "content", but also to stimulate scientific inventions and discoveries through immersive, interactive and self-organized learning environments. The development of educational platforms within the framework of Education 5.0 is moving from a linear architectural model to an ecosystem model, where each participant is simultaneously a consumer, co-author, and moderator. The

heuristic value of such platforms is manifested in accelerating cognitive growth, increasing motivation, and building the competencies necessary for maximum navigation in conditions of high uncertainty.

Key words: heuristic potential, industrial revolution, Industry 4.0, Industry 5.0, Education 5.0, technologies, efficiency, strategic risk.

Актуальність теми. Освітнє середовище є тією сферою, яка повсякчас має відповідати зовнішнім змінам контексту, що являє собою фундаментальний аспект його еволюції. Освіта не може існувати у вакуумі, ізольованому від соціально-економічних, технологічних, екологічних, культурних чи будь-яких інших трансформацій. У сучасному світі, де зміни відбуваються зі безпрецедентною швидкістю, освітні інститути зобов'язані якомога швидше адаптуватися, щоб своєчасно підготувати людину до поточних реалій і непередбачуваного майбуття. Цифровізація та розвиток штучного інтелекту, глобальні кризи на кшталт COVID-19 та екологічні здвиги не можуть залишати освіту осторонь, адже навіть сам принцип адаптивності, без якого неможливе її сьогодення, постійно підштовхує до взаємодії між компонентами зовнішньої та внутрішньої систем.

Теперішні зовнішні зміни контексту, а це і технологічний прогрес, і розвиток ІІІ та автоматизація процесів, потребують і осмислення навичок, які набувають здобувачі освіти. Базова цифрова грамотність, уміння працювати з даними, критичне мислення тощо вже не відповідають запитам сучасності (хоча й залишаються необхідними навичками). Саме тому виникає потреба в розробці алгоритмів адекватної співпраці людини та технологій. Сучасний етап розвитку освіти все більше підводить людину до того, що вона має вчитися налаштовувати процеси максимально швидко, задіювати всі надані їй інструменти максимально всебічно та співпрацювати екологічно й ефективно. До прикладу, замість спорів щодо того, хто головний: людина чи штучний інтелект – та хто кого витісняє, все більш доречнішим стає розробка алгоритму щодо використання пошукових систем ІІІ та їх застосування в процесі навчання.

Таким чином, відповідність освіти зовнішнім змінам стає імперативом, інвестицією для стійкого розвитку суспільства. Без нього людство ризикує бути неготовим до зовнішніх викликів.

Постановка завдання. У цьому дослідженні ми маємо за мету провести аналіз впливу «Індустрії 5.0» на розвиток «Освіти 5.0». Попри це, наша розвідка спрямована на вивчення головних характеристик в архітектоніці «Освіти 5.0» та того, як вона трансформує освітні платформи, перетворюючи їх з інструментів передачі знань на потужні евристичні середовища, здатні ініціювати й підтримувати процеси розвитку людського та штучного інтелектів, їх колаборативну співпрацю, що робить їх критично важливими для підготовки людини до викликів надскладного майбутнього.

Теоретичне підґрунтя дослідження. У цій статті ми насамперед звертатимемося до результатів аналітичних досліджень McKinsey [10], результатів World Economic Forum [8] чи бюлетенів Європейської комісії [12]. Саме завдяки цим джерелам є можливість прослідкувати специфіку переходу від «Індустрії 4.0» до «Індустрії 5.0», а отже, і окреслити поле опорних аспектів, які виступають ключовими орієнтирами розвитку освітніх платформ в парадигмі 5.0. З-поміж дослідників, які працюють в напрямі розвитку ідеї «Освіти 5.0» в українському контексті, нашу увагу привернули роботи Романишина Ю. [2], Сауха П. [3], Сокола Є. [4] та ін.

Виклад матеріалу. У світлі швидких цивілізаційних змін, суспільної та технологічної трансформації можна спостерігати і прискорення темпів освітнього розвитку. Так, концепція «Освіта 4.0», що була відповіддю на Четверту промислову революцію, через неможливість досягнути всі виклики та зміни, поступається місцем моделі 5.0, що переорієнтовує систему освіти з

технологічної ефективності на такі фактори, як благополуччя людини, стійкість та суспільна цінність. Так, у матеріалах за результатами Світового економічного форуму «Визначення Освіти 4.0: Таксономія для майбутнього навчання» [8] йдеться про необхідність набуття навичок і трансформацію освіти в проєктно-орієнтований, ґрунтований на технологіях процес. На сьогодні цього стає недостатньо. Якщо міждисциплінарна гнучкість таксономії «Освіти 4.0» у поєднанні з рекомендаціями з навчального досвіду «Освіти 4.0» дає можливість «опанувати соціально-емоційні навички та важливі установки й цінності поряд з основними технічними навичками, а учень, який іде цією траєкторією, буде добре підготовлений до вступу в професійну сферу аналізу даних дорослого віку» [8, с. 15], то «Освіта 5.0 вважає технологічні навички як само собою зрозумілі та невід’ємні від процесу безперервного розвитку. Горизонт цілей зміщується з підготовки до ринку чи автоматизації в бік *спільної діяльності, створення людиноцентричних, стійких проєктів*, що зможуть забезпечити головні критерії, які вимагає «Освіта 5.0».

У програмному документі Європейської комісії Industry 5.0 [9] наголошується на тому, що «Індустрія 5.0» розширює концепцію «Індустрії 4.0» та акцентує увагу на дослідженнях та інноваціях як ключових факторах переходу до сталої, людиноцентричної та витривалої європейської промисловості. Вона переорієнтовує фокус із цінності обособленості на користь усіх зацікавлених сторін. «Індустрія 5.0» спрямована на використання потенціалу нових технологій для забезпечення процвітання, що виходить за рамки створення робочих місць чи економічного зростання, але витримує лінію екологічних меж і благополуччя працівників, як таких, що перебувають у центрі виробничих процесів. Відповідно до цього й формуються ключові характеристики «Освіти 5.0»: «Розвиток освіти в контексті “Індустрії 5.0” включає інтеграцію нових технологій та підходів у освітні процеси для підготовки фахівців,

здатних ефективно працювати у середовищі, де *взаємодія між людьми та машинами є ключовою*. Також акцент робиться на формуванні навичок, необхідних для *підтримки сталого розвитку, соціальної відповідальності та інноваційного мислення*, які є основними компонентами “Індустрії 5.0”» [2, с. 24].

«Індустрія 5.0», яка повертає людину в ядро всіх процесів, зосереджується на симбіозі між людиною та машиною, етичності, екологічності й адаптивності до індивідуальних потреб суспільства. Тож принцип, який було концептуалізовано Європейською комісією, а саме перехід від ефективності *до балансу між виробництвом, соціальним благополуччям та екологічною відповідальністю*, тепер стає стандартом, за яким узгоджуються перспективи платформ розвитку освіти.

Слід зважати й на окремі аспекти «Індустрії 5.0», які так чи інакше виявляються під час формування компетенцій, які набуваються завдяки новій моделі освітнього процесу. Є декілька ключових аспектів: людиноцентризм, стійкість, персоналізація тощо. Головними заувагами та критичними аспектами щодо «Індустрії 4.0» є закиди в бік автоматизації, яка призводить до скорочення робочих місць та дегуманізації праці. Щоб уникнути таких тверджень, а, на нашу думку, це всього лише припущення, адже технології не в силах витіснити *homo creative*, «Індустрія 5.0» позиціонує людину центром і креативним співавтором, що в колаборації з ШІ чи роботизованими машинами (*collaborative robots*) підвищує виробничі показники, спрощує прийняття етичних рішень тощо. Дослідження McKinsey [10] за 2023 рік вказують на те, що компанії, які впроваджують людино-машинний підхід, їх взаємодію та спільне вирішення задач, значно підвищили показники рівня залученості співробітників, а також значно знизили кількість допустимих у робочій діяльності помилок. Там же йдеться про те, що технології еволюціонували з допоміжного важеля бізнесу до ключового драйвера прискореного сталого й інклюзивного

розвитку. Якщо раніше компанії вирішували завдання через разові IT-ініціативи та точкові програми, то тепер в умовах турбулентності вони переходять до *спільної технологічної коеволуції та стратегічних ризиків*, щоб не просто виживати, а домінувати, а отже, управляти процесами. Організації, що вловили суть цього тектонічного зсуву, мають освоїти управління викликами: масштабування компетенцій, оновлення технологічних перспектив на межі спільної діяльності, культивування інженерної культури для оптимізації процесів і створення продуктів нового покоління.

Стійкість, на якій наголошує «Індустрія 5.0», проявляється в інтеграції принципів так званої циркулярної економіки. Завдяки адекватним технологічним рішенням мінімізується кількість відходів, підвищується рівень переробки матеріалів, використовуються джерела відновлюваної енергії. У контексті глобальних викликів, як-от от кліматичні зміни чи пандемії, увага зміщується на одينية виробництво продукту (якщо в ньому є потреба) та на такі ж локальні його поставки. Це сприяє відходу від надмірного виробництва, а також дає змогу уникати зайвого негативного впливу на довкілля, людину тощо.

Коли йдеться про персоналізацію, яку враховує «Індустрія 5.0», то нею передбачається насамперед те, що виробництво все більше відходить від стандартизованих форм. Стандартизація зазвичай фокусується на масштабі, тоді як на сьогодні стає все більше затребуваним урахування особистісних бажань споживача, а також генерування індивідуальних дизайнів, форм тощо. Прикладом цього може стати автомобільна компанія на зразок BMW, яка розвивається за принципами платформи «Індустрії 5.0» і для збирання автомобілів з тисячами опцій притримується розрахунків, за якими кожен автомобіль є унікальним, але виробляється з ефективністю конвеєра: «Сучасний університет [з «Освітою 5.0»] нарешті перестане бути фабрикою «дипломованих спеціалістів». Він працюва-

тиме за принципом «спагеті», коли, здавалось би, в повному хаосі, коли кожен співробітник працює на певному проєкті, має знання в певній галузі та успішно їх застосовує на практиці. І таких проєктів можуть бути десятки! Слідування традиціям? Вряд чи це можливо в сучасному світі» [4, с. 179].

Отже, з вищевказаного аналізу, а також на підставі звернення до окремих досліджень, цілком можна погодитися, що: «в освіті “Індустрія 5.0” означає *співпрацю* між технологіями, викладачами та здобувачами *для підвищення ефективності та результативності* викладання та навчання. Технології “Індустрії 5.0” мають потенціал кардинально змінити спосіб навчання здобувачів і методи викладання педагогів» [2, с. 25]. Коли йдеться про коло ключових орієнтирів, компетенцій, на які орієнтована «Освіта 5.0» чи які вона продукує, є сенс у свідомому розумінні, що всі вони мають становити комплексну структуру, де всі системи, усі складові між собою взаємодіють. У протилежному випадку ця освітня модель може залишитися на рівні чергового європейського стандарту, на який є сенс орієнтуватися: «В умовах нового типу «Суспільства 5.0» недостатньо лише розвивати й використовувати окремі передові технології (засоби збирання й аналізу Big Data, хмарні технології, краудсорсинг, 3D-друк, біотехнології, безпілотні автомобілі, штучний інтелект тощо), необхідним є їх інтегроване комплексне поєднання в кожній галузі та всіх соціальних сегментах, які радикально трансформують цілі галузі економіки й суспільство загалом та вирішать неможливі на сьогодні проблеми, зробивши повсякденне життя комфортним і стійким» [3, с. 3].

Поряд із цим саме вплив «Індустрії 5.0» здатен запустити механізми деяких ризиків. Хоча «Освіта 5.0» і сприяє креативності, співпраці та стійкості, потенційні недоліки включають технологічну залежність, відсторонення учнів від навчання та проблеми нерівності (а точніше: *overreliance on technology, inequality troubles, role loss, sustainable innovation* [11, с. 26]). Same

тому в дослідженнях, які розкривають цей аспект «Освіти 5.0», можна побачити обґрунтування доречності підготовки здобувачів на гуманітарно-орієнтовані навички, що є життєво важливими для невизначеного майбутнього [11].

Ці визначення та розмірковування поступово підводять нас до визначення евристичного потенціалу «Освіти 5.0». Та перш ніж сягнути думкою саме цього питання, варто відмітити, що «Освіта 5.0» зберігає та включає всі сильні сторони попередніх підходів, а також робить ключовий акцент на формуванні людських компетенцій, які критично переосмислює і вивіряє. Так, креативність, інноваційність, вміння розв'язувати складні задачі та цифрова грамотність стають ключовими для адаптації до стрімких трансформацій і невизначеності ХХІ століття. Людиноцентрична модель ставить на перше місце гармонійний розвиток особистості, аби забезпечити навчання впродовж усього життя [11, с. 25]. «Освіта 5.0» є персоналізованою, що дає можливість покращити процес навчання і готує майбутніх фахівців до того, щоб витримувати і протистояти невизначеності в майбутньому за допомогою своїх навичок [2, с. 25].

Що ж до евристичного потенціалу «Освіти 5.0», то тут потрібно відштовхуватися від зміни самої логіки пошуку нового: замість пасивної передачі знання відбувається перелаштування на активні пошуки та конструювання моделей, які будуть спрямовані на пряме вирішення проблем з урахуванням подальшої трансформації результату. В людиноцентричній рамці «Індустрії 5.0», яка зміщує акцент із чистої ефективності на стійкість, стійкі цінності для всіх учасників процесу та благополуччя людини, освітня система отримує регулятивні цілі з покращення дизайну навчального середовища. У цих умовах освіта має бути націлена на те, щоб навчати бачити систему всебічно, працювати з невизначеністю й бути співтворцем рішень у кожному окремому реальному контексті. За такого підходу більше не матиме значної ефективності відповідальність

за певний сегмент чи окрему функцію будь-якого процесу діяльності. Як, власне, і не буде дієвим підхід «законсервованості середовищ». Так, до прикладу, в потенціалі «Освіти 5.0» містяться свого роду «живі» протоколи проектування, де учень і вчитель чи студент і викладач діють як дослідницька команда, а засоби, які є у їх розпорядженні (ті ж такі інструменти штучного інтелекту), є інструментами для творчості, перевірки гіпотез чи пошуку додаткових шляхів вирішення питання. Саме принципи «Індустрії 5.0» підштовхують освітнє середовище до того, що в ньому мають більше цінуватися та моделюватися різноманітні ситуації, задачі, які вирішуватимуться спільними зусиллями. Цінності ж в таких освітніх середовищах створюватимуться спільно із зовнішніми «партнерами» (роботодавцями, стейкхолдерами, науковими організаціями etc.), а не в «стерильному» класі чи аудиторії, що відрізана від всього світу та затягнута фльором «академічної» атмосфери. Евристична сила такого підходу полягає в тому, що вона примонтовує навчання до реальності, змушуючи евристику не лише відповідати на питання «як вирішувати задачу», але й на питання «яку саме задачу потрібно поставити чи варто вирішувати», щоб це принесло благополуччя людству в межах всієї планети.

Потенціал «Освіти 5.0» змінює і змістовну частину архітектури освітнього розвитку. З огляду на це навчальні плани перетворюються на *дорожні карти компетентнісної навігації і спільного цілепокладання*. На крайньому акцентуємо увагу. Адже сила кожної освітньої програми, полягає саме в її спроможності дати палітру необхідних, актуальних та відповідних контексту навичок і компетенцій, а не в застарілому шаблонному «знати – вміти». У цій же оптиці й оцінювання більше не виступатиме мертвим фіксатором якогось умовного знання, а радше перейде в розряд свідчення набутих компетенцій носієм відтворюваних евристик. Таким чином, для шкіл, закладів вищої освіти розвиток освітніх платформ у дусі «Освіти 5.0»

може стати якісним кроком у бік екосистем з інкубаторами, симуляторами ситуацій соціальних процесів, реальними науковими проектами, спільнотами, що вирішують конкретні задачі.

Висновки. Таким чином, ми бачимо, що специфіка «Індустрії 5.0» полягає в гармонійному синтезі технологічної сили з людським потенціалом, де ефективність є не самоціллю, а засобом для стійкого, інклюзивного й адаптивного майбутнього. Це не просто чергова технологічна революція, а філософське зрушення до відповідального виробництва, де машини посилюють людину, а не замінюють її. Перехід до цієї парадигми потребує міждисциплінарного підходу: від інженерії до соціології, політики, бізнесу чи освіти. Саме тому «Освіта 5.0» і набуває всіх ознак цього індустріального зсуву й активно розробляє відповідні щодо неї стратегії.

На нашу думку, головна особливість, а отже, і евристичність потенціалу «Освіти 5.0» полягає в тому, що вона трансформує освітні платформи, перетворюючи їх із інструментів пасивної, хоча й насиченої передачі знань на активні середовища когнітивних відкриттів та інтелектуального

прориву. На відміну від попередніх освітніх моделей, що фокусувалися на стандартизації та автоматизації, «Освіта 5.0» ставить у центр процесів людину, що посилює її евристичну спроможність здатністю знаходити неочевидні рішення в умовах невизначеності. Крайній аспект стає стратегічною метою навчання. Так, персоналізація, як одна з ключових характеристик «Освіти 5.0», у спільній роботі з ШІ здатна формувати індивідуальні траєкторії, стимулюючи креативне та критичне мислення. А колаборативні когнітивні мережі перетворюють освітні платформи та майданчики на простір спільної творчості, де помилка або ж зводиться до мінімуму, або ж стає джерелом інсайту.

«Освіта 5.0» полягає не в адаптації до здобувача освіти, а в провокуванні когнітивного стрибка. Це формує людину, здатну не просто реагувати на зміни, а передбачати та конструювати майбутнє. Таким чином, освітні платформи стають каталізаторами інтелектуальної еволюції, де евристика перестає бути побічним ефектом, а перетворюється на ядро освітнього процесу, критично необхідного для навігації у надскладному світі XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бобро, Н.** (2024). Виклики та перспективи скафолдингу: гуманізація та індивідуалізація освіти в умовах індустрії 5.0. *Академічні візії*. № 32. С. 1–9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12568031>
2. **Романишин, Ю.** (2024). Розвиток освіти в контексті Індустрії 5.0. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки*. Випуск 3 (62). С. 24–28. DOI:10.32689/maup.ped.2024.3.4
3. **Саух, П., & Саух, І.** (2023). «Суспільство 5.0». Архітектоніка освіти в умовах п'ятої промислової революції: виклики та перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. № 5 (2). С. 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223>.
4. **Сокол, Є. І.** (2023). Трансформація вищої освіти до Індустрії 5.0. Привабливість навчального закладу: складові та тренди. *Матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків : Вид-во НУА. С. 177–180.
5. Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні (2023). Монографія. Київ : ІПШІ. 305 с.
6. **Alharbi, A.** (2023). Implementation of Education 5.0 in Developed and Developing Countries: A Comparative Study. *Creative Education*. 14. P. 914–942. DOI:10.4236/ce.2023.145059
7. **Bowen, W.** (2000). *At a Slight Angle to the Universe: The University in a Digitized, Commercialized Age*. New Jersey: Princeton University Press, 40 p.

8. Defining Education 4.0: A Taxonomy for the Future of Learning (2023). World Economic Forum. Geneva. 27 p.
9. Industry 5.0. Towards a sustainable, human-centric and resilient European industry (2021). Електронний ресурс. Режим доступу: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/468a892a-5097-11eb-b59f-01aa75ed71a1?utm_source=chatgpt.com.
10. McKinsey Technology. Modernizing technology and accelerating impact (2023). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-technology/overview>.
11. **Shaji George, A., Baskar, T., and Siranchuk, N.** (2025). The Evolution of Education 5.0 in the Innovation Era: A Review of the Progression from Teacher-Centered Learning to Student-Driven Models Partners. *Universal International Innovation Journal*. 3 (1). P. 19–28. DOI:10.5281/zenodo.14944042
12. UNESCO (2022). Beyond Limits: New ways to reinvent higher education. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389912>.

REFERENCES

1. **Bobro, N.** (2024). Vykyly ta perspektyvy skaffoldynhu: humanizatsiia ta indyvidualizatsiia osvity v umovakh industrii 5.0 [Challenges and prospects of scaffolding: humanization and individualization of education in the context of industry 5.0]. *Akademichni vizii*, (32), 1–9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12568031> [in Ukrainian]
2. **Romanyshyn, Yu.** (2024). Rozvytok osvity v konteksti Industrii 5.0 [Development of education in the context of Industry 5.0]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Pedagogichni nauky*, 3 (62), 24–28 DOI:10.32689/maup.ped.2024.3.4 [in Ukrainian]
3. **Saukh, P., & Saukh, I.** (2023). “Suspilstvo 5.0”. Arkhitektonika osvity v umovakh piatoi promyslovoi revoliutsii: vykyly ta perspektyvy [“Society 5.0”. Educational architecture in the conditions of the fifth industrial revolution: challenges and prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy*, 5 (2), 1–7. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223>. [in Ukrainian]
4. **Sokol, Ye. I.** (2023). Transformatsiia vyshchoi osvity do Industrii 5.0 [Transformation of higher education towards Industry 5.0]. *Pryvabyvist navchalnoho zakladu: skladovi ta trendy. Materialy XXI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv: Vyd-vo NUA. P. 177–180 [in Ukrainian]
5. *Strategii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* (2023). [Strategies for the development of artificial intelligence in Ukraine]. Monohrafiia. Kyiv: IPShI. 305 p. [in Ukrainian]
6. **Alharbi, A.** (2023). Implementation of Education 5.0 in Developed and Developing Countries: A Comparative Study. *Creative Education*, 14, 914–942. DOI:10.4236/ce.2023.145059 [in English].
7. **Bowen, W.** (2000). *At a Slight Angle to the Universe: The University in a Digitized, Commercialized Age*. New Jersey: Princeton University Press. 40 p. [in English].
8. Defining Education 4.0: A Taxonomy for the Future of Learning (2023). World Economic Forum. Geneva. 27 p. [in English].
9. Industry 5.0. Towards a sustainable, human-centric and resilient European industry (2021). https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/468a892a-5097-11eb-b59f01aa75ed71a1?utm_source=chatgpt.com. [in English].
10. McKinsey Technology. Modernizing technology and accelerating impact (2023). <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-technology/overview>. [in English].
11. **Shaji George, A, Baskar, T, Siranchuk, N.** (2025). The Evolution of Education 5.0 in the Innovation Era: A Review of the Progression from Teacher-Centered Learning to Student-

Driven Models Partners. *Universal International Innovation Journal*, 3 (1), 19–28. DOI:10.5281/zenodo.14944042 [in English].

12. UNESCO (2022). *Beyond Limits: New ways to reinvent higher education*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000389912>. [in English].

Отримано: 01.10.2025
Рекомендовано: 06.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Майя ТРИНЯК

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії імені професора М. Д. Култаєвої
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0003-4981-8535>

АНТРОПОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ В ДОБУ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА: ОСВІТНІЙ ВИМІР І ЦИФРОВІ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття розглядає європейський вибір України як антропокультурний процес, що реалізується насамперед в освіті та цифрових середовищах. У фокусі аналізу – взаємодія мережових інфраструктур, освітнього дизайну та практик повсякденної взаємодії, через які конструюються цифрові ідентичності студентів і викладачів. Теоретичну рамку становлять філософія освіти, культурна антропологія та теорія мережового суспільства, що дає можливість пояснити, як цінності гідності, справедливості, солідарності та відповідальності набувають операційного виміру в інтерфейсах, регламентах і методиках. Показано, що європейські орієнтири не редукуються до зовнішніх стандартів, а втілюються в «інженерію цінностей» освітніх інституцій: від мовної політики й інтеркультурної комунікації до алгоритмічно опосередкованого оцінювання. Обґрунтовано дві ключові засади формування цифрових ідентичностей, сумісних із європейськими нормами. Перша – принцип ціннісно-чутливого дизайну освітнього середовища, який вимагає інтеграції етичної рефлексії у технічні курси, прозорих механізмів зворотного зв'язку, видимості авторства та справедливих процедур апеляції. Друга – принцип багатомовної та міжкультурної видимості, що трактує різноманітність як ресурс навчання й забезпечує інклюзивні режими участі через багатомовні інтерфейси, налаштовані ритми взаємодії та увагу до невербальних кодів. Аргументовано, що поєднання цих принципів зменшує приховані бар'єри, підсилює довіру і сприяє трансформації університетів у простори відповідальної співучасті. Практична значущість полягає у наданні концептуальних орієнтирів для розроблення політик академічної доброчесності, програм формування цифрової компетентності та критеріїв оцінювання якості цифрової ідентичності. Зроблено висновок, що європейський вибір у добу мережового суспільства має вимірюватися не деклараціями, а здатністю інституцій підтримувати людську гідність і колективну відповідальність у швидкоплинних інформаційних потоках; запропонована рамка окреслює шлях від риторики модернізації до практик, які роблять різницю у студентському досвіді та культурі університету.

Ключові слова: європейський вибір, філософія освіти, мережеве суспільство, ІТ освіта, цифрові ідентичності, ціннісно-чутливий дизайн, інтеркультурна комунікація, багатомовність, академічна доброчесність, цифрова компетентність, етика технологій.

Maya TRYNYAK

ANTHROPOCULTURAL PRINCIPLES OF UKRAINE'S EUROPEAN CHOICE IN THE AGE OF THE NETWORK SOCIETY: EDUCATIONAL DIMENSION AND DIGITAL IDENTITIES

The article examines Ukraine's European choice as an anthropocultural process that is implemented primarily in education and digital environments. The focus of the analysis is the

interaction of network infrastructures, educational design, and everyday interaction practices through which digital identities of students and teachers are constructed. The theoretical framework is formed by the philosophy of education, cultural anthropology, and the theory of the network society, which allows us to explain how the values of dignity, justice, solidarity, and responsibility acquire an operational dimension in interfaces, regulations, and methodologies. It is shown that European guidelines are not reduced to external standards, but are embodied in the “value engineering” of educational institutions: from language policy and intercultural communication to algorithmically mediated assessment. Two key principles for the formation of digital identities compatible with European norms are substantiated. The first is the principle of value-sensitive design of the educational environment, which requires the integration of ethical reflection into technical courses, transparent feedback mechanisms, visibility of authorship and fair appeal procedures. The second is the principle of multilingual and intercultural visibility, which treats diversity as a learning resource and provides inclusive modes of participation through multilingual interfaces, customizable rhythms of interaction and attention to non-verbal codes. It is argued that the combination of these principles reduces hidden barriers, strengthens trust and contributes to the transformation of universities into spaces of responsible participation. The practical significance lies in providing conceptual guidelines for the development of academic integrity policies, digital competence development programs and criteria for assessing the quality of digital identity. It is concluded that the European choice in the era of the network society should be measured not by declarations, but by the ability of institutions to support human dignity and collective responsibility in fast-moving information flows; The proposed framework outlines a path from the rhetoric of modernization to practices that make a difference in the student experience and university culture.

Key words: European choice, philosophy of education, network society, IT education, digital identities, value-sensitive design, intercultural communication, multilingualism, academic integrity, digital competence, ethics of technology.

Вступ. Вибір України на користь європейського цивілізаційного курсу не зводиться до правових процедур чи інституційної гармонізації; він розгортається як антропокультурний процес, у якому переосмислюються образ людини, норми співжиття та сценарії майбутнього. У добу мережевого суспільства цей процес проходить крізь освітні інституції та цифрові середовища, де формуються практики саморозуміння, взаємодії та довіри. Європейські орієнтири тут постають не як зовнішні стандарти, а як ресурс ціннісної артикуляції спільного блага, правової культури й відповідальності за публічний простір.

Напруження між історичною пам'яттю, мовно-культурною різноманітністю та новими режимами медіації виявляє крихкість і водночас стійкість української ідентичності. Цифрові інфраструктури – від платформ до алгоритмічних систем – не лише канали комунікації, а середовища конструювання смислів, у яких посилюються як практики солідарності, так і ризики фрагментації. Освіта стає місцем,

де ці динаміки отримують форму: через навчальні програми, педагогічні стратегії, етику взаємодії та дизайн освітнього простору, що або підтримує, або підриває європейський вектор.

Філософський аналіз антропокультурних чинників європейського вибору потребує поєднання перспектив – філософії освіти, культурної антропології та теорії мережевого суспільства – з увагою до практик, у яких народжуються цифрові ідентичності: мовна політика університетів, інтеркультурна комунікація, цифрова доброчесність, етика даних, громадянська медіаграмотність. У такій рамці освіта постає як простір ціннісної інженерії, де нормативні очікування втілюються в конкретних технологічних і організаційних рішеннях, а європейський вибір вимірюється не деклараціями, а здатністю підтримувати людську гідність і взаємну відповідальність у складних інформаційних потоках.

Мета статті – обґрунтувати антропокультурні умови й освітні механізми формування цифрових ідентичностей, су-

місних із європейськими цінностями в мережевому суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Сучасне мережеве суспільство не лише прискорює циркуляцію смислів, а й переозначає траєкторії європейського вибору як подію культури, у центрі якої стоїть антропологічне питання про здатність людини підтримувати зв'язки довіри в умовах високої медіалізації. Український контекст загострює це питання через нашарування історичної пам'яті, мовних практик і цифрових звичок, що актуалізуються в освітніх інституціях як просторах виробництва ідентичностей. У полі освіти конкурують різні режими нормування – правові, етичні, інструментальні – і саме їхня збалансованість визначає, чи набуде європейський вектор змісту, співмірного з гідністю особи та відповідальністю спільнот. Антропологічний фокус дає змогу розглядати європейські стандарти не як зовнішні обмеження, а як внутрішній ресурс інституційного самовдосконалення, у якому цінності стають операційними правилами взаємодії. Університети та школи, проєктуючи цифрові середовища, формують не нейтральні артефакти, а моделі співжиття, що відтворюють утілені очікування щодо справедливості, відкритості та солідарності. Від того, як інтерпретується людський досвід у курсах, методиках і політиках доброчесності, залежить конфігурація цифрових ідентичностей студентів і викладачів. Українська традиція філософії освіти, що опрацьовує післявоєнну перспективу та виклики трансформації, надає підстави для поєднання нормативного і практичного в межах спільних європейських горизонтів [1, с. 1; 2, с. 7; 8, с. 146].

Європейський вибір як антропологічний процес матеріалізується в рішеннях освітнього дизайну, зокрема в організації взаємодії, мовній політиці та механізмах оцінювання. Вибудова навчального курсу, добір цифрових платформ і сценаріїв співпраці визначають, чи буде закладено культуру діалогу й само-refлексії, чи, навпаки, – культуру фрагментації та імітації комунікації. Розвиток

цифрової компетентності не вичерпується технічною грамотністю, а охоплює етичну чутливість і здатність розрізняти режими влади в медійному середовищі. Практики доброчесності в цифрових просторах стають випробуванням інституційної здатності до прозорості й відповідальності, особливо коли оцінювання переноситься у платформи, що схильні до алгоритмічних упереджень. Саме тут постає потреба у філософському аналізі норм взаємодії, які підтримують гідність співрозмовника й автономію мислення. Концепт навчального середовища як носія цінностей вимагає уважності до деталей: структури зворотного зв'язку, видимості авторства, правил модерації, процедур апеляції. В українських студіях цифрової трансформації освіти це поступово осмислюється як складова гуманітарного профілю інституцій [8, с. 142; 10, с. 58; 6, с. 185].

Цифрові ідентичності в освітньому полі конструюються через мову, жести, ритуали курсів і матеріальність платформ, а також через неочевидні механізми символічного визнання. Невербальні практики медіапростору – від композиції візуальних завдань до тілесної присутності в гібридних форматах – впливають на те, як учасники інтерпретують правила співжиття та місця легітимного голосу. Їхня «прецедентність» задає матриці наслідування і вкорінює нові норми, що легко входять у звичку і тим самим чинять опір критичному перегляду. Мовна політика в аудиторіях із високою культурною різноманітністю визначає, чи цифрова ідентичність іноземного студента буде інструментом включення, чи каналом маргіналізації. Коли ж цифрові інструменти не відбивають багатомовності, вони створюють приховані перепони для рівного доступу до визнання й успіху. У такій перспективі формалізовані норми доброчесності мають доповнюватися інклюзивними практиками, що визнають символічні ресурси кожного учасника. Українські дослідження медіапрактик і багатомовної ідентичності надають емпіричний ґрунт для цих висновків [3, с. 127; 4, с. 60; 5, с. 207].

Відкрита система мережевого суспільства підсилює взаємодію освітніх і громадянських контекстів, де ідентичність набуває рис реляційного проєкту. Навчальні програми, орієнтовані на співпрацю та міждисциплінарність, задають етику колективної відповідальності та перерозподіляють авторство знання. Якщо цифрові формати стимулюють лише індивідуальну ефективність, вони провокують конкуренцію сигналів і знижують якість публічної аргументації. Якщо ж курсова архітектура підтримує довгі розмови, прозорі ролі та справедливі процедури згоди, вона вирощує вміння діяти разом у складних умовах. Європейський вибір тоді постає як практика взаємного навчання, а не як імітація стандартів. Це потребує тонкої настройки між нормативними орієнтирами та локальними традиціями інституційної культури. Доказова база для такої інституційної роботи акумулюється у студіях про lifelong learning і цифрову людяність [12, с. 142; 10, с. 61; 2, с. 8].

Етика цифрової освіти становить окремий об'єкт філософської рефлексії, оскільки питання про добро і справедливість у віртуальних просторах має іншу матеріальність, ніж у класичній аудиторії. Вбудованість алгоритмів у процеси відбору, оцінювання та рекомендацій породжує нові форми влади, які потребують осмислення в категоріях легітимності, згоди та відповідальності. Відповідь на виклики упередженості, непрозорості та «надлишкової оптимізації» не зводиться до технічних патчів, адже вона вимагає конституювання етичних компетентностей як частини навчальних результатів. Дослідження в галузі етики обчислювальної освіти пропонують модулі аналізу цінностей, інтегровані безпосередньо в дисципліни, що формують технічну грамотність. Емпіричні дані свідчать про зростання усвідомлення студентами соціальних наслідків технологічних рішень за умови системної роботи з кейсами, дискусіями та рефлексією. Це узгоджується з настановами європейських освітніх політик, але потребує локальної адаптації до мовних, культурних і правових реалій.

Розроблення таких підходів є ключем до емансипації студента як відповідального агента в цифровій екосистемі [13, с. 18; 16, с. 30; 20, с. 350].

Питання сталих цінностей у технологічній освіті виводить дискусію за межі нормативної риторики і спонукає досліджувати «волю до дизайну», яка спрямовує рішення розробників і педагогів. Освітні артефакти – від інтерфейсів до інструкцій – закріплюють структури уваги й інтересів, що мають тривалі наслідки для інституційної пам'яті. Якщо ігнорувати ці структури, відтворюватимуться приховані пріоритети, які суперечать задекларованим принципам інклюзії та рівності. Філософська оптика тут дає змогу простежити, як цінності робляться «практичними» через матеріальні обмеження та процедури, що скеровують поведінку. У середовищах, де культивується свідома увага до стейкхолдерів і до довгострокових наслідків, зростає здатність інституцій чинити опір короткотерміновому утилітаризму. Це важливо для європейського вибору, який апелює до людської гідності як до критерію оцінки технологічного розвитку. Українські та міжнародні студії підтверджують доцільність такого ціннісного фреймінгу для підготовки майбутніх педагогів і інженерів [15, с. 15; 6, с. 189; 12, с. 146].

Мовна ідентичність іноземних студентів у багатокультурному університеті є лакмусовим папірцем для практик європейської інклюзії. Там, де політика багатомовності інтегрована в цифрові системи навчання, формується досвід рівного доступу до знання й визнання, а не лише до інформації. Там, де вона замінюється «мовним мінімалізмом», виникають дублюючі канали неформального перекладу, що підживляють академічну справедливість і посилюють несиметрії. Невербальні коди – візуальні інструкції, знаки ввічливості, темп взаємодії – значною мірою визначають емоційну безпеку й готовність до участі. Такі коди варто осмислювати не як другорядні, а як структурні елементи цифрової ідентичності. Переорієнтація освітніх середовищ на чутливість до культурної

різниці підсилює людський вимір європейського проєкту. Це є не лише моральною вимогою, а й стратегічною передумовою якості спільної роботи. Українські дослідження пропонують конкретні висновки для університетської політики підтримки іноземних студентів [4, с. 65; 3, с. 129; 5, с. 210].

Розвиток цифрової компетентності в Україні супроводжується пошуком балансу між інструментальною ефективністю та гуманітарною рефлексією. Там, де другий компонент відсутній, освітні практики швидко перетворюються на реплікацію технологічних трендів без належної уваги до соціальних наслідків. Там, де він інтегрований, з'являється критичний горизонт, що дає можливість інституціям приймати рішення, сумісні з європейськими нормами справедливості та прав людини. Практичні моделі формування ІК-компетентностей показують, що питання етики, комунікації та публічної відповідальності можна робити видимими через структуру завдань і критерії оцінювання. Це потребує ресурсів і політичної волі, але має високий кумулятивний ефект для культури довіри. Додатково важливими є механізми підтримки неперервного навчання дорослих, які зміцнюють соціальну тканину поза формальними програмами. В українському полі досліджень окреслено контури таких підходів [6, с. 190; 12, с. 147; 8, с. 147].

Культури добросовісності в цифровій освіті не виникають спонтанно; вони спираються на поєднання етичних навчальних модулів і процедур, що гарантують справедливість та можливість апеляції. Емпіричні дослідження демонструють, що систематичне включення кейсів про ціннісні конфлікти й соціальні наслідки технологій підвищує здатність студентів розпізнавати ризики маніпуляції та контролю. Водночас культурні та мовні відмінності визначають, як саме інтерпретуються ті самі ситуації, тож універсальні етичні схеми потребують контекстуалізації. Європейський вимір освіти проявляється як уміння вести аргументовану розмову між різними традиціями, не розчиняючи їх в абстрактному

консенсусі. Інституції, що підтримують таку розмову, схильні легше адаптуватися до змін технологічних середовищ, зберігаючи фокус на гідності особи. Це дає можливість узгоджувати локальні практики із ширшими європейськими стандартами без втрати сенсу для конкретних спільнот. Корисні інсайти для таких програм містять міждисциплінарні огляди та міжкультурні опитування [13, с. 5; 19, с. 5; 20, с. 354].

Перший ключовий принцип формування цифрових ідентичностей, сумісних із європейським вибором, можна позначити як **принцип ціннісно-чутливого дизайну освітнього середовища**. Він передбачає, що будь-яке технічне або організаційне рішення розглядається крізь призму гідності, справедливості та інклюзії, а структура платформи, інтерфейс курсу й регламент оцінювання налаштовуються так, щоб підтримувати діалог і співучасть. Практична реалізація передбачає вбудовані модулі етичної рефлексії у технічні дисципліни, прозорі механізми зворотного зв'язку, видимість авторства та чіткі правила апеляції. Принцип вимагає процедур участі стейкхолдерів у прийнятті рішень щодо інструментів і регламентів, зокрема студентів із різними мовними та культурними профілями. Він узгоджується з емпіричними даними про ефективність «вбудованого» аналізу цінностей і з філософськими підставами технологічної освіти, орієнтованої на стійкі цінності [16, с. 30; 15, с. 20; 13, с. 30].

Другий ключовий принцип – **принцип багатомовної та міжкультурної видимості в цифрових практиках навчання**. Його зміст полягає в тому, що мовні та культурні відмінності не маскуються й не редукуються до мінімуму, а стають видимими та методично підтриманими ресурсами навчання, інтегрованими в інтерфейси, завдання й оцінювання. Реалізація передбачає багатомовні канали інструкцій і підтримки, налаштовувані ритми обговорень, чутливість до невербальних сигналів і процедури взаємного перекладу смислів. Такий підхід підсилює досвід визнання та зменшує приховані бар'єри, що особли-

во важливо для іноземних студентів і для груп із різною цифровою соціалізацією. Принцип підкріплюється результатами досліджень про мовну ідентичність у багатокультурних середовищах і про роль невербальних кодів у медіапрактиках, а також узгоджується з моделями навчання впродовж життя, що зміцнюють соціальну тканину університетів. У застосуванні він утворює міст між локальними традиціями та європейськими нормами академічної доброчесності [4, с. 56; 3, с. 123; 12, с. 146].

Висновки. Європейський вибір виявляється не лише як геополітичний вектор, а як процес антропокультурної самоорганізації, що відбувається в освіті та цифрових середовищах. Цифрові ідентичності постають продуктом взаємодії норм, інфраструктур і практик повсякденної участі, а отже, потребують свідомого проектування. Освітні інституції здатні перетворити зовнішні стандарти на внутрішні звички справедливості, відкритості та відповідальності, якщо робота з цінностями не відділяється від організації курсів, інтерфейсів і процедур. У такій логіці європейські орієнтири набувають операційного виміру: вони працюють не як декларації, а як режими співжиття, що підтримують людську гідність у високій динаміці мережевого суспільства.

Запропоновані принципи – ціннісно-чутливий дизайн освітнього середовища та багатомовна й міжкультурна видимість – визначають рамку відповідальної цифрової освіти. Перший принцип пере-

водить етичні настанови в конкретні інженерні й організаційні рішення, завдяки яким формується культура довіри та співучасті. Другий робить різноманітність ресурсом навчання, зменшує приховані бар'єри та підтримує досвід визнання, критично важливий для академічної справедливості. Разом вони дають можливість освітнім установам утримувати баланс між ефективністю та людяністю, між локальними традиціями й загальноєвропейськими нормами. Це зміщує акцент з контролю та формальних регламентів на співтворення спільного простору відповідальної взаємодії.

Подальший поступ вимагає інституційної послідовності, етичної грамотності викладачів і стійкої політики неперервної освіти для різних груп дорослого населення. Перспективними напрямками є розробка індикаторів якості цифрової ідентичності, методик оцінювання інклюзивності інтерфейсів, а також протоколів участі зацікавлених сторін у виборі технологій. Обмеження дослідження полягають у високій мінливості медіасередовищ і залежності практик від контексту, що потребує ситуаційно чутливих рішень і пілотних упрощень. Проте саме в цих умовах відкривається можливість для інновацій, які узгоджують технічний прогрес з європейським змістом освіти та культурою громадянської взаємності. Такий курс робить цифрову модернізацію не самоціллю, а засобом розширення простору свободи й відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрос, Є. І., Шалашенко, Г. І., Загороднюк, В. П., Хамітов, Н. В., Лютий, Т. В. та ін.** (2014). Антропокультурні чинники європейського вибору України. Київ: Наукова думка. 303 с.
2. **Андрущенко, В. П.** (2022). Післявоєнний світ науки та освіти: філософська рефлексія майбутнього. *Вища освіта України*. № 1–2 (84–85). С. 5–9. DOI: 10.31392/NPU-VOU.2022.1-2(84-85).01.
3. **Триняк, М.** (2024). Прецедентність у невербальних практиках сучасного медіапростору: філософсько-культурологічний аналіз. *Humanities Studies*. № 20 (97). С. 122–130. DOI: 10.32782/hst-2024-20-97-14.
4. **Триняк, М.** (2025). Мовна ідентичність у багатокультурному освітньому середовищі: виклики для іноземних студентів. *Вісник Національного юридичного*

університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. № 1 (64). С. 55–66. DOI: 10.21564/2663-5704.64.324498.

5. **Триняк, М.** (2025). Інтеркультурна комунікація в освіті як простір доброчесності: потенціал дизайну освітнього середовища у сприянні етичній взаємодії. *Humanities Studies*. № 23 (100). С. 206–211. DOI: 10.32782/hst-2025-23-100-22.

6. **Процька, С.** (2023). Практичні аспекти формування ІК-компететності майбутнього магістра освітньої галузі. *Scientific Collection "InterConf+"*. 31 (147). Р. 184–191. DOI: 10.51582/interconf.19-20.03.2023.020.

7. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>.

8. **Іванова, О. С.** (2024). Філософія освіти в умовах цифрової трансформації суспільного життя. *Humanitarian Studios: Pedagogics, Psychology, Philosophy*. 15 (1). С. 141–148. DOI: 10.31548/hspedagog15(1).2024.141-148.

9. **Мельник, Ю., Тодорова, С., Шевченко, Г.** (2024). Філософія штучного інтелекту у вищій освіті. *Humanities Studies*. № 19 (96). С. 126–134. DOI: 10.32782/hst-2024-19-96-14.

10. **Нікітенко, В. О., Олексенко, Р., Кивлюк, О.** (2022). Формування цінностей цифрової освіти і цифрової людини у діджиталізованому суспільстві. *Humanities Studies*. № 10 (87). С. 53–63. DOI: 10.26661/hst-2022-10-87-06.

11. **Тормахова, А.** (2023). Цифрові технології як основа формування digital anthropology. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. № 47. С. 45–49. DOI: 10.35619/ucpmk.v47i.721.

12. **Чайка, І., Павловський, В., Кравченко, Р.** (2024). Освіта протягом життя як загальнолюдська цінність у XXI столітті: системний та синергетичний виміри. *Humanities Studies*. № 19 (96). DOI: 10.32782/hst-2024-19-96-10.

13. **Brown, N., Xie, B., Sarder, E., Fiesler, C., Wiese, E. S.** (2024). Teaching Ethics in Computing: A Systematic Literature Review of ACM Computer Science Education Publications. *ACM Transactions on Computing Education*. 24 (1). Р. 1–36. DOI: 10.1145/3634685.

14. **Castells, M.** (2022). The Network Society Revisited. *American Behavioral Scientist*. 67 (7). DOI: 10.1177/00027642221092803.

15. **Hallström, J., & Ankiewicz, P.** (2024). Foregrounding Sustainable Values in Technology Education: Philosophical Perspectives on Design Volition. *Journal of Technology Education*. 35(2). Р. 8–22. DOI: 10.21061/jte.v35i2.a.2.

16. **Копес, М., Magnani, M., Ricks, V., Torosyan, R., Basl, J., et al.** (2023). The Effectiveness of Embedded Values Analysis Modules in Computer Science Education: An Empirical Study. *Big Data & Society*, 10, Article 20539517231176230. DOI: 10.1177/20539517231176230.

17. **McDermott, R., & Daniels, M.** (2025). Determining the Scope of the Philosophy of Computing Education. *ACM ICER*. DOI: 10.1145/3724363.3729049.

18. **McDermott, R., & Daniels, M.** (2024). Steps Towards a Philosophy of Computing Education. *ACM ICER (Discussion Paper)*. DOI: 10.1145/3631802.3631817.

19. **Peña-Acuña, B., & Rubio-Alcalá, F. D.** (2024). Ethical Approach to the Use of Immersive Technologies. Advance about Digitalisation of Multilingual Programs in the EHEA. *Frontiers in Virtual Reality*. 5, 1357595. DOI: 10.3389/frvir.2024.1357595.

20. **Rivera-Piragauta, J. A., & Minelli de Oliveira, J.** (2022). Do Ethics and Values Play a Role in Virtual Education? A Study on the Perception of Students and Teachers. *Journal of Academic Ethics*. 21 (2). Р. 343–356. DOI: 10.1007/s10805-022-09459-z.

REFERENCES

1. **Andros, Ye. I., Shalashenko, H. I., Zahorodniuk, V. P., Khamitov, N. V., Liutyi, T. V., et al.** (2014). Antropokulturni chynnyky yevropeiskoho vyboru Ukrainy [Anthropocultural factors of Ukraine's European choice]. Kyiv: Naukova dumka. 303 p. [in Ukrainian].
2. **Andrushchenko, V. P.** (2022). Pisliavoienni svit nauky ta osvity: filosofska refleksii maibutnoho [The post-war world of science and education: a philosophical reflection on the future]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1–2, 5–9 [in Ukrainian].
3. **Tryniak, M.** (2024). Pretsedentnist u neverbalnykh praktykakh suchasnoho mediaprostoru: filosofsko-kulturolohichni analiz [Precedentiality in nonverbal practices of the modern media space: a philosophical and cultural analysis]. *Humanities Studies*, 20 (97), 122–130 [in Ukrainian].
4. **Tryniak, M.** (2025). Movna identychnist u bahatokulturnomu osvitnomu seredovyshchi: vykyky dlia inozemnykh studentiv [Language identity in a multicultural educational environment: challenges for foreign students]. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 1 (64), 55–66 [in Ukrainian].
5. **Tryniak, M.** (2025). Interkulturna komunikatsiia v osviti yak prostir dobrochesnosti: potentsial dyzainu osvitnoho seredovyshcha u sprianni etychnii vzaiemodii [Intercultural communication in education as a space of integrity: the potential of learning-environment design to foster ethical interaction]. *Humanities Studies*, 23 (100), 206–211. DOI: 10.32782/hst-2025-23-100-22 [in Ukrainian].
6. **Protska, S.** (2023). Praktychni aspekty formuvannia IK-kompetentnosti maibutnoho mahistra osvitnoi haluzi [Practical aspects of forming ICT competence of a future master in education]. *Scientific Collection "InterConf+", 31 (147), 184–191. DOI: 10.51582/interconf.19-20.03.2023.020 [in Ukrainian].*
7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Stratehichniy plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku [Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku> [in Ukrainian].
8. **Ivanova, O. S.** (2024). Filosofiia osvity v umovakh tsyfrovoy transformatsii suspilnoho zhyttia [Philosophy of education in the context of digital transformation of social life]. *Humanitarian Studies: Pedagogics, Psychology, Philosophy*, 15 (1), 141–148. DOI: 10.31548/hspedagog15(1).2024.141-148 [in Ukrainian].
9. **Melnyk, Yu.** (2024). Filosofiia shtuchnoho intelektu u vyshchii osviti [Philosophy of artificial intelligence in higher education]. *Humanities Studies*, 19 (96). DOI: 10.32782/hst-2024-19-96-14 [in Ukrainian].
10. **Nikitenko, V. O., Oleksenko, R., & Kyvliuk, O.** (2022). Formuvannia tsinnosti tsyfrovoy osvity i tsyfrovoy liudyny u didzhytalizovanomu suspilstvi [Formation of values of digital education and the digital human in a digitalized society]. *Humanities Studies*, 10, 53–63. DOI: 10.26661/hst-2022-10-87-06 [in Ukrainian].
11. **Tormakhova, A.** (2023). Tsyfrovii tekhnolohii yak osnova formuvannia digital anthropology [Digital technologies as the basis for forming digital anthropology]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku*, 47, 45–49. DOI: 10.35619/ucpmk.v47i.721 [in Ukrainian].
12. **Chaika, I., Pavlovskiy, V., & Kravchenko, R.** (2024). Osvita protiahom zhyttia yak zahalnoliudska tsinnist u XXI stolitti: systemnyi ta synerhetychni vymiry. [Lifelong learning as a universal value in the 21st century: systemic and synergetic dimensions]. *Humanities Studies*, 19 (96). DOI: 10.32782/hst-2024-19-96-10 [in Ukrainian].
13. **Brown, N., Xie, B., Sarder, E., Fiesler, C., & Wiese, E. S.** (2024). Teaching Ethics in Computing: A Systematic Literature Review of ACM Computer Science Education

Publications. *ACM Transactions on Computing Education*, 24 (1), 1–36. DOI: 10.1145/3634685 [in English].

14. **Castells, M.** (2022). The Network Society Revisited. *American Behavioral Scientist*, 67 (7). DOI: 10.1177/00027642221092803 [in English].

15. **Hallström, J., & Ankiewicz, P.** (2024). Foregrounding Sustainable Values in Technology Education: Philosophical Perspectives on Design Volition. *Journal of Technology Education*, 35 (2), 8–22. DOI: 10.21061/jte.v35i2.a.2 [in English].

16. **Копец, М., Magnani, М., Ricks, V., Torosyan, R., Basl, J., et al.** (2023). The Effectiveness of Embedded Values Analysis Modules in Computer Science Education: An Empirical Study. *Big Data & Society*, 10, Article 20539517231176230. DOI: 10.1177/20539517231176230 [in English].

17. **McDermott, R., & Daniels, M.** (2025). Determining the Scope of the Philosophy of Computing Education. In *Proceedings of the ACM International Computing Education Research Conference (ICER)*. DOI: 10.1145/3724363.3729049 [in English].

18. **McDermott, R., & Daniels, M.** (2024). Steps Towards a Philosophy of Computing Education. *ACM ICER (Discussion Paper)*. DOI: 10.1145/3631802.3631817 [in English].

19. **Peña-Acuña, B., & Rubio-Alcalá, F. D.** (2024). Ethical Approach to the Use of Immersive Technologies. Advance about Digitalisation of Multilingual Programs in the EHEA. *Frontiers in Virtual Reality*, 5, 1357595. DOI: 10.3389/frvir.2024.1357595 [in English].

20. **Rivera-Piragauta, J. A., & Minelli de Oliveira, J.** (2022). Do Ethics and Values Play a Role in Virtual Education? A Study on the Perception of Students and Teachers. *Journal of Academic Ethics*, 21 (2), 343–356. DOI: 10.1007/s10805-022-09459-z [in English].

Отримано: 06.10.2025
Рекомендовано: 14.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

УДК 373.5.016:78(477)

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).05](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).05)

Тетяна АНДРУЩЕНКО

докторка філософських наук, професорка,
завідувачка кафедри гуманітарних наук

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0002-0381-171X>

Тетяна АНДРУЩЕНКО

докторка політичних наук, професорка,
учений секретар

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0001-6701-8035>

Оксана САПІГА

докторка філософії, начальниця навчально-методичного відділу,
доцентка кафедри теорії та історії культури

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського
<https://orcid.org/0000-0001-6715-5670>

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Аналізується сутність, філософсько–історичні засади європейської та вітчизняної мистецької освіти, її творчий та виховний потенціал, значення у культурному та державному будівництві. Розглядаються потужні можливості музичної освіти та виховання в процесі самоорганізації, саморозвитку особистості, формуванні творчої свободи та патріотизму. Акцентується на ролі і значенні музичної освіти в сучасній Україні, адже збагачуючи особистість, музична освіта формує культурну ідентичність, європейські ціннісні орієнтири, світоглядні морально-етичні надбання, комунікативні якості, підтримує соціальну згуртованість, сприяє розвитку культурного життя країни, допомагає передавати і зберігати культурну спадщину, що є вкрай важливим, особливо в умовах війни з російським фашизмом, символом національної єдності та стійкості. Музична освіта виступає вагомим складовим музичного мистецтва, як педагогічний процес, що передає знання про музику і формує музичну культуру. Музична освіта є ключовим компонентом культурного суспільного розвитку.

Ключові слова: музичне мистецтво, мистецька освіта, гармонія, виховання, креативність, самоорганізація, саморозвиток, свобода.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MUSIC EDUCATION IN MODERN UKRAINE

The essence, philosophical and historical foundations of European and domestic art education, its creative and educational potential, significance in cultural and state building are analyzed. The powerful possibilities of musical education and upbringing in the process of self-organization, self-development of personality, formation of creative freedom and patriotism are considered. Emphasis is placed on the role and importance of musical education in modern Ukraine, because by enriching the personality, musical education forms cultural identity, European value orientations, worldview moral and ethical assets, communicative qualities, supports social cohesion, contributes to the development of the cultural life of the country, helps to transfer and preserve cultural heritage, which is extremely important, especially in the conditions of the war with russian fascism, a symbol of national unity and stability. Music education is an important component of musical art, as a pedagogical process that imparts knowledge about music and forms musical culture. Music education is a key component of cultural social development.

The purpose of the article is to analyze the role and significance of music education in modern Ukraine, its influence on the cultural development of the individual and society, to find out the key trends and prospects for the development of music education in modern conditions.

The following methods are the methodological basis: analysis, synthesis, cultural, structural-functional, theoretical generalization method.

Conclusions and perspectives of the study. Today, in the conditions of a full-scale war, higher musical education acts as a powerful means of preserving national identity, cultural consciousness, spiritual resistance, contributes to the formation of the moral stability of the young generation, is a source of emotional recovery, a symbol of unity, mobilizes the intellectual, creative and spiritual potential of youth, preserves and develops national culture. Thus, higher music education has a strategic importance in the system of national security. Music education fulfills a cultural-humanitarian, socio-psychological and patriotic educational function forms a cultural front of stability and firmness. Support and development of music education in such a difficult period should be a priority of the state policy in the field of education.

Key words: musical art, art education, harmony, upbringing, creativity, self-organization, self-development, freedom.

Вступ. Як соціально-філософська та культуролого-педагогічна проблема, означена тема здавна була предметом дослідження світовими інтелектуалами впродовж віків. Музична освіта як частина виховного процесу була розповсюджена ще за античних часів. Саме давньогрецькі філософи чи не найпершими відмітили, що музичне виховання мало позитивний вплив на індивіда в процесі формування його як особистості та громадянина суспільства. Згодом, чимало філософів та мислителів досліджували питання музичування та музичної освіти і дійшли висновків стосовно того, яким чином в процесі виховання формується особистість. Кожен

історичний період вимагає власних підходів до питання музичної освіти і виховання, формулювання необхідних суспільних завдань та розширення інструментарію для їх вирішення, а отже і теоретичного дослідження.

Музичне мистецтво є важливим фундаментом естетичних, психологічних, соціальних та культурних засад людини і суспільства. Мистецька освіта виступає основою духовного становлення особистості. Музична освіта має велике значення у процесі виховання молоді, особливо сьогодні, коли на перший план виходять питання національної ідентичності, духовності, стійкості, патріотизму. Українська музи-

ка виступає одним із ключових факторів формування громадянської свідомості, інструментом пізнання культурної спадщини, традицій, історії. Саме через вивчення української народної музики, творів української музичної класики формується патріотизм молодого покоління, утверджується морально-естетичне виховання.

Мета статті – проаналізувати роль і значення музичної освіти в сучасній Україні, її вплив на культурний розвиток особистості та суспільства, з'ясувати ключові тенденції та перспективи розвитку музичної освіти в сучасних умовах.

Методологічне підґрунтя складають наступні методи: аналіз, синтез, культурологічний, структурно-функціональний, метод теоретичного узагальнення.

Результати дослідження. Музика – це більше, ніж мистецтво звуків. Вона є способом мислення, який дозволяє людині зануритись у найглибші шари власного буття. Упродовж століть музика була частиною культури, освіти, виховання, самопізнання. Вона навчала гармонії не лише у звуках, а й у мисленні, почуттях, стосунках між людьми, природно, що музика постає своєрідною моделлю освітнього процесу, універсальною формою виховання, адже кожен звук, кожна музична пауза, кожен звукоряд відображають структуру мислення. В різні історичні епохи – від античності до сучасності – змінювались уявлення про її місце в освіті та те, як кожна доба відкривала в ній нові духовні смисли.

Так, Античність відкрила світові розуміння музики як сили, здатної формувати людину. У грецькому понятті пайдейя – виховання, що поєднувало інтелектуальний, моральний і духовний розвиток, музика займала одне з центральних місць. Вона розглядалася не лише як частина естетичного досвіду, а як фундамент освіти і засіб морального виховання громадянина. Не втрачає актуальності і сьогодні Платонівська концепція внутрішньої спорідненості музики з душею. Ідея цієї спорідненості частково впливає з уявлення про музику як наслідування. Так, мистецтво хорового співу, частиною якого є музика, за

спостереженням Платона, – це зображення поведінки людей при різних діях, настрої, характері, інтелекті, ширості, відчуття колективізму, випадковостях і звичаях тощо, а отже шляхом наслідування відтворюються всі риси цієї поведінки. Музика, створена без урахування моральної характеристики, яку вона відбиває, це фактично музика без душі. Ближче до думки Платона можна сказати, що музика несе в собі частину душі, а не просто її імітує. Людина, що слухає музику, знову, так би мовити, знаходить себе в ній. Звідси випливає, що після того, як у силу природної схильності чи виховання у характері людини утворилися певні звички чи склад характеру, його музичні уподобання можуть бути задоволені лише спорідненою його душі музикою.

Цінними сьогодні для музичної освіти і виховання є пропозиції Платона щодо двох підходів у цій справі. Ми можемо або досліджувати музику та знаходити в ній риси душевного складу, або піти в іншому напрямку та застосувати всю систему музичного мистецтва до м'якої, як віск, душі дитини. У першому випадку такі риси характеру, як мужність, справедливість чи мудрість, є хіба що виявленим усередині вихованця кристалом, який слід шліфувати. У другому – вся система музичного мистецтва ніби державна печатка, яку треба додати до воску душі дитини, підкреслюючи важливу роль держави у музичній освіті і вихованні молоді. Платон вважав, на відміну від нашого сучасного уявлення, що процес виховання дітей повинен бути природним, невимушеним, спрямованим на образне сприйняття і вироблення необхідних навичок, які так само мають діяти природно. У його «Державі» та «Законах», значною мірою наголошувалося базуватися саме на такій можливості природного, ненав'язливого, несвідомого сприйняття манер та смаку, на вразливі молоді душі за наявності у них основного духовного начала. Він постійно повторював, що таке природне наслідування перетворюється на характер і природу, відбивається й у тілі, й у голосі, й у розумі. Для виховання музичного, естетичного смаку і творчої уяви

у дітей таким природнім способом Платон пропонує деякі суворі заборони, вилучення небажаних уривків з поем Гомера, які, на його думку, можуть шкодити молоді. Половина часу та уваги дітей має бути присвячена танцям, співу та слуханню народних міфів. Платон говорить про створення для дітей заздалегідь запланованої красивої навколишньої обстановки: прекрасних будівель, садів, ваз і урн, вишитого одягу, як залізо пом'якшується і кується вогнем, так і пристрасті пом'якшуються і прямують у корисне русло вмілим застосуванням гармоній зусиллями відповідної державної політики. Платон у «Державі» писав, що музика має владу «проникати у найпотемніші куточки душі» і формувати характер людини. Для нього гармонія звуків була не просто красою – вона була метафорою гармонії світопорядку, а правильне музичне виховання означало, що людина навчатється жити в злагоді із собою та космосом. Музика, за Платоном, є моделлю держави, бо її лад – це лад душі. Вона виховує мужність, поміркованість, почуття міри.

Арістотель, продовжуючи думку вчителя, у трактаті «Політика» наголошував, що музика має катарсичну силу – вона очищує емоції, впорядковує внутрішній світ людини. Він вважав, що різні види музики впливають на різні типи характеру: одні формують мужність, інші – спокій і рівновагу, ще інші – надмірну емоційність, яку слід стримувати. Таким чином, музика виступала не лише як естетичний, а й як етичний інструмент, що формує внутрішню гармонію особистості. І, можливо, саме тому антична педагогіка і досі живе у своїй ідеї: музика як шлях до внутрішнього порядку, до гармонії між особистістю і Всесвітом.

Якщо античний світ шукав гармонію у видимому космосі, то середньовічна культура відкрила її у внутрішньому світі людини, спрямованому до пошуку Бога і саме музика стає провідником між цими вимірами. Боецій із його *De Institutione Musica* запропонував концепцію, яка й сьогодні вражає масштабом: *musica mundana*, *musica humana* і *musica instrumentalis* – три рівні буття гармонії. Ця триєдність – не просто

середньовічна схема, триєдність Бога, а цілісна модель людського досвіду. Ми слухаємо музику оточуючого світу (вітру, зірок, мовчання), музику власного тіла (ритм серця, дихання), і музику, створену людиною.

Останній мислитель античності і перший Середньовіччя Аврелій Августин Блаженний створив єдину складну найбільш повну естетичну систему, яка включала і розробку музичної освіти та виховання. У ранньому трактаті «Про музику» Августин розробив ритміко-числову теорію мистецтва і Універсума, що має і сьогодні актуальне значення. Його естетична концепція теоцентрична – центром її – абсолютною красою, абсолютним Благем і абсолютною Істиною – є Бог. Весь матеріальний і духовний світ є творінням Бога, найвищого Художника, за законами краси. Тому все носить відблиск Його краси і є доказом його існування. Потворне свідчить про відсутність краси, а отже і буття. Духовна краса в онтологічній ієрархії займає вищі щаблі, як на рівні Універсуму, так і на рівні соціуму чи окремої людини. Людське суспільство – це складне переплетення двох градусів – земного і Града Божия, де дорога сходами краси призводить до духовного вдосконалення і досягнення блаженного життя. Блаженство – вищий ступінь естетичної насолоди – це стан безкінечної невимовної радості, безкінечного ликування духу, вищої духовно – емоційної насолоди, це абсолютно безкорисне, без найменшої утилітарності задоволення. Світ – це впорядкованість негативних і позитивних явищ. Вводить в естетику закон контрасту або опозиції, на якому тримається гармонія у світі. Структурні закономірності буття співпадають з естетичними законами – цілісність та єдність, потім-число (ритм), яке визначає всі форми буття, далі – рівність, подібність, відповідність, співмірність, симетрія, гармонія. Всі вони лежать і в основі мистецтва. Як Бог створив світ за законами краси, так і художник цього прагне творити згідно з комплексом цих законів краси. Головний зміст мистецтва і цінність – втілення краси і насамперед духовної.

Визнає міметичну природу мистецтва, але перевага – наслідування духовній красі. Мистецтво може безпосередньо впливати емоційно-естетичною дією (юбіляції в музиці – мелодійний розспів окремих складів «алілуя»), або через знаково-символічну функцію. Детально вивчає галузь естетичного сприйняття та розробляє знакову теорію. Знаки класифікує на природні і умовні. Умовні поділяє на предметні, візуальні і вербальні. Візуальні і вербальні включають в себе буквальні і переносні знаки. Через знакову функцію мистецтва: по-перше, ведуть людину від зовнішніх форм до глибинних духовних істин; по-друге, створюють матеріалізовані твори – знаки цих істин. Знаково-символічний характер мистецтва віднині стане головною домінантою естетичного мислення Середньовіччя. Числа мистецтва діляться на теоретичні (правила і закони мистецтва) і практичні (тілесні). Теоретичні – це духовні числа, дані художнику Богом і зберігаються у глибинах пам'яті. Впливаючи на розум, вони створюють особливий творчий настрій, позасвідомий афект, переживання, що складає основу творчого процесу. Далі ідуть «раціональні» розумні числа – правила мистецтва, що диктуються розумом. Процес сприйняття мистецтва і краси ґрунтується на числах почуття задоволення / незадоволення. Система Августина включає всі основні компоненти, вона стала зразком для середніх віків, а знакова теорія, закон контрасту, механізм естетичного сприйняття і судження зберегли свою актуальність і сьогодні. Природньо, що середньовічна освіта була спрямована до божественних істин і використовувала музику як шлях до осягнення абсолюту. Так, григоріанський хорал, з його утвердженням єдиної незмінної ідеї, безмежним, майже позачасовим диханням, виховував у людині відчуття впевненості у вірі, величі і тиші як джерела божественного змісту.

В добу Ренесансу, людина, що століттями шукала Бога у небі, тепер починає відкривати його у собі. І в цьому русі – від трансцендентного до людського – музика знову стає провідником. Для мислителів

Ренесансу музика була не відображенням небесної гармонії, а відлунням внутрішньої гідності людини. Вона повертає людині право на красу тілесного, на відчуття власного голосу. Освіта доби Відродження – це пошук гармонії між тілом і духом, розумом і відчуттям. Вона вчить слухати не тільки гармонію звуків, а й гармонію людських стосунків. Вона дисциплінує без примусу, виховує без моралізаторства, вона – дзеркало людяності. Джордано Бруно, справжній син Відродження, який вважав себе пробуджуючим сплячі уми, щоб побачити «правду речей», яка ховалася від середньовічної людини під завісою чарівної музики і фантазії. Відомою фразою Мікеланджело про те, що живопис – це музична мелодія, яку може розуміти тільки розум, ми часто користуємося і сьогодні, навчаючи молодь загально-філософській культурі та глибокому розумінню технічних проблем мистецтва.

Продовжуючи настанови Платона у справі виховання, Дюрер висловлює побажання, що ранні заняття дитини мистецтвом живопису можуть виявитися йому непосильними і шкідливо позначитися на її здоров'ї. І якщо виникне небезпека появи на цьому ґрунті меланхолії, слід надалі розважати її веселою музикою, щоб «зігріти кров». В 1509 була опублікована робота Луки Пачолі «Про божественну пропорцію в якій передбачався закон золотого перетину, ($1 = 0,38 + 0,62$) експериментально встановлений Цейзінгом у середині ХІХ ст. Ще один, дуже популярний тоді трактат про пропорції був написаний П'єро делла Франческа. Союз мистецтва з математикою в Італії носив у собі, крім нового захоплення вимірюваннями та механікою, сліди впливу містичного музичного піфагореїзму. У Ломаццо ми знаходимо дивне змішання теорії пропорції з давньою доктриною настроїв та небесних впливів. Леонардо да Вінчі намагався зіставити пропорції у живописі з музичними розмірами. Він говорив, що Бог – це не причина, а тільки музика, повна свого роду великих, незбагнених чудес, яка ніби його збуджує якимось лютим безумством, і позбавляє

людину самовладання, доводячи її до стану екстазу.

Знову відродилася теорія Арістотеля про те, що між почуттям та об'єктом почуття існує пропорція, а пропорційність може становити красу не тільки в рамках самого твору, вона може встановлювати приємний зв'язок між глядачем і тим, що він бачить.

Відомо, що принцип пропорційності був застосований і Декартом на початку XVII ст. Він, посилається на розробку цього питання в роботі «Компендіум музики», де пояснює, чому один звук приємніший за інший. Адже, насолода вимагає певної пропорції між предметом і почуттям, а серед чутливих предметів не той є найприємнішим для розуму, який найлегше сприймається почуттям, і не той, який сприймається найважче, а той, який сприймається почуттям не дуже легко, але все ж таки не такий важкий для сприйняття, як той, який стомлює почуття. Гармонія краси тут означає не пропорцію ліній, звуків, мас або членів, а пропорцію стимулу та відгуку.

Бароко стало епохою, де людина раптом усвідомлює всю складність світу: його контрасти, тінь і світло, трагізм і радість. І саме музика стає простором, де ці протилежності примиряються і відшуковуються сенс у хаосі. Освіта барокової доби не мислилася без музики. Контрапункт – це, по суті, школа логіки: у ньому кожен голос має свою свободу, а всі разом творять єдність і цілісність. Сьогодні, коли освіта часто зводиться до набору компетентностей стає надзвичайно актуальним відновити цей бароковий ідеал: навчати мислити у багатоголосі, сприймати складність як красу, а дисципліну – як форму свободи. Декарт вважав, що сприйняття краси схоже на нашу здатність надавати перевагу одному звуку, а не іншому, які, власне, є відносними в індивідуальному сприйнятті і судженні. У «Компендіумі музики» Декарта краса пов'язується з приємним відчуттям, а приємність – це близькість або пристосування стимулу до відгуку. Декарт говорив, що людський голос – найприємніший зі звуків, бо він найближчий до нашого духу. Так само загальна тенденція музичних рит-

мів полягає в тому, щоб викликати в душі почуття або пристрасть, аналогічні духу музики: повільний ритм викликає ніжне і важке почуття, таке, як задума і печаль, а живий і швидкий ритм – веселі або яскраві пристрасті, такі, як радість або гнів. Так, будь-який рух в естетичному стимулі прагне викликати аналогічний процес у душі. Закон природи «подібний прагне до подібного» придатний загалом для пояснення впливу музики і уваги в області звуків. Ці думки Декарта значною мірою вплинули на загальну доктрину музичної підготовки.

Висловлювання Декарта на користь простих співвідношень у музичних інтервалах, квінт та октав, двотактних та три-тактних темпів, а також засудження ним штучного контрапункту та акровіршів у шаблонних віршах пов'язані з його теорією фізіологічних процесів. Видовище важких душевних переживань на сцені саме тому і цінне, що для нервів завжди корисна легка вправа, хоча душевний біль, що зображується актором, викликає почуття болю у глядача. Ми не отримуємо жодної шкоди від вистави, а стимул сам по собі приносить нам задоволення.

Для Лейбніца механічне пояснення рушійної сили мистецтва приводить нас до математичної основи музики; з'ясування кінцевої метафізичної причини, до інтуїтивного пізнання гармонійності всесвіту, створеної Богом. Для нього музика, математична у своїй сутності та є інтуїтивною у своєму прояві. Інтуїтивний прояв музичної гармонії – це ясний символ, що розкриває найдосконаліший з можливих планів створення світу, божественне Провидіння, що створило світ, де найбільша різноманітність поєднана з найбільшим порядком. Лейбніц вважав, що немає взагалі нічого приємнішого за чудову гармонію природи, в якій музика – це тільки прелюдія і незначне явище.

У XIX ст. музика стає мовою душі, яка прагне висловитися без посередників. В епоху Романтизму педагогіка набуває емоційного виміру. Музика стає справжнім інструментом педагогічної революції. Вона навчає емпатії, співпереживанню, само-

рефлексії – тим якостям, яких так бракує сьогоднішньому суспільству.

Шопен, Бетховен, Ліст – усі вони розуміли музику як духовну практику, що відкривала людині її власне «Я». Романтична педагогіка – це педагогіка внутрішньо організованої свободи.

Шопенгауер вбачав у музиці чисте відображення волі, адже вона не просто формує характер – вона відкриває людині її глибинну сутність. У роботі «Світ як воля і уявлення» Шопенгауер, розкриваючи можливості мистецтва, наголошує, що сила його впливу залежить від внутрішньої сили духу генія – творця. Він вважає, що коли у мистецькому творі «природа раптом розкривається перед нашим поглядом, її майже завжди вдається хоча б на мить вилучити нас із нашої суб'єктивності, із рабського служіння волі, і занурити у стан чистого пізнання. Тому-то людина, навіть опинившись у полоні пристрастей, нужди і турбот, в одному лише вільному погляді на природу несподівано знаходить собі полегшення, бадьорість і силу: шквал пристрастей і запал бажань і страхів її уся мука хотіння зражу ж приборкуються якимсь чудом. Бо в цю мить, коли, відірвані від бажання, ми віддаємося чистому безвольному пізнанню, ми немовби входимо в інший світ, де немає вже нічого такого, що хвилює нашу волю і є неймовірно сильним для нас потрясінням» [8].

Музична освіта в Україні також має багатовікову історію та глибоке культурне значення, починаючи з Київської Русі, де музика і спів були невід'ємною частиною життя суспільства, насамперед у церковних та побутових обрядах. Київська Русь мала багаті традиції церковного співу, які поширювалися в школах при монастирях і церквах. Спів як форма музичної виразності виховував у молоді почуття гармонії та духовної чистоти.

З XVI-XVII ст. у братських школах, які відкривалися по всій території України, музика стала обов'язковою частиною навчального процесу. Перші згадки про музичне навчання пов'язані з Острозькою академією та Києво-Могилянською акаде-

мією, де музика вивчалася разом з іншими предметами гуманітарного циклу. Це сприяло формуванню багатих традицій вокально-хорового мистецтва, які стали основою для української національної музики.

У XVIII ст. з розвитком барокової культури в Україні, музичне мистецтво набуло нових форм. Відомі українські композитори Дмитро Бортнянський, Максим Березовський, Артемії Ведель зробили вагомий внесок у розвиток європейської та вітчизняної музичної культури. Вони не лише створювали власні твори, але й займалися музичною педагогікою, передаючи свої знання та навички новим поколінням музикантів. Їх музика і сьогодні актуальна у світовій музичній культурі та по-новому сприймається в Україні як потужна духовна зброя. На зламі XIX–XX ст. у розвитку української музичної освіти значну роль відіграв композитор і педагог Микола Лисенко, засновник національної музичної школи, та його учні.

Лисенко, надихаючись ідеями національного відродження, створив власну музичну школу, де навчалися майбутні українські музиканти та композитори. Він вірив, що музична освіта має формувати не лише професійних виконавців, а й виховувати в них глибоке почуття національної ідентичності та духовної чистоти. З часу здобуття незалежності Україна отримала нові можливості для розвитку власної системи музичної освіти. Сьогодні вона базується на багатоступеневій системі, яка включає дитячі музичні школи, спеціалізовані музичні училища, консерваторії та музичні факультети університетів. Всі складові цієї системи виробили відповідно свою власну систему навчання, суголосну з вимогами часу, національними відкриттями та європейськими здобутками» [5].

У XX–XXI ст. музика опинилася у вирі глобальних катастроф і технічних проривів, і водночас – у новому просторі свободи. Після двох світових воєн людство втратило віру у старі гармонії, і це не могло не відбитися на музичному вихованні. Освіта перестала сприймати музику як стабільний еталон краси – тепер вона

стала інструментарієм пошуку смислів у хаосі подій та переживань. Твори Шенберга, Веберна, Стравінського, Мессіана, Кейджа розширили звуковий горизонт і навчили сприймати і чути звуки буденного, мовчазного, що спонукає аналізувати і сумніватися. Музика ХХ століття стала формою інтелектуального опору масовій стандартизації, відкрила нові соціальні горизонти. Музика перестала належати лише академічним інституціям, увійшла в масову культуру, у школи, у психотерапію, у цифрові простори. Сьогодні музика може бути водночас мистецтвом, наукою й технологією і саме це робить її універсальним освітнім інструментом.

Отож, у різні епохи змінювались методи, цілі, інструменти, але незмінним залишалося одне – музика завжди виховувала здатність до гармонії, і якщо античні мислителі шукали її у космосі, а середньовічні – в образі Бога, то сьогодні ми шукаємо її у людині. У цій еволюції не втрата, а відкриття: музика вчить нас, що гармонія не дається ззовні, її потрібно створювати. Саме це і є головний сенс музичної освіти – навчити людину бути творцем власної гармонії.

Енциклопедія сучасної України визначає поняття музичної освіти як «процес і результат засвоєння музичних знань, умінь, навичок і розвитку особистості музиканта. Музична освіта функціонує у діалектичній взаємодії інституцій створення, накопичення музичного досвіду суспільства з процесами передачі та засвоєння цього досвіду з покоління в покоління» [3].

Зарубіжні джерела визначають музичну освіту як «галузь діяльності, у якій готують педагогів, вчителів, диригентів ансамблів тощо, а також як дослідницьке середовище, яке вивчає шляхи навчання та викладання музики. Вона охоплює розвиток навичок, здобуття знань та формування афективного ставлення до музики» [7].

Цінність музичної освіти та її філософсько-естетичне обґрунтування викладено у всебічному дослідженні, опублікованому у США «Основні поняття музичної освіти», де автори розкривають такі підходи як прагматизм у музичній освіті, реалістична

філософія музичної освіти, різноманіття музичного досвіду, теорії навчання та викладання музики, місце і роль музичної освіти в освіті загалом тощо [6].

Музична освіта як складова культурного, інтелектуального, духовного розвитку особистості, сприяє формуванню ціннісного ставлення до мистецтва, розвиває творчі здібності, утверджує культурну ідентичність. Зупинимося на основних функціях музичної освіти, які виділяються у науковій літературі: розвивальна, виховна, соціокультурна, освітньо-наукова, комунікативна, когнітивна, естетична, функція самореалізації, профорієнтаційна, організаційно-управлінська тощо.

Розвивальна функція музичної освіти сприяє формуванню творчої уяви дитини, музичного мислення, уваги, тренує пам'ять, сприяє гармонійному розвитку особистості. Виховна функція збагачує духовний світ, кристалізує такі риси як чуйність, доброта, патріотизм, любов до рідної культури. Соціокультурна функція передбачає збереження та передачу культурних цінностей, традицій, надбань. Соціальна, культурна, духовна інтеграція особистості через мистецтво є основою комунікативної функції, формує навички командної взаємодії, міжкультурну компетентність. Освітньо-наукова функція музичної освіти поєднує навчання та наукову діяльність, забезпечуючи підготовку високопрофесійного фахівця і дослідника, який аналізує, інтерпретує та розвиває музичне мистецтво в сучасному культурному континумі. Розвиток пізнавальних процесів особистості засобами музичного мистецтва забезпечується через когнітивну функцію, яка спрямована на формування інтелектуальних, аналітичних та перцептивних здібностей. Виховання естетичного смаку, розуміння прекрасного, відчуття стилю, гармонії є основою естетичної функції музичної освіти. Також музика дає людині можливість самореалізації, розкриваючи її здібності і потенціал, творчий розвиток особистості, духовне, емоційне зростання, а також соціальну і професійну самоактуалізацію. Профорієнтаційна функція

допомагає особистості зрозуміти власні професійні інтереси та можливості у сфері музичного мистецтва, формує мотивацію до вибору професії: музикант-виконавець, педагог, композитор, диригент тощо. Основними аспектами організаційно-управлінської функції є організація освітнього середовища, планування навчального процесу, координація роботи педагогічного колективу, моніторинг якості навчання тощо.

Функції вищої музичної освіти спрямовані на формування фахових компетентностей і є базовими для утвердження духовного потенціалу нації, сприяють збереженню та розвитку національних музичних традицій, інтеграції української музичної культури у міжнародний контекст.

В сучасній Україні найбільш ґрунтовно, глибоко, масштабно і якісно вища музична освіта розвивається у Національній музичній академії України імені П.І. Чайковського та Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (Факультеті мистецтв імені Анатолія Авдієвського). У зазначених закладах вищої освіти успішно функціонують освітньо-професійні та освітньо-наукові програми «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського), другого (магістерського) та третього освітньо-наукового (доктор філософії) і освітньо-творчого (доктор мистецтва) рівнів вищої освіти. Відповідні освітні програми зорієнтовані на підготовку високопрофесійних фахівців, які володіють навичками виконавської, композиторської, диригентської, музикознавчої, дослідницької, педагогічної майстерності у галузі музичного мистецтва. Завдяки комплексному підходу, який включає широкий спектр освітніх компонентів теоретичного і практичного спрямування здобувач вищої музичної освіти отримує знання про музику, історію, теорію, розвиває та вдосконалює практичні навички виконавської майстерності. Освітньо-науковий компонент сприяє отриманню глибоких знань у галузі музики з метою застосування їх у науковій та творчій діяльності.

Окреслені освітні програми повною мірою реалізують ключові завдання вищої

музичної освіти: формування професійних компетентностей, розвиток креативного, аналітичного мислення, виховання естетичних цінностей, підготовка до педагогічної діяльності, розвиток національної музичної культури, міжнародна взаємодія. Професійна підготовка виконавців, композиторів, музикознавців, педагогів є ключовим завданням вищої музичної освіти, відповідає за забезпечення та засвоєння глибоких знань з теорії та історії музики, навичок володіння інструментом, голосом, сценічні практики. Розвиток творчого мислення, творча свобода, як фундамент креативності сприяють інноваційності у музичному мистецтві. Важливим завданням вищої музичної освіти є формування наукового підходу, здатності критично осмислювати музичні явища і процеси, через синергію мистецької практики і науки музикант глибоко розуміє зміст твору, історико-культурний контекст. Високі естетичні смаки, повага до культурної спадщини утверджуються через виховання естетичних цінностей, які мають великий вплив на духовний світ людини.

Згадані вищі навчальні заклади на сьогоднішній день є осередками збереження, розвитку, популяризації національного музичного надбання, сприяють інтеграції вітчизняної музичної культури у міжнародний мистецький простір. Так, Національна музична академія України імені Петра Чайковського «увійшла до топ-100 найкращих мистецьких закладів світу та топ-74 в Європі за авторитетним міжнародним рейтингом QS World University Rankings: Performing Arts 2025. Це не вперше в історії Академії, коли її фахова мистецька підготовка отримала таку високу міжнародну оцінку. Попри виклики війни, навчальний процес, творча діяльність та міжнародна співпраця не лише не припинилися, а й вийшли на новий рівень. QS World University Rankings – це один з найавторитетніших світових рейтингів вищих навчальних закладів. Щороку він оцінює тисячі університетів за різними напрямками. У категорії Performing Arts (музичне мистецтво) беруть участь найвідоміші кон-

серваторії, музичні академії та факультети провідних університетів світу. Успіх Академії став можливим завдяки високому рівню освітніх програм, активній участі у міжнародних мистецьких проєктах, перемогах студентів у конкурсах, підтримці міжнародних партнерів, української громади та незламним Збройним Силам України. Сьогодні Національна музична академія України імені Петра Чайковського – це не лише навчальний заклад, а й культурна місія, що несе українське мистецтво у світ навіть у найважчі для всієї країни часи». Національна музична академія України – серед кращих мистецьких вишів світу та Європи!

Отже, музика, як особливе мистецтво звукових форм, завжди розглядається як важливий засіб розвитку інтелектуальних, емоційних, соціокультурних здібностей особистості. В музичній освіті сьогодні наголошується на її міждисциплінарному характері, що поєднує в собі пізнання законів гармонії, розвиток дрібної моторики, такої корисної для розвитку мозку, не менш благодатних для здоров'я музичних вібрацій, самодисципліну, формування естетичного смаку, вміння мислити звуками, музичну логіку, розуміння краси, гри пропорцій, буттєвих смислів, вміння взаємодіяти в колективі.

Але, говорячи про музичну освіту в Україні сьогодні, то в середній школі їй не надається багато уваги, вона є поверховою, подається як розважальна дисципліна для дозвілля, а не як інструментарій для розвитку логічного мислення, вдосконалення сенсорних і моторних навичок, для відкриття, гармонії і краси буття. Музична освіта не має зводитися лише до технічного оволодіння інструментом, а має відкривати широкий світ смислів і культурних цінностей, формувати естетичний досвід і можливості соціального самовираження. Саме глибинна багатовікова українська культура, з її цінностями та ідеалами є тим благодатним полем для максимального розвою музичної освіти та використання всіх європейських здобутків. «В українській культурі в усіх її виявах і на різних історичних відрізках прагнення до утвер-

дження саме людського, гуманного начала було всеохоплюючим і всеосяжним. Це проявлялось передовсім у сфері мистецтва, у мові, що найбільш повно ідентифікувала естетичний ідеал українців крізь пісню, думу, книгу, гумор, релігію тощо. Креативність української культури в усі часи її динамічного буття значною мірою завжди підсилювалась тим, що вона була відкритою до інших культур, здатною увібрати в себе все найпередовіше, найцінніше і рухатись у своєму власному оригінальному націєтворчому напрямку... Українська культура попри всі перешкоди завжди залишалась європейською культурою, і не тому, що ще з часів Київської Русі існували торгові, економічні, культурні взаємозв'язки із передовими європейськими країнами, їх культурами» [1].

Війна стала катализатором для переосмислення ролі музичного мистецтва в суспільстві. Українська музична освіта і культура демонструють свою життєздатність та адаптивність, знайшовши нові форми існування в екстремальних умовах, зробивши їх більш стійкими, різноманітними та соціально відповідальними. Досвід воєнного часу, безперечно, вплине на їх подальший розвиток. Процеси, що розпочалися в період війни – цифровізація культури, інтернаціоналізація творчості, розвиток нових художніх мов – матимуть довготривалий вплив на культурний ландшафт України. Мистецька культура України в період війни показала, що творчість може бути не тільки формою самовираження, але й потужним засобом збереження національної ідентичності та опору агресії. Серед найважливіших цінностей українці завжди називали свободу, якою просякнута вся українська культура та історія. Але що ж таке свобода? Свобода, як свого часу говорив Ортега-і-Гассет, чи то у мистецтві, або у політиці виправдана лише як перехід від недосконалого порядку до порядку більш досконалого.

Польсько-британський соціолог, філософ Зигмунт Бауман у трактаті «Свобода» порівнює її з повітрям, яким ми дихаємо: ми не питаємо, що таке повітря й не дума-

емо про нього, поки не опинимося у переповненому людьми приміщенні, в якому важко дихати. Так і про свободу, на думку філософа, ми згадуємо лише тоді, коли відчуваємо її брак [4].

Сьогодні сфера освіти зазнала нищівних втрат. З перших днів повномасштабного вторгнення багато мистецьких закладів опинилися під загрозою – деякі з них були зруйновані або евакуйовані, деякі продовжили працювати онлайн, адаптуючи навчальні програми до умов війни. Частина викладачів і студентів були змушені залишити свої домівки, частина вступила до лав Збройних сил України або долучилася до волонтерських ініціатив. Проте більшість мистецьких освітніх установ знайшли сили продовжити свою діяльність навіть в екстремальних умовах організували дистанційне або змішане навчання, зберігаючи освітній процес. У багатьох регіонах, особливо у прифронтових, навчання відбувається з перервами на повітряні тривоги, в укриттях, під звуки вибухів, однак викладачі продовжують працювати, а студенти – навчатися. Сьогодні молоді музиканти формуються переважно в умовах дистанційної освіти, коли важко забезпечувати її належний рівень. Адже тут велике значення має безпосередня робота з педагогом – робота над звуком, артикуляцією, ритмом, інтонаційними нюансами, технікою гри чи дихання, постави, артистичності і т. і. Навіть у цих умовах система мистецької освіти не втратила своєї унікальної системної цільності. Особливо важливим стало завдання переосмислення змісту культурно-мистецької освіти. Відбулося різке переорієнтування від «радянських тіней» і «російської класики» до власного національного культурного надбання. Мистецькі виші дедалі активніше звертаються до української композиторської школи, образотворчої спадщини,

фольклору, етнічних елементів як до джерел сили. Це процес складний, бо потребує переосмислення методик, програм, артикулювання особливих вимірів етики війни. Етика війни має свої особливі виміри, в тому числі і морально-етичні. Лицарство, як кодекс поведінки і честі сформувалось у українців ще за часів Київської Русі та супроводжувало воїнів впродовж історії і центральне місце у ньому посідала «колективна воля», що поєднувала в собі ідеї рівності, свободи, громадянської дисципліни мужність, честь, звитяга, вірність своєму обов'язку. Саме вона є сьогодні непереборною силою у боротьбі з рашистською навалою. «Лицарство сприяло піднесенню людської гідності, пошани до своєї й чужої честі. А це своєю чергою сприяло тому, що елементи шляхетності увійшли й у комплекс війни та ушляхетнили її. Війна стала для кращих воєнків ареною бою за славу й честь, внаслідок чого відступили на задній план грабунки і насильство» [2].

Висновки та перспективи дослідження. На сьогоднішній день в умовах повномасштабної війни вища музична освіта виступає як потужний засіб збереження національної ідентичності, культурної свідомості, духовного опору, сприяє формуванню моральної стійкості молодого покоління, є джерелом емоційного відновлення, символом єдності, мобілізує інтелектуальний, творчий та духовний потенціал молоді, зберігає і розвиває національну культуру. Таким чином вища музична освіта посідає стратегічне значення в системі національної безпеки. Музична освіта виконує культурно-гуманітарну, соціально-психологічну та патріотично виховну функцію, формує культурний фронт стійкості та твердості. Підтримка і розвиток музичної освіти у такий складний період мають бути пріоритетом державної політики у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бровко, М.М.** (2024). Метакультурні виміри активності мистецтва. Ніжин, С. 314.
2. **Ващенко, Г.** (1999). Виховання характеру і волі. К., С. 91.
3. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-69918>.

4. **Міл, Дж.** (2001). Про свободу. Есе. К.: Основи, 463 с. С. 13.
5. **Andrushchenko, T.I., Andrushchenko, T.V., Bondarchuk, V., Savchenko, H., & Jun, Y.** (2025). Systemic modernization of art education in post-war Ukraine. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 26, 63–73. <https://doi.org/10.31392/iscs.2025.26.063>
6. **Colwell, R.** (1991). Basic Concepts in Music Education, II. 320 p.
7. Music education. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_education.
8. **Schopenhauer, A.** (2011). The World As Will And Idea. The Project Gutenberg. С. 208.

REFERENCES

1. **Brovko, M.M.** (2024). *Metakulturni vymiry aktyvnosti mystetstva [Metacultural dimensions of art activity]*. Nizhyn, S. 314 [in Ukrainian].
2. **Vashchenko, H.** (1999). *Vykhovannia kharakteru i voli [Nurturing character and will]*. K., S. 91 [in Ukrainian].
3. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. *[Encyclopedia of Modern Ukraine]*. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-69918> [in Ukrainian].
4. **Mil, Dzh.** (2001). *Pro svobodu. Ese [On freedom. Essay]*. K: Osnovy, 463 s. P. 13. [in Ukrainian].
5. **Andrushchenko, T.I., Andrushchenko, T.V., Bondarchuk, V., Savchenko, H., & Jun, Y.** (2025). Systemic modernization of art education in post-war Ukraine. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 26, 63–73. <https://doi.org/10.31392/iscs.2025.26.063> [in English].
6. **Colwell, R.** (1991). Basic Concepts in Music Education, II. 320 p. [in English].
7. Music education. Wikipedia. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Music_education [in Ukrainian].
8. **Schopenhauer, A.** (2011). The World As Will And Idea. The Project Gutenberg. P. 208. [in English].

Отримано: 07.10.2025
 Рекомендовано: 13.11.2025
 Опубліковано: 24.12.2025

Олександр ГЛЮЗАаспірант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

<https://orcid.org/0009-0008-0249-7213>

ЛІДЕР ЯК МЕДІАФІГУРА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗУ ВЛАДИ В ЕПОХУ НЕВИЗНАЧЕНОЇ МНОЖИННОСТІ

У статті аналізується феномен медіалідерства як одна з ключових трансформацій політичного та суспільного лідерства у XXI столітті. Основна увага зосереджена на ролі мас-медіа та нових комунікаційних технологій у формуванні образу лідера, що дедалі частіше визначається не особистими рисами чи змістом політичних програм, а здатністю ефективно функціонувати в медіапросторі. Центральними прикладами виступають постаті Дональда Трампа та Володимира Зеленського, чий політичний успіх значною мірою був зумовлений медійною логікою та символічними практиками. Для розширення контексту розглянуто також випадки Дзюн'їтіро Коїдзумі та Сільвіо Берлусконі, які демонструють інші моделі взаємодії між політикою і медіа. Теоретичну основу становлять концепції медіатизації політики, «суспільства спектаклю» Гі Дебора та «псевдоподій» Д. Бурстїна. Стаття підкреслює іронію сучасного політичного процесу: в епоху інформаційної фрагментації лідером дедалі частіше стає не той, хто пропонує глибоку програму, а той, чий образ найбільш вдало транслюється медіа.

Ключові слова: лідерство, медіалідерство, медіатизація політики, образ лідера, політична комунікація, суспільство спектаклю, символічна влада.

Oleksandr GLOZA

LEADER AS A MEDIA FIGURE: THE TRANSFORMATION OF THE IMAGE OF POWER IN THE AGE OF UNCERTAIN MULTIPLICITY

The article analyzes the phenomenon of media leadership as one of the key transformations of political and social leadership in the 21st century. The focus is on the role of mass media and new communication technologies in shaping the image of leaders, whose prominence is increasingly determined not by personal traits or the substance of political programs, but by their ability to operate effectively within the media space. The central examples are Donald Trump and Volodymyr Zelensky, whose political success was largely conditioned by media logic and symbolic practices. To broaden the context, the article also considers the cases of Junichiro Koizumi and Silvio Berlusconi, which illustrate other models of interaction between politics and the media. The theoretical framework draws upon the concepts of the mediatization of politics, Guy Debord's "society of the spectacle," and Daniel J. Boorstin's theory of pseudo-events. The study highlights the irony of the contemporary political process: in the age of informational fragmentation, leadership often belongs not to those who present profound programs, but to those whose images are most effectively mediated.

Key words: leadership, media leadership, mediatization of politics, leader's image, political communication, society of the spectacle, symbolic power.

Постановка проблеми. У XXI столітті ми спостерігаємо кардинальну трансформацію уявлень про лідерство та природу політичної влади. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем інформаційної фрагментації, культурної полівалентності й екзистенційної невизначеності. У цих умовах фігура лідера перестає бути лише політичною чи адміністративною одиницею – вона стає медіафігурою, сконструйованою на перетині емоційного резонансу, символічного впливу та візуально-нарративної переконливості. Ця зміна відображає ширші процеси, що відбуваються у так звану епоху невизначеної множинності – період, у якому множинність поглядів, цінностей, ідентичностей та інтерпретацій не зводиться до єдиної істини чи стабільного порядку. У такому контексті успішний лідер – це вже не стратег чи адміністратор у класичному розумінні, а той, хто здатен уособити певну роль чи символ, що резонує з масовою уявою, створює і підтримує колективну ідентичність, стає «обличчям» культурної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років спостерігається посилений науковий інтерес до феномену лідерства в умовах цифрової реальності та інформаційної турбулентності. Зокрема, у працях Ніка Калдрі й Андреаса Хеппа [12] розглядається концепція «медіатизованої реальності», де мас-медіа не просто відображають події, а формують соціальне сприйняття світу, включно з образами лідерів. Дослідження Жана Бодрійяра [2] щодо симулякрів також залишаються актуальними – сучасні лідери дедалі більше функціонують як знаки, відокремлені від реальних дій. Робота Ольги Онух та Генрі Е. Гейла [3] «Ефект Зеленського» аналізує, як завдяки медіа Зеленський зміг трансформувати свій імідж із коміка в символ опору, що резонує з глобальними цінностями. Паралельно із цим Лі Макінтайр [25] підкреслює зростання впливу постправди на політичні процеси, що актуалізує важливість вивчення медійної репрезентації лідерів. Ці дослідження підтверджують ключову гіпотезу нашої

роботи: лідерство в сучасному світі формується не стільки через дії, скільки через їхнє медійне відображення й інтерпретацію.

Метою цієї статті є дослідження того, як формується образ лідера в умовах медіатизованого світу, де істинність часто поступається переконливості репрезентації, а сам лідер стає учасником великого культурного нарративу, що перевершує межі традиційної політики. Основна гіпотеза дослідження полягає в тому, що сучасний лідер виконує радше екзистенційно-символічну функцію, аніж суто політичну – стає медіафігурою, яка втілює архетипічні очікування суспільства і здатна каналізувати масову енергію у часи нестабільності.

Як ілюстрації розглядаються два яскраві приклади – Володимир Зеленський і Дональд Трамп, образи яких демонструють різні типи лідерства та різні стратегії взаємодії з масовою свідомістю. Їх аналіз дає змогу висвітлити загальні механізми формування сучасного лідера як культурного феномену.

Виклад основного матеріалу. У XXI столітті класичні концепції лідерства – як раціонального управління, стратегічного мислення або харизматичного впливу – дедалі частіше виявляються недостатніми для пояснення феномену сучасних публічних фігур. Традиційні підходи, як-от теорія Макса Вебера про типи легітимної влади [31] чи підходи поведінкової школи, не враховують одного з ключових чинників нашої доби – медіатизованості соціального простору, в якому відбувається перетікання влади з інституцій до символічних структур. Як зазначає німецький соціолог Андреас Хепп, медіа не лише відображають реальність, а й конструюють соціальні події [19]. У цьому контексті лідер вже не є лише об'єктом аналізу політології чи менеджменту, а також об'єктом медіадраматургії. Його фігура функціонує як візуально-символічний конструкт, що за своїм впливом часто перевищує політичні повноваження [12].

Філософ постмодерну Жан Бодрійяр ще у 1981 році у книзі *Simulacres et Simulation* говорив про світ симулякрів,

у якому «реальність» замінюється знаками, що лише імітують її [2]. У цьому сенсі образ лідера – це вже не реальна особа з певною історією рішень, а набір символів, сценаріїв і емоцій, сконструйований для медіаспоживання [13].

У ХХІ столітті суспільство вступило в нову фазу розвитку, яку ми пропонуємо означити як **«епоху невизначеної множинності»**. Ця епоха характеризується нестабільністю, інформаційною надлишковістю, фрагментацією ідентичностей і високим рівнем недовіри до традиційних інституцій. У таких умовах зазнає трансформації і саме розуміння лідерства – лідер більше не є суто носієм політичної влади чи авторитету, а стає символом, культурною фігурою, медійним образом, що функціонує в умовах глобалізованого інформаційного простору. Ми пропонуємо назву «епоха невизначеної множинності» для характеристики сучасного періоду, в якому збігаються кілька потужних тенденцій: цифровізація, глобалізація, фрагментація культурних ідентичностей, інформаційна гіперплюралізація та політична турбулентність. Однією з ключових рис цієї епохи є трансформація природи соціальної взаємодії під впливом цифрових технологій. Соціальні мережі, месенджери, алгоритми рекомендацій, технології deep fake створили нові механізми продукування та поширення інформації [10].

Крім того, в епоху невизначеної множинності глобальні процеси дедалі частіше конфліктують із гуманістичними орієнтирами сталого розвитку. Замість підтримки принципів демократії, прав людини, рівності та свободи ми спостерігаємо ерозію цих понять унаслідок зростання авторитаризму, інформаційних війн, гібридних конфліктів, економічної нестабільності [5]. Повернення до глибинних структур колективного несвідомого, на яке вказував Карл Юнг [7], дає змогу зрозуміти, чому певні типи лідерів викликають масову підтримку незалежно від їхніх раціональних чи моральних характеристик. Сучасний лідер часто функціонує як архетипічний персонаж: Герой, Батько, Провокатор, Жертва.

Саме архетипічний резонанс образу дає можливість лідерів викликати довіру навіть тоді, коли його дії суперечать логіці чи етиці [6].

Ці зміни не є випадковими, а відображають глибшу культурну ситуацію. Ми живемо в епоху невизначеної множинності, де одночасно існують і конкурують численні цінності, наративи та істини. Як зазначає соціолог Зигмунт Бауман, рідка модерність передбачає постійну текучість і відсутність стабільних форм [1]. У такому світі людина шукає не стільки істину, скільки психологічну опору. І лідер у цьому контексті – це насамперед фігура стабілізації, навіть якщо ця стабільність є ілюзорною.

Епоха невизначеної множинності: структура, риси, виклики. Сучасну добу дедалі частіше характеризують як стан глибокої нестабільності, фрагментації та надмірності, яку неможливо описати єдиним світоглядним або ідеологічним наративом. Саме тому ми пропонуємо ввести поняття епохи невизначеної множинності як філософську й соціокультурну категорію, що дає можливість осмислити фундаментальні трансформації в полі соціального, політичного та культурного життя ХХІ століття. Центральним чинником, що спричинив цю трансформацію, є технологічна революція. Цифровізація, глобальний інтернет, соціальні мережі, алгоритмічне управління увагою – усі ці явища радикально змінили способи соціальної взаємодії, політичної мобілізації, формування ідентичності та доступу до знання [10], [18]. Сучасна соціальність дедалі більше функціонує не в просторі «реальних дій», а в інформаційно-візуальному полі, де кожен учасник є водночас спостерігачем і продюсером власного образу. Ми більше не просто взаємодіємо – ми курируємо взаємодію. І це радикально змінює соціальні правила гри.

У нових умовах традиційні структури (державна, церква, освіта, ідеологія) втрачають свою гегемонію. Їх місце займає мозаїчна множинність мікроідентичностей, тимчасових спільнот і ситуативних істин. Постійна зміна інформаційних контекстів

не дає змоги формуватися довготривалим ціннісним орієнтирам. Невизначеність, фрагментація і швидкість – ключові характеристики часу. Цей стан добре відповідає концепції VUCA-світу (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity), яку активно застосовують у менеджменті та соціальній філософії [9]. Однак ми пропонуємо поглянути ширше – як на онтологічний зсув, що стосується самого способу буття сучасної людини. У цій новій епосі більше немає єдиної великої оповіді [23]. Світ складається з безлічі паралельних, іноді несумісних фрагментів, які співіснують без ієрархії: офіційне й особисте, правдиве й іронічне, політичне й естетичне. Це сприяє одночасному існуванню абсолютно різних систем вірувань, лідерських моделей, норм поведінки – і все це в одному комунікаційному просторі. Результатом є те, що реальність більше не є об'єктивною, вона стає персоналізованим алгоритмом – у стрічці, у виборі фактів, у формуванні довіри.

В умовах невизначеної множинності традиційна модель лідера – як фігури, що має стратегію, авторитет і стабільну систему цінностей – втрачає свою ефективність. На її місце приходять медіалідери, здатні орієнтуватися у змінних контекстах, формувати емоційно переконливий образ й бути зрозумілим для множинної аудиторії. Сучасне лідерство дедалі менше ґрунтується на об'єктивній ефективності чи етичній послідовності дій. Натомість на перший план виходить переконливість візуально-медіального образу, який резонує з масовою свідомістю та задовольняє її потребу в символічному порядку. У зв'язку із цим ми формуємо гіпотезу: *лідерство в епоху невизначеної множинності є переважно медіаконструйованим феноменом, де істинність підміняється ефектом автентичності*. Ця гіпотеза спирається на кілька ключових положень:

– В умовах інформаційної надлишковості, де потоки новин, інтерпретацій і візуальних сигналів перевищують можливість критичного осмислення, образ лідера відокремлюється від його фактичної діяль-

ності. Як зазначають Джон Б. Томпсон [29] та Джон Корнер [11], сучасна політична комунікація дедалі більше спирається на техніку «перформативного управління», у яких зовнішня подача має більшу вагу, ніж суть ухвалених рішень.

– Лідер сьогодні виконує екзистенційну функцію стабілізації – не через реалізацію довгострокової стратегії, а через уособлення певного символічного порядку. Як наголошує Джеффри К. Александер у своїй теорії культурної соціології, сучасна влада функціонує у формі «політичної перформативності», де лідер стає актором у драмі національного чи глобального масштабу [8]. Образ лідера проникає в кінематограф, сатиру, меми, публічні емоції, тобто в ті регістри культури, які формують повсякденне уявлення про реальність. У цьому сенсі ми маємо справу не з політиком у традиційному сенсі, а з медіафігурою, що конденсує очікування, страхи та надії соціуму [26].

Однією з ключових ознак сучасного масового сприйняття є зміщення акценту з істинності на автентичність. У постмодерному контексті, де немає стабільного критерію істини, автентичність сприймається як «відчуття правдивості», незалежно від фактологічної коректності [17], [16]. Лідер стає популярним не тому, що він «правильний», а тому що він «справжній» або принаймні переконливо грає цю роль у публічному просторі. «Якщо політика стає шоу-бізнесом, мета – не прагнути досконалості, ясності чи чесності, а лише створити враження, що ти ними володієш» [4, с. 126].

Щоб підтвердити нашу гіпотезу про медіаприроду сучасного лідерства, звернемося до двох яскравих кейсів – Володимира Зеленського та Дональда Трампа. Обидва лідери, попри суттєві відмінності в політичному та культурному контекстах, демонструють схожі риси: медіаорієнтованість, перформативність, апеляцію до автентичності, а також здатність формувати переконливий образ, який відповідає очікуванням масової аудиторії.

Зеленський розпочав політичну кар'єру не як чиновник чи партійний функціонер,

а як актор і продюсер, відомий передусім за роллю президента у серіалі «*Слуга народу*». У своїй «фірмовій» зеленій футболці, часто з телефоном в руці, Зеленський використовував ті платформи соцмереж, що відомі численним звичайним громадянам і що в них проводить немало часу більшість людей [3, с. 22]. Вихід із шоу-бізнесу в реальну політику, а також використання нарративу «простість проти системи», зробили його постать синтезом вигаданого персонажа й реального політичного лідера [14]. Таким чином, Зеленський не просто виконує роль – він у буквальному сенсі її втілює у реальному житті. У період повномасштабної війни з Росією образ Зеленського трансформується у візуальний символ стійкості та героїзму: футболка кольору хакі, виступи перед парламентами, жести солідарності з цивільним населенням – усе це є частиною медіанаративу, що підтримує емоційну мобілізацію аудиторії [15], [24]. Таким чином, Зеленський створює архетипічний образ героя-захисника, апелюючи до колективного несвідомого [7], і водночас підтримує імідж «свого серед своїх» – звичайного, зрозумілого, але мужнього.

Дональд Трамп, будучи підприємцем і зіркою реаліті-шоу *The Apprentice*, увійшов у політику не через партійну ієрархію, а через здатність створювати інформаційні хвилі, формуючи політичний простір як арену шоу [21]. Його постійна присутність у Twitter, конфліктність, провокаційність і театральність виступів – це стратегія побудови впізнаваного й «автентичного» образу. Трамп грає архетип бунтівного батька, який кидає виклик «корумпованій еліті» та розмовляє «мовою народу» [27]. Його образ сформовано на протиставленні: істеблішменту – «я», фейковим медіа – «мій Twitter», політкоректності – «правдивість без фільтрів». Трамп – це реаліті-шоу, яке стало президентом [20]. Таким чином, Трамп використовує медіа як інструмент трансляції емоцій, а не фактів, і це відповідає запити масової аудиторії на «емоційну правду» замість аналітичної аргументації [22].

Обидва лідери підтверджують головну тезу: в сучасній культурі успішний лідер – це той, хто здатен транслювати архетипічний, візуально сильний і переконливий образ, що відповідає запитам масової свідомості та медіалогіці нашого часу.

Прикладом подібного феномена також може слугувати постать прем'єр-міністра Японії Дзюн'їтіро Коїдзумі. Як показує дослідження Ейдзі Ямамура та Фабіо Сабатіні «Суперзірки в політиці: роль ЗМІ у піднесенні та успіху Джунічіро Коїдзумі» [32], його політичний успіх значною мірою був зумовлений не стільки змістом реформаторської програми, скільки вдалим використанням мас-медіа для створення образу «суперзірки» в політиці. Коїдзумі цілеспрямовано застосовував стратегії, що тяжіли до світу шоу-бізнесу: короткі емоційні гасла, яскраві публічні жести, персоналізований стиль комунікації. Засоби масової інформації, охоче відтворюючи ці образи, фактично конструювали харизматичне лідерство, яке компенсувало відсутність традиційної партійної підтримки. У цьому сенсі його випадок добре демонструє, як медійний вимір здатен перетворювати політика на лідера навіть у політичних культурах з усталеними інституційними бар'єрами.

Ще одним промовистим прикладом є випадок колишнього прем'єр-міністра Італії Сільвіо Берлусконі. Його політична кар'єра багато в чому ґрунтувалася на контролі над ключовими телеканалами країни, що дало можливість створити ефективний механізм медіапідтримки власного іміджу. Як зазначають дослідники, Берлусконі не лише використовував телебачення як інструмент комунікації, а й трансформував політику в шоу, де вирішальну роль відіграла видимість, а не зміст програми. Тож лідерство Берлусконі в масовій уяві було радше медіаконструкцією, ніж відображенням інституційної чи партійної сили. Наукові роботи, зокрема «Особливості, вплив та спадщина методів, мови та стилю передвиборчої кампанії Берлусконі» Крістіана Ваккарі [30] і «Агітація та управління: аналіз риторичного лідерства

Берлусконі» Франка Ронкароло [28] демонструють, що успіх Берлусконі й популярність його партії Forza Italia засновані не лише на політичній програмі, а передусім на медіастратегіях.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити низку принципових висновків щодо природи сучасного лідерства в умовах так званої епохи невизначеної множинності – історичного періоду, що характеризується постійною зміною контекстів, інформаційною перенасиченістю та кризою інституційної довіри. Основні висновки:

– Медіаобраз лідера має вирішальне значення. У сучасному суспільстві образ лідера дедалі більше відокремлюється від його реальних дій. Визначальним є не те, що лідер робить, а як це подається і сприймається в медіапросторі [8], [16].

– Лідер як символічна постать. У нестабільному соціальному ландшафті лідер виконує роль не лише політичного, а й екзистенційного актора. Він уособлює архетипи, зчитувані масовою свідомістю, і виконує функцію емоційної стабілізації [17], [7].

3. Автентичність як головна цінність. У медіакультурі, що тяжіє до емоційної переконливості, успіх лідера залежить не від фактологічної достовірності, а від уміння здаватися «справжнім». Цей ефект автентичності стає новим критерієм легітимності [26], [22].

Перспективи подальших досліджень

– Глибинний аналіз аудиторського сприйняття медіаобразів лідерів. Як саме публіка «впізнає» у лідері символічну фігуру? Чи є відмінності в таких процесах залежно від культурного контексту?

– Порівняння з іншими лідерами доби (наприклад, Нарендра Моді, Еммануель Макрон). Які стилі медіакомунікації переважають у глобальному масштабі?

– Роль нових медіа (TikTok, Instagram, Facebook, подкасти) у формуванні нових типів «впізнаваної автентичності». Які естетичні й емоційні коди в них працюють?

– Критика феномену «медіалідерства»: чи не веде така трансформація до поверховості, маніпулятивності й девальвації етики?

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бауман З.** (2013). Плинні часи. Життя в добу непевності. Київ : Критика, 176 с.
2. **Бодріяр, Ж.** (2004). Симулякри і симуляція (В. Ховхун, пер.). Київ : Основи.
3. **Онух, О., & Гейл, Г. Е.** (2024). Ефект Зеленського. Київ : Човен.
4. **Постман, Н.** (2005). Розважаючи себе до смерті: Суспільний дискурс в епоху шоу-бізнесу. Нью-Йорк : Penguin Books (оригінал опубліковано 1985 року).
5. **Програма розвитку ООН** (2023). Щорічний звіт ПРООН за 2023 рік. Нью-Йорк.
6. **Кемпбелл, Дж.** (2020). Тисячоликкий герой (О. Мокровольський, пер.). Львів : Terra Incognita.
7. **Юнг, К. Г.** (2018). Архетипи і колективне несвідоме (К. Котюк, пер.; О. Фешовець, наук. ред.). Львів : Астролябія.
8. **Alexander, J. C.** (2011). Performance and power. Cambridge, UK : Polity Press.
9. **Bennett, N., & Lemoine, G. J.** (2014). What a difference a word makes: Understanding threats to performance in a VUCA world. *Business Horizons*. 57 (3). P. 311–317. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.01.001>.
10. **Castells, M.** (2009). Communication power. Oxford, UK : Oxford University Press.
11. **Corner, J.** (2018). Fake news, post-truth and media-political change. *Media, Culture & Society*. 40 (3). P. 1–9. <https://doi.org/10.1177/0163443717726743>.
12. **Couldry, N., & Hepp, A.** (2017). The mediated construction of reality. Cambridge, UK : Polity Press.
13. **Debord, G.** (1995). The society of the spectacle. New York : Zone Books.

14. **Djuss, P., & Zelinsky, D.** (2023). Charismatic mimicry: Innovation and imitation in the case of Volodymyr Zelensky. *Sociological Theory*. 41 (1). P. 25–47. <https://doi.org/10.1177/07352751231174436>.
15. **Dyczok, M.** (2022). War and media in Ukraine: Constructing the Zelenskyi phenomenon. *Media, War & Conflict*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/17506352221118449>.
16. **Enli, G.** (2015). *Mediated authenticity: How the media constructs reality*. New York : Peter Lang.
17. **Goffman, E.** (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York : Anchor Books.
18. **Han, B.-C.** (2017). *In the swarm: Digital prospects* (E. Butler, Trans.). Cambridge, MA : MIT Press.
19. **Hepp, A.** (2013). *Cultures of mediatization*. Cambridge, UK : Polity Press.
20. **Kellner, D.** (2016). Media spectacle and the 2016 election. *Cultural Politics*. 12 (2). P. 165–180. <https://doi.org/10.1215/17432197-3602802>.
21. **Kellner, D.** (2017). *American nightmare: Donald Trump, media spectacle, and authoritarian populism*. Rotterdam : Sense Publishers.
22. **Lempert, M., & Silverstein, M.** (2012). *Creatures of politics: Media, message, and the American presidency*. Bloomington : Indiana University Press.
23. **Lyotard, J.-F.** (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge* (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). Minneapolis : University of Minnesota Press.
24. **MacFarlane, N.** (2022). Leadership in wartime: Zelensky's communicative strategy. *International Affairs*. 98 (6). P. 1889–1906. <https://doi.org/10.1093/ia/iia219>.
25. **McIntyre, L.** (2018). *Post-truth*. Cambridge, MA : The MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262535045/post-truth/>.
26. **Moffitt, B.** (2016). *The global rise of populism: Performance, political style, and representation*. Stanford, CA : Stanford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1080/13532944.2014.985583>.
27. **Oliver, J. E., & Rahn, W. M.** (2016). Rise of the Trumpenvolk: Populism in the 2016 election. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 667 (1). P. 189–206. <https://doi.org/10.1177/0002716216662639>.
28. **Roncarolo, F.** (2005). Italy under Berlusconi: From a populist to a popular democracy? *Modern Italy*. 10 (1). P. 75–93. <https://doi.org/10.1080/13532940500113383>.
29. **Thompson, J. B.** (2005). The new visibility. *Theory, Culture & Society*. 22 (6). P. 31–51. <https://doi.org/10.1177/0263276405059413>.
30. **Vaccari, C.** (2015). The features, impact and legacy of Berlusconi's campaigning techniques, language and style. *Modern Italy*. 20 (1). P. 25–39. <https://doi.org/10.1080/13532944.2014.985583>.
31. **Weber, M.** (1947). *The theory of social and economic organization*. Glencoe, IL : Free Press.
32. **Yamamura, E., & Sabatini, F.** (2014). Superstars in politics: The role of the media in the rise and success of Junichiro Koizumi. *Asia Pacific World*. 5 (1). P. 75–90. <https://doi.org/10.3167/apw.2014.050105>.

REFERENCES

1. **Bauman, Z.** (2013). *Plynni chasy. Zhyttia v dobu nepevnosti* [Liquid times: Living in an age of uncertainty] (Trans. from English). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
2. **Baudrillard, J.** (2004). *Symuliakry i symuliatsiia* [Simulacra and simulation] (V. Khovkhun, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

3. **Onukh, O., & Heil, H. E.** (2024). Efekt Zelenskoho [The Zelensky effect]. Kyiv: Choven [in Ukrainian].
4. **Postman, N.** (2005). Rozvazhaiuchy sebe do smerti: Suspilnyi dyskurs v epokhu shou-biznesu [Amusing ourselves to death: Public discourse in the age of show business]. New York: Penguin Books (original work published 1985) [in Ukrainian].
5. **Prohrama rozvytku OON** (2023). Shchorichnyi zvit PROON za 2023 rik [UNDP annual report 2023]. New York: United Nations Development Programme [in Ukrainian].
6. **Campbell, J.** (2020). Tysiacholykyi heroi [The hero with a thousand faces] (O. Mokrovolskyi, Trans.). Lviv: Terra Incognita [in Ukrainian].
7. **Jung, C. G.** (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious] (K. Kotiuk, Trans.; O. Feshovets, Ed.). Lviv: Astrolabiia [in Ukrainian].
8. **Alexander, J. C.** (2011). Performance and power. Cambridge, UK: Polity Press. [in English].
9. **Bennett, N., & Lemoine, G. J.** (2014). What a difference a word makes: Understanding threats to performance in a VUCA world. *Business Horizons*, 57 (3), 311–317. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.01.001> [in English].
10. **Castells, M.** (2009). Communication power. Oxford, UK: Oxford University Press [in English].
11. **Corner, J.** (2018). Fake news, post-truth and media-political change. *Media, Culture & Society*, 40 (3), 1–9. <https://doi.org/10.1177/0163443717726743> [in English].
12. **Couldry, N., & Hepp, A.** (2017). The mediated construction of reality. Cambridge, UK: Polity Press [in English].
13. **Debord, G.** (1995). The society of the spectacle. New York: Zone Books [in English].
14. **Djuss, P., & Zelinsky, D.** (2023). Charismatic mimicry: Innovation and imitation in the case of Volodymyr Zelensky. *Sociological Theory*, 41 (1), 25–47. <https://doi.org/10.1177/07352751231174436> [in English].
15. **Dyczok, M.** (2022). War and media in Ukraine: Constructing the Zelenskyi phenomenon. *Media, War & Conflict*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/17506352221118449> [in English].
16. **Enli, G.** (2015). Mediated authenticity: How the media constructs reality. New York: Peter Lang [in English].
17. **Goffman, E.** (1959). The presentation of self in everyday life. New York: Anchor Books [in English].
18. **Han, B.-C.** (2017). In the swarm: Digital prospects (E. Butler, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press [in English].
19. **Hepp, A.** (2013). Cultures of mediatization. Cambridge, UK: Polity Press [in English].
20. **Kellner, D.** (2016). Media spectacle and the 2016 election. *Cultural Politics*, 12 (2), 165–180. <https://doi.org/10.1215/17432197-3602802> [in English].
21. **Kellner, D.** (2017). American nightmare: Donald Trump, media spectacle, and authoritarian populism. Rotterdam: Sense Publishers [in English].
22. **Lempert, M., & Silverstein, M.** (2012). Creatures of politics: Media, message, and the American presidency. Bloomington: Indiana University Press [in English].
23. **Lyotard, J.-F.** (1984). The postmodern condition: A report on knowledge (G. Bennington & B. Massumi, Trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press [in English].
24. **MacFarlane, N.** (2022). Leadership in wartime: Zelensky's communicative strategy. *International Affairs*, 98 (6), 1889–1906. <https://doi.org/10.1093/ia/iiaac219> [in English].
25. **McIntyre, L.** (2018). Post-truth. Cambridge, MA: The MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/9780262535045/post-truth/> [in English].
26. **Moffitt, B.** (2016). The global rise of populism: Performance, political style, and representation. Stanford, CA: Stanford University Press [in English].

27. **Oliver, J. E., & Rahn, W. M.** (2016). Rise of the Trumpenvolk: Populism in the 2016 election. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 667 (1), 189–206. <https://doi.org/10.1177/0002716216662639> [in English].
28. **Roncarolo, F.** (2005). Italy under Berlusconi: From a populist to a popular democracy? *Modern Italy*, 10 (1), 75–93. <https://doi.org/10.1080/13532940500113383> [in English].
29. **Thompson, J. B.** (2005). The new visibility. *Theory, Culture & Society*, 22 (6), 31–51. <https://doi.org/10.1177/0263276405059413> [in English].
30. **Vaccari, C.** (2015). The features, impact and legacy of Berlusconi's campaigning techniques, language and style. *Modern Italy*, 20 (1), 25–39. <https://doi.org/10.1080/13532944.2014.985583> [in English].
31. **Weber, M. (1947).** The theory of social and economic organization. Glencoe, IL: Free Press [in English].
32. **Yamamura, E., & Sabatini, F.** (2014). Superstars in politics: The role of the media in the rise and success of Junichiro Koizumi. *Asia Pacific World*, 5 (1), 75–90. <https://doi.org/10.3167/apw.2014.050105> [in English].

Отримано: 22.09.2025
Рекомендовано: 28.10.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Олексій КИЙКОВ

кандидат філософських наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики

Український державний університет імені Михайла Драгоманова;
директор

ДП «Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв»,
Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-8368-6367>

ГІБРИДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УНІВЕРСИТЕТ: ІНСТИТУЦІЙНІ ЛОГІКИ, ПУБЛІЧНА СФЕРА І ПРАКТИКА

Стаття концептуалізує університет як гібридну організацію, що одночасно діє в чотирьох полях раціональності – науковому, економічному, публічно-службовому та громадянському – і координує їх через розмежування стратегічного й операційного контурів. У центрі уваги – механізми узгодження інституційних логік за умов мережевої публічності, зростаючої підзвітності та необхідності швидкої адаптації. Теоретичною основою слугує поєднання підходів інституційних логік, акторно-мережевого аналізу та теорії відкритих систем, що дає змогу описати нелінійний характер організаційних змін і роль «слабких сигналів» у перебудові практик. На цій підставі запропоновано модель «Два контури – чотири поля», у якій стратегічний контур визначає місію, довгі цілі, принципи співіснування логік і правила прозорості, а операційний контур відповідає за щоденні процеси, інструменти та двокоонтурні метрики. Модель працює через три взаємопов'язані механізми: регулятиви узгодження (кодекси прозорості, етичні тригери, протоколи конфлікт-менеджменту), петлі навчання (публічні огляди, соціальні аудита, внутрішні policy-review) і селективне зчеплення (цільові міжлогічні зв'язки під конкретні завдання). Показано, що напівпроникні межі між полями підтримують продуктивні напруження, запобігають домінації однієї логіки та сприяють інноваційності без втрати академічної якості. Практична цінність полягає у введенні «інтегрального паспорту впливу» для кожної ініціативи, що синхронізує наукові результати, економічну доцільність, публічний сервіс і громадянську корисність; а також у розробленні інтерфейсів між полями (спільні ради, відкриті бюджети, репозитарії рішень), які перетворюють публічну сферу на операційний контур прийняття рішень. Запропонована рамка зменшує транзакційні витрати конфліктів логік, підсилює довіру, прискорює організаційне навчання та забезпечує стійкість університету в поліцентричних екосистемах, зберігаючи його ідентичність як місця виробництва знання й агента суспільної зміни.

Ключові слова: гібридні організації, інституційні логіки, публічна сфера, селективне зчеплення, підзвітність, відкриті дані, двокоонтурні метрики, університет.

Oleksiy KIYKOV

HYBRID ORGANIZATIONS AND THE UNIVERSITY: INSTITUTIONAL LOGICS, PUBLIC SPHERE AND PRACTICE

The article conceptualizes the university as a hybrid organization that simultaneously operates in four fields of rationality – scientific, economic, public service and civil – and coordinates them through the demarcation of strategic and operational contours. The focus is

on the mechanisms of harmonization of institutional logics under the conditions of networked publicity, growing accountability and the need for rapid adaptation. The theoretical basis is a combination of approaches of institutional logics, actor-network analysis and open systems theories, which allows to describe the nonlinear nature of organizational changes and the role of “weak signals” in the restructuring of practices. On this basis, the “Two contours – four fields” model is proposed, in which the strategic contour defines the mission, long-term goals, principles of coexistence of logics and rules of transparency, and the operational contour is responsible for daily processes, tools and two-circuit metrics. The model works through three interconnected mechanisms: regulatory coordination (transparency codes, ethical triggers, conflict management protocols), learning loops (public reviews, social audits, internal policy reviews) and selective coupling (targeted inter-logical connections for specific tasks). It is shown that semi-permeable boundaries between fields support productive tensions, prevent the dominance of one logic and promote innovation without loss of academic quality. The practical value lies in introducing an “integral impact passport” for each initiative that synchronizes scientific results, economic feasibility, public service and civic utility; as well as in developing interfaces between fields (joint councils, open budgets, decision repositories) that transform the public sphere into an operational decision-making loop. The proposed framework reduces the transaction costs of conflicts of logics, strengthens trust, accelerates organizational learning and ensures the sustainability of the university in polycentric ecosystems, preserving its identity as a place of knowledge production and an agent of social change.

Key words: hybrid organizations. institutional logics. public sphere. selective coupling, accountability, open data, double-loop metrics, university.

Вступ. Університет сьогодні діє як гібридна організація, що поєднує академічні, підприємницькі, публічно-службові та громадянські логіки в одному інституційному тілі. Це поєднання породжує як нові можливості, так і напруження: між автономією науки та вимогами ринку, між свободою дослідження та інструментальною підзвітністю, між локальною місією та глобальними рейтингами. Гібридність вимагає від університету здатності до селективного зчеплення практик: інтегрувати взаємно конкурентні норми, не зводячи їх до спільного знаменника і не руйнуючи їх різноманіття. У цьому контексті зростає значення публічної сфери як простору раціонального узгодження суперечливих вимог, де наукові аргументи повинні бути перекладені мовою суспільного інтересу. Публічна легітимність тут постає не як даність, а як результат постійної комунікації, оцінювання та самокорекції. Водночас університет має залишатися осередком рефлексивності, здатний критикувати власні інструменти вимірювання успіху. Звідси випливає потреба в нових управлінських формах, що утримують баланс між інституційними логіками та ціннісними орієнтирами академічної спільноти.

Дискусії про інституційні логіки показують, що гібридна організація не є компромісом, а радше конфігурацією, де співіснування різних норм підтримується завдяки механізмам узгодження. Для університету такими механізмами стають колегіальні процедури, етичні кодекси, наукові ради, відкриті дані, мережеві партнерства та форми співвиробництва знання. Публічна сфера тут набуває операційного виміру: це не лише простір дебатів, а й інфраструктура прозорості, де прийняття рішень підкріплюється доказами і підзвітністю. Участь стейкхолдерів – студентів, викладачів, роботодавців, громад – переводить університетську політику з режиму «для» в режим «із», тобто співучасті. Гібридність таким чином не нівелює академічну автономію, а перепроцитує її як право й обов'язок на публічну аргументацію. Це потребує від управління нової чутливості до конфліктів логік і запровадження протоколів для їхнього конструктивного розв'язання. Відкриті формати експертизи, індикатори соціального впливу, а також етичні аудити стають необхідними елементами цього порядку. Нарешті, саме в публічній сфері університет відновлює довіру, демонструючи, як дослідницькі результати трансформуються в суспільні блага.

Практичний вимір гібридності проявляється в конкретних політиках і процесах: від фінансування та кадрових рішень до проєктної логіки навчання і трансферу знань. Університети навчаються діяти «в полях напруги»: вони одночасно повинні дотримуватися наукових стандартів і забезпечувати прикладну релевантність, бути конкурентними та інклюзивними, глобальними та місцево вкоріненими. Для цього застосовуються стратегії селективного зчеплення: різні підрозділи відповідають за різні логіки, але пов'язуються горизонтальними зв'язками, що унеможливають домінацію однієї логіки над іншими. Публічна сфера тут виступає як арена випробування практик: відкриті конкурси, публічні захисти, громадські ради, прозорі бюджети й відкриті репозитарії. Важливо, що гібридність не повинна перетворюватися на еkleктику; її якість вимірюється здатністю інтегрувати різні раціональності в когерентну траєкторію розвитку. Тому критичною компетентністю є рефлексивне управління конфліктами цілей і показників, а також навчання організації через зворотний зв'язок. Саме так університет зберігає свою ідентичність як місце виробництва знання і водночас стає агентом суспільної зміни.

Мета статті – концептуалізувати університет як гібридну організацію, описавши взаємодію інституційних логік із публічною сферою та операційними практиками, і запропонувати рамку управління, що підсилює рефлексивність, підзвітність і публічну легітимність.

Виклад основного матеріалу. Університет як гібридна організація функціонує у перехрессті кількох інституційних логік, що породжують структурні амбівалентності та продуктивні конфлікти цілей. Академічна логіка наполягає на автономії дослідження, тоді як ринкова логіка потребує релевантності та комерціалізації, а логіка публічної служби орієнтує на інклюзію і соціальний ефект. Така багатологічність не зводиться до компромісу, а радше формує динамічну конфігурацію, що підтримується механізмами узгодження на рівні правил і прак-

тик. Вона визначає розподіл повноважень, структуру прийняття рішень і зміст індикаторів результативності, перетворюючи напруження на джерело організаційної навчальності. Діапазон від «сильного» інтегрування логік до їхнього тимчасового розв'язування вимагає вибудовувати локальні протоколи взаємодії. Саме тут постає питання про мислительні стилі університету, здатні одночасно зберегти наукову якість і публічну легітимність. Така постановка проблеми узгоджується з аналітикою гібридних організацій та багатологічних конфігурацій, у яких різні раціональності можуть стабільно співіснувати за наявності прозорих меж і каналів координації [8, с. 372; 7, с. 1425; 9, с. 280].

Публічна сфера в цьому контексті виконує не лише нормативну, а й інфраструктурну роль, забезпечуючи переклад наукових аргументів мовою суспільного інтересу. Комунікативна раціональність діє як регулятивний ідеал для процедур ухвалення рішень, що передбачає рівний доступ до обґрунтувань і взаємне визнання сторін. Завдяки цьому університет здатен легітимувати свої стратегії не авторитетом традиції, а силою кращого аргументу, перевіреного в інклюзивній дискусії. Водночас цифрові мережі радикально розширюють арену публічності, змінюючи швидкість, масштаб і формат академічних комунікацій. Мережеві платформи стають середовищем для оперативних «циклів зворотного зв'язку», в яких рішення піддаються суспільній перевірці. Відкриті дані, препринти, публічні консультації та «відкриті рецензії» формують нові звички публічної підзвітності. Таким чином, публічна сфера переходить від простору дебатів до операційного контуру регуляції гібридних логік [2, с. 60; 5, с. 250].

Ключовим механізмом внутрішнього управління гібридністю є селективне зчеплення, коли організація свідомо поєднує елементи несумісних логік на рівні практик без повної їхньої інтеграції. Це дає змогу зберегти цінні напруження й мінімізувати руйнівні конфлікти, підтримуючи одночасно різні критерії успіху. Універси-

тет може вибірково зчіплювати, наприклад, підприємницькі механізми фінансування з академічними стандартами публікацій і громадською місією доступності. Внутрішні межі між підрозділами стають «напівпроникними мембранами», що дозволяють обмін і разом із тим запобігають домінації однієї логіки над іншими. Практики зчеплення включають крос-функційні ради, двоканальні індикатори успіху, етичні тригери й публічні аудит-події. Завдяки цьому конфігурація залишається рухомою, але керованою, що підсилює спроможність до інновацій без втрати професійної якості. Цей підхід добре описаний на матеріалі гібридних організацій, у яких конкуруючі інституційні вимоги адресуються через продумане комбінування локальних правил [11, с. 985; 13, с. 440].

Розуміння практик у межах гібридних організацій виграє від акторно-мережевої перспективи, де знання й технології розглядаються як ефекти розподілених асамбляжів. Університетська інновація фіксується не як акт ізольованого генія, а як результат узгодження людських і нелюдських акторів, від лабораторних протоколів до цифрових репозитаріїв. Відстеження траєкторій артефактів і доказів дає змогу виявляти «вузли відповідальності», де повинні вмикатися режими прозорості. Це переводить питання легітимації з рівня абстрактних декларацій на рівень трасування дій і обґрунтувань у відкритих середовищах. Мережеві логіки водночас підсилюють глобальну циркуляцію ідей і підвищують чутливість до локальних контекстів, у яких ці ідеї вкорінюються. Розгортання відкритої науки, спільнот практик і міжсекторальних лабораторій якраз ілюструє таке мережеве збирання. У цій конфігурації практики стають головним засобом підтримання гібридності в робочому стані [10, с. 150; 6, с. 150; 5, с. 120].

Часовий вимір гібридності висвітлює нелінійний характер організаційної еволюції, де флуктуації можуть призводити до нових порядків через точки біфуркації. Переходи між режимами координації не завжди піддаються лінійному плануванню,

адже малий імпульс у правильний момент здатен радикально змінити конфігурацію логік. Це означає, що університетам потрібні сенсори слабких сигналів і готовність до експериментальних протоколів. У таких умовах стратегія мислиться як управління можливостями, а не як жорстке слідування єдиному плану. Самоприскорене навчання організації стає наслідком правильно налаштованих петель зворотного зв'язку й розумного ризику. Філософія змін підказує, що сталість народжується не попри хаос, а завдяки вправному його каналізуванню. Ця оптика резонує з образом світу як потоку та з науковими уявленнями про динаміку відкритих систем [12, с. 10; 3, с. 210].

Нормативне підґрунтя гібридності в університеті передбачає поєднання чеснот розсудливого врядування з вимогами сучасної деконструктивної критики. Ідея спільного блага потребує такої організації процесів, яка не жертвує науковою якістю на вітвар короткострокових інтересів і водночас не ігнорує потреб суспільства. Критична рефлексія щодо власних цілей і показників не дає змоги інститутам перетворитися на ідеологічні машини самовиправдання. Публічний контроль уможливорює відкриття сліпих плям, а інклюзивні процедури додають легітимності обов'язковій для всіх дисциплінарній строгості. Режими аргументації в таких умовах мають бути сумірними з різними типами раціональності, що співіснують у стінах університету. Рішення, отже, конструюються в режимі «науково обґрунтованої публічності», де на перший план виходять відповідальність і прозорість. Цей синтез чеснот і критики створює моральну архітектуру гібридного університету [1; 4, с. 130; 2, с. 72].

Організаційний дизайн гібридності коливається між інтеграцією та розв'язуванням логік, і правильна дозування цих режимів визначає стійкість конфігурації. Коли логіки занадто щільно інтегровані, зникають корисні напруження, а інноваційна енергія зменшується; коли вони надто розведені, зростають транзакційні витрати й ризик фрагментації. Тому потрібні

амбідистрійні структури, що поєднують експлорацію і експлуатацію, довгі цикли дослідження та короткі цикли впровадження. Важливими стають рольові гібриди – менеджери-дослідники й дослідники-комунікатори, які «перекладають» між логіками. Також необхідні двоконтурні метрики, що оцінюють і наукові результати, і соціальний вплив без редукції одного до іншого. Кадрова політика має заохочувати перетин дисциплін і партнерств, але із чіткими гарантіями якості. Емпіричні дослідження гібридних організацій засвідчують, що така конфігуративна чутливість підвищує життєздатність у складних середовищах [8, с. 370; 7, с. 1433].

Екосистемний підхід дає змогу побачити університет не як замкнений інститут, а як вузлового актора в широких мережах знання, політики й економіки. Партнерства з містом, бізнесом, громадськими організаціями та державними агенціями створюють спільні платформи для експериментування. У таких платформах інституційні логіки домовляються у дії, а не лише в документах, виробляючи нові формати довіри. Мережевий характер цих відносин сприяє швидшому масштабуванню вдалих рішень і більшій видимості помилок. Екосистеми також задають рамки взаємної підзвітності: публічні інвестиції в освіту мають конвертуватися у вимірювані суспільні блага. Водночас дбайливе ставлення до локальної культури запобігає поверховому копіюванню зовнішніх моделей. Все це робить університет лабораторією співдії, де гібридність отримує спільнотний сенс [9, с. 285; 5, с. 180; 6, с. 88].

Оцінювання й підзвітність у гібридному університеті повинні виходити за межі вузьких бібліометричних показників, включно з якісними індикаторами зміни практик і добробутом спільнот. Відкриті репозитарії, публічні звіти, соціальні аудити й «відкриті» захисти створюють сліди, за якими можна відстежувати траєкторію впливу. Важливо, щоб ці інструменти не перетворювалися на самоціль, а підтримували рефлексивне прийняття рішень. Тут корисною є логіка «наука в дії», що

потребує експліцитності процедур перевірки знань і перетворення експертності на видимі практики. Інтеграція студентських і громадських голосів у вимірювання ефектів підсилює довіру та розвиває компетентність співучасті. Взаємні огляди з партнерами допомагають виявляти сліпі плями й переглядати індикатори, які не працюють. Практика підзвітності стає формою навчання та самокорекції організації [10, с. 165; 13, с. 446; 14, с. 128].

Локальний вимір гібридності проявляється особливо виразно там, де університет перебуває у стані вимушеної мобільності, інституційного переналаштування та відновлення. Такі ситуації оголюють конфлікти логік і змушують експериментувати з новими інфраструктурами публічності, партнерств і участі. Водночас вони відкривають вікна можливостей для переосмислення місії в координатах суспільних потреб. Переорієнтація на спільнотні завдання, розбудова мережевих платформ для підтримки студентів і викладачів, а також інституційні союзи з місцевими громадами посилюють соціальний сенс діяльності. Саме тут механізми селективного зчеплення показують свою ефективність у балансуванні між невизначеністю та необхідністю дії. Відкриті формати комунікації допомагають перетворювати кризу на джерело інноваційних практик. Емпіричні описи таких трансформацій засвідчують можливість гібридного перезбирання університету без втрати академічного ядра [14, с. 125; 11, с. 990].

Культурний вимір гібридності потребує чутливості до символічних форм, через які університет артикулює свою ідентичність у публічному просторі. Ритуали академічного життя, наративи про суспільне служіння, естетика наукової комунікації і етика взаємодії зі спільнотами формують «м'які» кордони інституції. Ці кордони важливо робити напівпрозорими, зберігаючи професійні стандарти й відкриваючи можливості для участі. Публічність у такому сенсі означає визнання взаємної залежності між університетом і суспільством, у якому він вкорінений. Саме культурні

форми підтримують довгострокову довіру, без якої неможлива жодна конфігурація логік. Через культуру університет навчається пояснювати свої рішення й помилки, не втрачаючи гідності. Тож гібридність тут виступає не просто менеджерською технікою, а практикою осмисленого співжиття різних раціональностей [2, с. 72; 5, с. 210].

Узагальнюючи, потрібно зазначити, що гібридний університет потребує спільної мови для координації логік, спільних інфраструктур для прозорості та спільних практик для навчання через зворотний зв'язок. Мова забезпечує взаєморозуміння між академічними, ринковими та публічно-службовими акторами; інфраструктури роблять видимими сліди рішень і доказів; практики закріплюють звички відкритості, відповідальності та співучасті. Разом ці три компоненти зменшують транзакційні витрати конфліктів і підвищують швидкість організаційної адаптації. Вони також задають принципи етики, що поєднує чесноти професійної строгості з вимогами соціальної справедливості. Усе це забезпечує баланс між локальною вкоріненістю і глобальною мобільністю. Отже, гібридність стає не тимчасовим сценарієм, а режимом стійкого розвитку університету [2, с. 72; 11, с. 990; 9, с. 286].

Пропоную модель «Два контури – чотири поля». Стратегічний контур відповідає за формулювання місії, довгих цілей і принципів співіснування логік; операційний контур – за щоденні правила, процеси та метрики. У межах кожного контуру діють чотири поля раціональності: наукове (академічні стандарти, репродуктивність, відкрита наука), економічне (фінансова стійкість, трансфер технологій, підприємницькі партнерства), публічно-службове (інклюзія, доступ, суспільні послуги) і громадянське (участь спільнот, співвиробництво, локальна вкоріненість). Ключ – у «перехрестях» між полями, де створюються міжлогічні протоколи: двоконтурні індикатори (наукова якість × суспільний вплив), спільні ради з правом вето за якістю, відкриті бюджети й репозитарії рішень. Напівпроникні межі між полями утримують продуктивні напруження, а ротація ро-

лей і «перекладачі» (менеджер-дослідник, дослідник-комунікатор) забезпечує циркуляцію смислів без домінації жодної логіки.

Дієздатність моделі забезпечують три механізми: регулятиви узгодження (кодекси прозорості, етичні тригери, правила конфлікт-менеджменту), петлі навчання (квартальні публічні огляди, відкриті рецензії внутрішніх політик, соціальні аудити) та селективне зчеплення (проектні «зв'язки» між конкретними підрозділами різних полів під задачу). На виході формується «інтегральний паспорт впливу» кожної ініціативи, де відстежуються наукові результати, економічна доцільність, публічний сервіс і громадянська користь. Стратегічний контур періодично оновлює правила гри на основі доказів з операційного контуру; операційний – адаптує процеси до нових стратегічних рамок. Так університет зберігає академічне ядро, водночас нарощуючи суспільну легітимність і стійкість у поліцентричному середовищі.

Висновки. Запропонована модель «Два контури – чотири поля» демонструє, що життєздатність гібридного університету забезпечується не стільки жорсткою інтеграцією логік, скільки керованою взаємодією між ними через напівпроникні межі, двоконтурні метрики та регульовані інтерфейси. Розмежування стратегічного й операційного контурів дає змогу поєднати довгі цілі з щоденними процесами, тоді як чотири поля раціональності – наукове, економічне, публічно-службове й громадянське – утримують баланс між якістю знання, фінансовою стійкістю, суспільним сервісом і локальною вкоріненістю. Ключовими каталізаторами узгодження виступають регулятиви прозорості, етичні тригери, механізми конфлікт-менеджменту та рольові «перекладачі», що запобігають домінації однієї логіки над іншими. Завдяки петлям навчання організація переходить від декларативної підзвітності до рефлексивної самокорекції, а селективне зчеплення дає можливість конструювати проектні зв'язки під конкретні завдання. У підсумку університет зберігає академічне ядро, вод-

Модель «Два контури – чотири поля» для гібридного університету

Контур	Поле раціональності	Стратегічні цілі	Ключові інструменти	Інтерфейси між полями	Приклади двоконтурних метрик
Стратегічний	Наукове	Зберегти академічне ядро, лідерство в дослідженнях, відкриту науку	Політика відкритих даних, дорожні карти досліджень, міждисциплінарні кластери	Економічне (трансфер), публічно-службове (політики), громадянське (співвиробництво)	H-індекс факультетів × публічна доступність даних; частка open access × вплив на політики
Стратегічний	Економічне	Фінансова стійкість, диверсифікація доходів, етика комерціалізації	IP-стратегія, венчурні та партнерські рамки, моделі co-funding	Наукове (патенти), публічно-службове (послуги), громадянське (локальні МСП)	Доходи від трансферу × індекс академічної якості; частка партнерств × соціальна рентабельність
Стратегічний	Публічно-службове	Інклюзія, доступ, вплив на публічні рішення	Стратегії доступності, civic impact framework, політичні брифи	Наукове (експертизи), Економічне (соцпартнерства), громадянське (громади)	Індекс інклюзії × якість програм; кількість policy-briefs × впроваджені зміни
Стратегічний	Громадянське	Локальна вкоріненість, культура співучасті, довіра	Хартія партнерств, Community Advisory Board, спільні лабораторії	Усі поля (платформи співдії)	Рівень участі стейкхолдерів × академічні результати; індекс довіри × соціальний вплив
Операційний	Наукове	Репродуктивність, якість, швидкі цикли перевірки	Препринти, відкриті рецензії, репозитарії, лабораторні SOP	Економічне (НДДКР), публічно-службове (експертизи)	Частка відтворюваних результатів × час до публікації; відкриті дані × цитованість
Операційний	Економічне	Ефективне впровадження, підтримка стартапів	Контракти НДДКР, акселератори, грантові офіси	Наукове (патенти), громадянське (соціальні підприємства)	Time-to-market × наукова новизна; ROI × суспільна корисність
Операційний	Публічно-службове	Доступ до послуг, прозорість процесів	Є-реєстри рішень, відкриті захисти, соціальні аудити	Усі поля (публічні звіти)	SLA освітніх сервісів × задоволеність; виконання рекомендацій × інклюзія
Операційний	Громадянське	Співвиробництво, сервіс-навчання, волонтерство	Service-learning, living labs, публічні консультації	Публічно	

ночас розширюючи публічну легітимність і здатність до швидкої адаптації в мережних екосистемах.

Практична придатність моделі полягає у можливості безпосереднього впровадження її елементів у політиках і процесах:

від двоконтурних КРІ до «інтегрального паспорта впливу» для кожної ініціативи. Вона пропонує інституційний дизайн, що зменшує транзакційні витрати конфліктів логік і підвищує якість прийняття рішень завдяки відкритим даним, соціальним аудиторам і участі стейкхолдерів. Окреслені інтерфейси між полями задають стандарти

публічної комунікації, а механізми ротації ролей підсилюють циркуляцію смислів і взаєморозуміння всередині спільноти. Умовою стійкості є періодичне оновлення стратегічних рамок на основі емпіричних доказів з операційного контуру, що забезпечує від «вітринної» підзвітності і метрик-замінників.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аквінський, Т.** (2003). Коментарі до Арістотелевої «Політики»; пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. 2-ге вид. Київ : Основи, 796 с.
2. **Габермас, Ю.** (2014). До реконструкції історичного матеріалізму. *Філософія освіти*. Вип. 2. С. 37–79.
3. **Геракліт** (2002). У: Філософський енциклопедичний словник; В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України, Абрис. 742 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf.
4. **Дерріда, Ж.** (2000). Цілі людини. У: Після філософії: кінець чи трансформація? Упоряд. К. Байнес. Київ : Четверта хвиля. С. 114–145.
5. **Кастельс, М.** (2007). Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Пер. з англ. Київ : Ваклер, 304 с.
6. **Appadurai, A.** (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis : University of Minnesota Press. 229 p.
7. **Battilana, J., & Dorado, S.** (2010). Building Sustainable Hybrid Organizations: The Case of Commercial Microfinance Organizations. *Academy of Management Journal*. 53 (6). P. 1419–1440.
8. **Besharov, M. L., & Smith, W. K.** (2014). Multiple Institutional Logics in Organizations: Explaining Their Varied Nature and Implications. *Academy of Management Review*. 39 (3). P. 364–381.
9. **Denis, J.-L., Ferlie, E., & Van Gestel, N.** (2015). Understanding Hybridity in Public Organizations. *Public Administration*. 93 (2). P. 273–289.
10. **Latour, B.** (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, MA : Harvard University Press.
11. **Pache, A.-C., & Santos, F.** (2013). Inside the Hybrid Organization: Selective Coupling as a Response to Competing Institutional Logics. *Academy of Management Journal*. 56 (4). P. 972–1001.
12. **Prigogine, I.** (1990, October). *Time, Dynamics and Chaos: Integrating Poincaré's 'Non-Integrable Systems'*. Austin: Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems, University of Texas at Austin; United States Department of Energy, Office of Energy Research; Commission of the European Communities. URL: <https://www.osti.gov/biblio/6390561>.
13. **Skelcher, C., & Smith, S. R.** (2015). Theorizing Hybridity: Institutional Logics, Complex Organizations, and Actor Identities: The Case of Nonprofits. *Public Administration*. 93 (2). P. 433–448.
14. **Terepyshchyi, S., Dunets, V., & Dmytro, K.** (2018). Challenges of Hybridity in Transcultural Identity: A Case of Displaced Universities. *Studia Warmińskie*. Vol. 55. P. 119–130.

REFERENCES

1. **Akvynskyi, T.** (2003). Komentari do Aristotelovoi "Polityky" (per. z latyny O. Kysliuk; avt. peredm. V. Kotusenko; 2-he vyd.) [Commentaries on Aristotle's "Politics"]. Kyiv: Osnovy. 796 p. [in Ukrainian].
2. **Habermas, Yu.** (2014). Do rekonstruktsii istorychnoho materializmu [Towards a reconstruction of historical materialism]. *Filosofii osvity*, 2, 37–79 [in Ukrainian].
3. **Heraklit** (2002). U: *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* (V. I. Shynkaruk (hol. redkol.) ta in.) [Heraclitus. In: Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy; Abris. 742 p. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf [in Ukrainian].
4. **Derrida, Zh.** (2000). Tsili liudyny. U: *Pislia filosofii: kinets chy transformatsiia?* (uporiad. K. Baines) [Goals of man. In: After philosophy: end or transformation?]. Kyiv: Chetverta khvyliia. P. 114–145 [in Ukrainian].
5. **Kastels, M.** (2007). Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva [The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society]. Kyiv: Vakler. 304 p. [in Ukrainian].
6. **Appadurai, A.** (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 229 p. [in English].
7. **Battilana, J., & Dorado, S.** (2010). Building Sustainable Hybrid Organizations: The Case of Commercial Microfinance Organizations. *Academy of Management Journal*, 53 (6), 1419–1440 [in English].
8. **Besharov, M. L., & Smith, W. K.** (2014). Multiple Institutional Logics in Organizations: Explaining Their Varied Nature and Implications. *Academy of Management Review*, 39 (3), 364–381 [in English].
9. **Denis, J.-L., Ferlie, E., & Van Gestel, N.** (2015). Understanding Hybridity in Public Organizations. *Public Administration*, 93 (2), 273–289 [in English].
10. **Latour, B.** (1987). *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].
11. **Pache, A.-C., & Santos, F.** (2013). Inside the Hybrid Organization: Selective Coupling as a Response to Competing Institutional Logics. *Academy of Management Journal*, 56 (4), 972–1001 [in English].
12. **Prigogine, I.** (1990, October). *Time, Dynamics and Chaos: Integrating Poincaré's 'Non-Integrable Systems'*. Austin: Center for Studies in Statistical Mechanics and Complex Systems, University of Texas at Austin; United States Department of Energy, Office of Energy Research; Commission of the European Communities. URL: <https://www.osti.gov/biblio/6390561> [in English].
13. **Skelcher, C., & Smith, S. R.** (2015). Theorizing Hybridity: Institutional Logics, Complex Organizations, and Actor Identities: The Case of Nonprofits. *Public Administration*, 93 (2), 433–448 [in English].
14. **Terepyshchy, S., Dunets, V., & Dmytro, K.** (2018). Challenges of Hybridity in Transcultural Identity: A Case of Displaced Universities. *Studia Warmi skie*, 55, 119–130 [in English].

Отримано: 30.09.2025
Рекомендовано: 03.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Ілля САГАЙДАК

кандидат економічних наук,
докторант кафедри соціальної філософії, філософії
освіти та освітньої політики

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0009-0000-8622-3704>

ДЕТЕРМІНАНТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ВІД ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ ДО СТРАТЕГІЙ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті проаналізовано ключові фактори, що обумовлюють зміст економічної політики (війна, енергетика, ресурси тощо). Виявлено, що війна завдає руйнівних ударів економіці через руйнування інфраструктури, зниження кількості працездатного населення, зростання фінансових витрат та економічної нестабільності, посилює фрагментацію світової економіки, ставлячи під сумнів повернення світового господарства на рівень довоєнного глобалізаційного розвитку. З'ясовано, що енергетика постає визначальним чинником впливу на глобальну економічну стабільність, політичну безпеку й інноваційний розвиток у сучасному світі.

Підкреслено вагомий вплив на економічну спроможність і стабільність природних, людських, технологічних та фінансових ресурсів. Продемонстровано, що людські ресурси є ключовим чинником повоєнного відновлення й економічного зростання в майбутньому, оскільки вони забезпечують основу для виробничої ефективності, інновацій, конкурентоспроможності й адаптації до глобальних викликів. Розкрито, що основним завданням економічної політики є раціональне використання фінансових ресурсів та їх збереження на майбутнє через ефективну інтеграцію у технологічні, екологічні й міжнародні процеси, що сприяють сталому розвитку економіки.

Узагальнено, що повоєнна Україна має зосередитися на відновленні сільськогосподарських ресурсів і капіталізації решти природних ресурсів, поверненні та розвитку людських ресурсів, подальшому розвитку технологічних ресурсів не лише у військовій сфері та пошуку фінансових ресурсів на потреби відбудови.

Ключові слова: економічна політика, війна, енергетика, людські ресурси, природні ресурси, фінансова спроможність, економічне зростання.

Illia SAHAIDAK

DETERMINANTS OF UKRAINE'S CONTEMPORARY ECONOMIC POLICY: FROM GLOBAL CHALLENGES TO POST-WAR RECOVERY STRATEGIES

The article analyzes the key factors that shape the content of economic policy (such as war, energy, resources, etc.). It is revealed that war inflicts devastating blows to the economy through the destruction of infrastructure, a reduction in the working-age population, increased financial expenditures, and economic instability. War also intensifies the fragmentation of the global economy, casting doubt on the return of the world economy to the pre-war level of globalization.

It is established that energy emerges as a decisive factor affecting global economic stability, political security, and innovative development in the modern world. The significant impact of natural, human, technological, and financial resources on economic capacity and stability is emphasized. It is demonstrated that human resources are the key factor for post-war recovery and future economic growth, as they provide the foundation for production efficiency, innovation, competitiveness, and adaptation to global challenges.

The article reveals that the main task of economic policy is the rational use and preservation of financial resources for the future through their effective integration into technological, environmental, and international processes that promote sustainable economic development.

It is concluded that post-war Ukraine should focus on restoring agricultural resources, capitalizing on other natural resources, returning and developing human resources, further developing technological resources beyond the military sector, and seeking financial resources for reconstruction needs.

Key words: economic policy, war, energy, human resources, natural resources, financial capacity, economic growth.

Постановка проблеми. Війна масштабно впливає на економічну політику будь-якої держави. Вона змінює пріоритети країни, підносячи питання національної безпеки та стратегії економічного виживання, перерозподіляє ресурси, стимулює інновації та часто призводить до довгострокових змін у політиці. Аналіз досвіду світових і локальних воїн доводить, що війна часто супроводжується перерозподілом ресурсів: під час війни державі часто доводиться відволікати ресурси на пріоритетність оборони та безпеки, що може вплинути на фінансування соціальних програм.

З війною неминуче пов'язані нові економічні виклики. Війна завдає значних руйнівних ударів по державі та її економіці – руйнується інфраструктура, знижується кількість працездатного населення, зростають фінансові витрати й економічна нестабільність. Це веде до посилення соціальної нерівності, погіршення інвестиційного клімату та загроз для довгострокового розвитку держави. Після воєн держави часто стикаються з величезними боргами через фінансування військових дій, як, скажімо, це було у випадку Іраку після 2003 року. Боргові зобов'язання можуть бути доволі тривалими й обмежувати можливості для інвестицій в інфраструктуру та соціальні програми. Економічна криза після війни часто пов'язана з відсутністю стабільності після війни та довіри до уряду, що ускладнює залучен-

ня інвестицій, як це склалося в Югославії після її розпаду.

Розглянемо детальніше визначальні чинники, що обумовлюють зміст економічної політики (війна, енергетика, ресурси).

Виклад основного матеріалу. Історії відомі випадки, коли війни ставали каталізаторами значних економічних трансформацій, змушуючи країни адаптуватися, розвивати нові технології та модернізувати промисловість. Наприклад, наполеонівські війни сприяли розвитку промисловості у Великій Британії, а друга світова війна стимулювала економічний прогрес у США. Після першої світової війни Німеччина зазнала занепаду, але отримала значний економічний імпульс через реформи та відновлення промисловості після Другої світової війни. Отже, незважаючи на руйнівний характер воєн, вони відігравали роль каталізатора, що зумовлював перехід на новий рівень розвитку економіки. Вони стимулювали інвестиції в науку та технології, що в довготривалій перспективі сприяло економічному зростанню. Утім, успіх часто визначала здатність тієї чи іншої країни ефективно використовувати ресурси й адаптуватися до змін [15].

Негативні наслідки війни суттєво зростають у випадку, коли йдеться про жорстоку, нерівну за силами й ресурсами війну, коли ворог цілеспрямовано завдає удари по мирному населенню та цивільній

інфраструктурі, як у випадку війни Росії проти України. «Військова агресія Росії, яка спричинила руйнування інфраструктури та виробничого капіталу, розрив ланцюгів постачання, втрати людського капіталу та територій тощо» [7, с. 246], стала найбільшим викликом для України. Вона призвела до значних руйнувань і суттєво вплинула на економічну стабільність держави.

Енергетика традиційно є ключовим елементом у формуванні світової економічної політики, оскільки вона виступає основою для забезпечення економічного зростання, стабільності та безпеки держав. Роль енергетики особливо відчутна під час російсько-української війни, адже Росія багато років є вагомим поставником енергоресурсів для країн Європейського Союзу. Ще за часів холодної війни саме енергетичні питання сприяли налагодженню контактів між країнами Європи та СРСР, а «у 2000-х нафта та газ були одними з найбільш потужних драйверів відносин між ЄС та РФ» [8]. Уже з початком агресії проти України у 2014 р. Європейський Союз почав переглядати свою енергетичну політику, зокрема питання постачання нафти, газу, вугілля та ядерного палива, а з розв'язанням повномасштабної війни Росії у 2022 р. питання позбавлення енергетичної залежності ЄС від Росії стало вкрай актуальним.

Енергетика, будучи основою економічної діяльності будь-якої країни, забезпечує економічну продуктивність на тій підставі, що доступ до стабільного енергопостачання є критично важливим для виробництва, транспорту, комунікацій та інших галузей. Це сприяє зростанню валового внутрішнього продукту, залученню інвестицій і розвитку технологій.

Коливання цін на енергоносії безпосередньо впливають на рівень інфляції, торговельні баланси та конкурентоспроможність держав. Нестабільність у цьому секторі може призводити до економічних криз і підірвати довіру до ринків. Саме тому контроль над енергоресурсами часто є важливим інструментом геополітичного

впливу в міжнародних відносинах. Держави з великими запасами нафти, газу чи інших енергоресурсів можуть використувати їх як засіб політичного тиску, як це робить Росія, тоді як країни, що залежать від імпорту енергії, активно шукають шляхи диверсифікації своїх джерел постачання, як це сьогодні роблять країни Європи.

Енергетична залежність Європи від Росії формувалась із радянських часів (атомна енергетика колишніх країн соціалістичного табору практично повністю була залежна від російського ядерного палива) та суттєво посилилась із 1990-х років, коли Європа розширяла джерела постачання газу, нафти та вугілля, а Російська Федерація отримувала джерело надходження валюти. Потреба європейських країн у закупівлі енергії зростала через курс на «озеленення» енергетики й досягнення вуглецевої нейтральності, що зумовило зростання у споживанні газу та відмову від виробництва атомної енергії під впливом антиатомного дискурсу, який частково сформувався через Чорнобиль та Фукусіму. Цю потребу задовольняла Росія, будуючи нові газопроводи, що давали можливість не лише збільшувати обсяги постачань, а й здійснювати політичний і економічний тиск на нашу країну. У підсумку, станом на початок 2022 р. із загальних обсягів імпорту енергоносіїв ЄС закуповував у РФ 27 % сирової нафти, 46 % вугілля, 41 % газу та 20 % ядерного палива [8]. За таких умов повна відмова від російських енергоносіїв для Європейського Союзу виявилася доволі складною.

Ба більше, напередодні вторгнення в Україну Росія спровокувала серйозну енергетичну кризу в Європі через обмеження поставок російського газу, спричинила різке підвищення цін на енергоносії, створивши серйозні економічні та соціальні проблеми в ЄС [14]. У відповідь ЄС затвердив REPowerEU – План стрімкого зниження залежності від російського викопного палива і швидкого просування «зеленого переходу». Цим планом передбачається економія енергії, диверсифікація енергопостачання та прискореного

впровадження відновлюваних джерел енергії для заміни викопного палива в житлових будинках, у промисловості та виробництві електроенергії [19].

Поява цього документа – наочний приклад того, що питання енергетики часто пов'язуються з екологічними та інноваційними викликами та їх подоланням. Зростаюча увага до відновлюваних джерел енергії та стійкої енергетики стимулює розвиток нових технологій, сприяє зменшенню викидів парникових газів і допомагає боротися зі змінами клімату. Це відкриває нові можливості для інновацій та модернізації економічних систем. Ці питання неодмінно постануть у порядку денному економічної політики повоєнної України. Енергетична стратегія України до 2050 року, що була представлена в рамках Конференції з відновлення в Лондоні в липні 2023 року, передбачає не лише відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями та посилення енергетичної безпеки нашої країни, але й «перетворення України на енергетичний хаб Європи, який допоможе континенту остаточно позбутися залежності від російського викопного палива завдяки виробленій в Україні чистій енергії» [6].

Отже, енергетика є не лише основою економічної діяльності, але й визначальним чинником, що впливає на глобальну економічну стабільність, політичну безпеку й інноваційний розвиток у сучасному світі. Під час війни енергетична інфраструктура країни набуває стратегічного значення. Війна довела, що саме вона постає головною мішенню для ворога, який періодично здійснює умисні та невибіркові напади на цивільні об'єкти, що є кричущим порушенням міжнародного гуманітарного права. Її пошкодження та руйнування після таких нападів унеможливує реалізацію базових потреб цивільного населення. Захист енергетичних об'єктів та їх швидке відновлення в разі пошкоджень і руйнувань відіграє «важливе значення для збереження життя та засобів до існування, а також забезпечення енергетичної незалежності та стійкості» [9, с. 48].

Крім енергетики, є інші **ресурси**, що визначають зміст економічної політики будь-якої країни та безпосередньо впливають на рівень її економічної спроможності та стабільності. Йдеться про природні, людські, технологічні, фінансові ресурси, які очевидно відграватимуть вагому роль у повоєнному відновленні країни.

Природні ресурси відіграють ключову роль у розвитку економіки на тій підставі, що вони є основною сировиною для виробництва товарів і послуг, сприяючи розвитку промисловості та сільського господарства. Тому піклування про збереження та відновлення природних ресурсів постає ключовим напрямом економічної політики. Адже ефективне використання природних ресурсів сприяє інвестиційному клімату, стимулює розвиток інфраструктури та створює нові робочі місця, що підвищує рівень життя населення, а раціональне управління природними ресурсами дає змогу забезпечити довготривалу економічну стабільність.

До того ж доступ до таких ресурсів, як нафта, газ, вугілля та відновлювані джерела енергії, є критичним для забезпечення стабільності виробництва й економічного зростання, адже уможливує енергетичну безпеку держави, яка є критично важливою у складних енергетичних умовах, що склалися через війну у всій Європі, та особливо в Україні, яка зазнала суттєвих пошкоджень енергетичної інфраструктури та нестабільності в постачанні енергії.

У принципі, наявність будь-яких природних ресурсів є геополітичною перевагою, навіть в епоху постіндустріального суспільства. Зокрема, наявність природних ресурсів – нафтогазових, мінеральних або сільськогосподарських – орієнтує економічну політику на ефективну експлуатацію та експорт цих ресурсів, що впливає на геополітичну позицію і залучення іноземних інвестицій.

Для України традиційно важливу роль відіграють земельні ресурси та пов'язане з ними аграрне виробництво. У довоєнний період Україна була одним з найбільших у світі постачальників зерна та технічних

культур, передусім кукурудзи, ячменя, пшениці, соняшникової олії. У довоєнний період Україна експортувала близько 50 млн тонн сільськогосподарської продукції щорічно, близько 400 млн людей залежали від цих поставок [11, с. 22]. Відповідно до інформації профільного міністерства, до війни близько 43 % національного експорту формувалося завдяки аграрному виробництву, зокрема вивезенню зернових до ЄС [18]. У цьому зв'язку провідним завданням повоєнної економічної політики є відновлення насамперед сільськогосподарських ресурсів, завдяки яким Україну називають «житницею Європи». Через війну особливо гостро постало питання збереження та відновлення ґрунтів, які зазнали забруднення важкими металами [5].

Разом із тим існує чимало свідчень, що природні ресурси довоєнної України, у тому числі земельні, водні та лісові, були недостатньо капіталізовані. Післявоєнна економічна політика має подолати такий стан, докладаючи зусилля до ефективного використання земельних ресурсів, підвищення їхніх вартісних характеристик, залучення приватного капіталу для дострокових інвестицій, створення дієвих економічних інструментів за рахунок платежів за використання природних ресурсів (спеціальне використання водних і лісових ресурсів, користування надрами, земельними ресурсами) та платежів за екосистемні послуги, імплементації принципів інтегрованого управління природними ресурсами та залучення бізнесу до менеджменту [18].

Людські ресурси. передусім освічені та кваліфіковані кадри, що здатні генерувати нові ідеї, впроваджувати інноваційні рішення та сприяти технологічним проривам, є рушійною силою економічного розвитку. Таке розуміння поняття «людські ресурси» сформувалося під авторитетним впливом школи «людського капіталу» (Т. Шульгца та Г. Беккера), яка розвивалася з кінця 60-х рр. і зробила значний внесок у переосмислення місця та ролі людини в процесі виробництва й економічного

розвитку держави. Услід за цим третя індустріальна революція, яку ще називають «цифровою» революцією, спрямувала розвиток суспільства у бік наукоємних виробництв і широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій, що стало можливим завдяки акумулюванню й ефективному використанню накопичених знань, що, зі свого боку, «зміцнило позиції людини як носія цих знань та того, хто їх може продукувати» [10, с. 3].

Сьогодні не викликає жодних сумнівів, що без участі людського потенціалу будь-який розвиток не є можливим. «Так само і інновації не знаходяться в безповітряному просторі, їх обов'язково проводить і виводить на ринок величезна кількість високоосвічених людей, адже інновації – це не лише розробки і винаходи, але і колосальний системний процес, який рухомий саме людьми. Без грамотних, висококваліфікованих фахівців не здійснити значного прориву в розвитку» [12, с. 13], – зазначає О. Пальчук. Високий рівень людського капіталу дає можливість країнам та підприємствам конкурувати на глобальному ринку, адже освічене населення створює основу для розвитку досліджень, інновацій і творчості, що сприяє підвищенню загального рівня економічного розвитку та зростанню ВВП. Тому інвестиції в освіту, охорону здоров'я та професійне навчання є запорукою інноваційного розвитку будь-якої країни. На жаль, під час війни про такого роду інвестиції в Україні практично не йдеться. Україна, населення якої стрімкими темпами скорочувалося ще до початку війни, продовжує втрачати людські ресурси внаслідок воєнних дій та міграції, відновлення яких постає найбільш вагомим викликом для нашої країни. На цьому аспекті ми зупинимося детальніше в межах наступного розділу.

Тут лише відзначимо, що відновлення людських ресурсів є критично важливим для повоєнної відбудови й економічного розвитку нашої країни. Людський фактор є не лише ключовим драйвером інновацій та креативної економіки, як він став сприйматися в часи переходу людства

до постіндустріальної ери, але й «завжди займає центральне місце у виробництві» [13, с. 306] та з часів індустріальної ери залишається основним джерелом продуктивності й ефективності. Люди є основною робочою силою, яка забезпечує виробництво товарів і послуг. Кваліфікація, досвід та навички людей безпосередньо впливають на ефективність праці та продуктивність підприємств. Крім того, людські ресурси забезпечують гнучкість економіки, даючи можливість швидко адаптуватися до нових технологій, змін на ринку й економічних викликів. Це особливо важливо в умовах швидкозмінного глобального середовища.

Отже, людські ресурси є ключовим чинником повоєнного відновлення й економічного зростання в майбутньому, оскільки вони забезпечують основу для виробничої ефективності, інновацій, конкурентоспроможності та адаптації до глобальних викликів.

Технологічні та інформаційні ресурси також становлять вагомий інтерес для економічної політики держави, оскільки відіграють важливу роль у її соціально-економічному розвитку, посилюють її інноваційний потенціал, сприяють модернізації виробництва й утвердженню її конкурентоспроможних позицій на глобальному ринку. «Для будь-якої країни підтримка промислового сектору та власних технологій є основною передумовою для розвитку національної економіки, сфери послуг та сприяння збільшенню рівня доходів і добробуту населення» [1, с. 38].

Залучення інвестицій у науково-технічний розвиток і створення високотехнологічних секторів економіки в епоху переходу до четвертої промислової революції, або «Індустрії 4.0», від якої очікується зростання очікувань з боку замовників, підвищення якості продукції, спільні інновації та нові форми організації, а також тотальна автоматизація постають найбільш очікуваними й закономірними напрямками економічної політики будь-якої прогресивної держави. Повсюди поширю-

ється розуміння того, що «без застосування сучасних технологій вижити на ринку буде досить складно, а й подекуди неможливо» [3, с. 170].

Технологічні ресурси, особливо у випадку, якщо вони знижують ризик небезпеки, безперечно, здобувають розвитку в часи війни. Разом із тим варто відзначити, що розвиваються вони передусім у військовій справі. У цьому зв'язку доволі широко розповсюджується думка, що російсько-українська війна вже стала війною технологій. Саме розвідувальні й атакуювальні дрони уможливають просування ЗСУ на схід. Тисячі БПЛА в режимі нон-стоп передають на командні пункти батальйонів і бригад інформацію про розташування ворога. Дають координати для артилерії, забезпечують точність влучання. Ворога, який переважає чисельністю, Україна може перемогти лише завдяки винаходам та інноваціям – ця ідея вже підтримується і військовими та чиновниками всіх рівнів, і загалом українським суспільством [16].

Розвиток технологій, як і впровадження економічних реформ, інфраструктурних проєктів та інновацій, безпосередньо пов'язаний із **фінансовими ресурсами**, державними та приватними фінансовими потоками. Як відомо, фінансові ресурси, що формуються різними видами грошових доходів, надходжень і відрахувань, «становлять матеріальну основу фінансів і визначають фінансовий потенціал будь-якого економічного суб'єкта, створюючи сприятливі умови для його виробничого і науково-технічного розвитку» [17]. Усі відомі економічні течії традиційно відводять окреме, важливе місце фінансовій політиці як інструменту регулювання соціального й економічного розвитку країни. Розумне «поєднання інструментів та завдань бюджетної, податкової, грошово-кредитної, соціальної та інвестиційно-інноваційної політики щодо ефективної мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів країни» [2, с. 716] уможливує ефективну реалізацію тактичних і стратегічних завдань еко-

номіки будь-якої країни та забезпечує її макроекономічну збалансованість.

Вважається, що ефективне управління бюджетом і доступ до капіталу визначають стійкість економіки, а залучення фінансових інвестицій та капіталу дає змогу здійснювати розвиток інфраструктури, промислових підприємств та інших важливих секторів економіки. Наявність фінансових ресурсів дає можливість забезпечити стабільний розвиток і глобальну інтеграцію. Основним завданням економічної політики є раціональне використання наявних ресурсів та їх збереження на майбутнє через ефективну інтеграцію у технологічні, екологічні й міжнародні процеси, що сприяють сталому розвитку економіки.

Питання фінансових ресурсів постає надзвичайно гостро в умовах війни, адже фінансування оборони потребує залучення колосального обсягу коштів. Україна ці завдання поки вирішує за допомогою міжнародної підтримки, однак, навіть ураховуючи міжнародну підтримку, коштів постійно не вистачає, а оборонні витрати України порівняно з ворогом залишаються незіставними [4]. У цьому зв'язку інтенсифікуються пошуки зовнішніх фінансових ресурсів та вивчаються можливості додаткового залучення внутрішніх ресурсів.

Висновки. Зміст економічної політики обумовлений дією таких факторів,

як війна, енергетика, ресурси, екологія, загроза глобального голоду, кліматичні зміни. Зокрема, війна, що завдає руйнівних ударів її економіці через руйнування інфраструктури, зниження кількості працездатного населення, зростання фінансових витрат та економічної нестабільності, посилює також фрагментацію світової економіки, ставлячи під сумнів повернення світового господарства на рівень довоєнного глобалізаційного розвитку. Енергетика постає визначальним чинником, що впливає на глобальну економічну стабільність, політичну безпеку й інноваційний розвиток у сучасному світі. Війна в Україні вимагає стрімкого зниження залежності від російського вичерпаного палива і швидкого просування «зеленого переходу» в Європі.

Природні, людські, технологічні й фінансові ресурси чинять також вагомий вплив на економічну спроможність та стабільність та відіграватимуть вагому роль у повоєнному відновленні. Повоєнна Україна має зосередитися на відновленні сільськогосподарських ресурсів та капіталізації решти природних ресурсів, поверненні та розвитку людських ресурсів як фактора виробничої ефективності, інноваційного розвитку, конкурентоспроможності й адаптації до глобальних викликів, подальшому розвитку технологічних ресурсів не лише у військовій сфері та пошуку фінансових ресурсів на потреби відбудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гавриленко, Н. Г., Тарасенко, І. А.** (2021). Сучасні тенденції цифровізації економіки: проблеми і перспективи розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». № 3 (47). С. 36–46.
2. **Гарбар, Ж. В., Кондукоцова, Н. В.** (2018). Економічна сутність фінансової політики соціально-економічного розвитку. *Гроші, фінанси і кредит*. Вип. 16. С. 712–717.
3. **Гарматюк, О. О.** (2020). Вплив новітніх технологій на економіку. *Матеріали ІХ Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів. Актуальні задачі сучасних технологій*. С. 170–171.
4. **Городніченко, Ю., Йовенко, М., Олійник, О.** (2024). Фінансова система України під час війни. *Вокс України*. URL: <https://voxukraine.org/finansova-systema-ukrayiny-pid-chas-vijny> (дата звернення: 09.02.2025).

5. **Дацько, О.** (2024). Вплив війни на сільськогосподарські землі. *Дослідження Сумського національного аграрного університету*. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/seeds-of-metal-how-war-is-polluting-ukraines-farmland-and-threatening-food-security/> (дата звернення: 06.02.2025).
6. **Денесюк, М.** (2023). Яким буде енергетичний сектор після війни. *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/07/4/701854/> (дата звернення: 05.02.2025).
7. **Дернова, І. А., Боровик, Т. М.** (2024). Глобальні виклики: економічний та соціальний аспект. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. № 2 (12). С. 246–257.
8. Енергетична політика ЄС у контексті російсько-української війни (2022). Аналітичний центр ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/energetichna-politika-yes-u-konteksti-rosijsko-ukrayinskoji-vijni> (дата звернення: 05.02.2025).
9. **Жаровська, І., Бобко, А.** (2024). Енергетична безпека України: екологічні та військові загрози. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. Том 11, № 3 (43). С. 46–51. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.046> (дата звернення: 06.02.2025).
10. **Лаптєв, В. І.** (2017). Сутність та роль людських ресурсів у розвитку економіки країни. *Формування ринкової економіки*. № 37. Ч. 2. С. 3–8. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/18065> (дата звернення: 08.02.2025).
11. **Орхіменко, О. О., Жуковська, О. А.** (2023). Загроза глобального голоду: Україна у системі продовольчої безпеки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. № 27. С. 17–25. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/298414> (дата звернення: 06.02.2025).
12. **Пальчук, О. І.** (2017). Розвиток людських ресурсів – найважливіший фактор економічного зростання. *Інфраструктура ринку*. Вип. 4. С. 13–17.
13. **Прінц, І. В.** (2024). Еволюція поняття «людські ресурси» в контексті становлення креативної економіки. *Економічний простір*. № 18. С. 305–309.
14. Рік війни та енергетична і кліматична кризи (2023). Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/> (дата звернення: 04.02.2025).
15. **Скорік, Ю.** (2024). Як війни формували економіку та бізнес у різних країнах. *Finway*. URL: <https://finway.com.ua/yak-vijny-formuvaly-ekonomiku-biznes/#:~:text=> (дата звернення: 04.02.2025).
16. Технології, що змінять хід війни (2023). *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/innovations/vinakhodi-shcho-zminyay-khid-vijni-31082023-15494> (дата звернення: 09.02.2025).
17. **Фролова, Т., Лук'яненко, Л., Отченаш, К.** (2016). Фінансовий ресурс розвитку національної економіки: формування та пріоритетні напрями використання. *Міжнародна економічна політика*. № 2 (25). URL: <https://journals.uran.ua/jjep/article/view/92443> (дата звернення: 09.02.2025).
18. **Хвесик, М., Сундук, М.** (2017). Економіка і природні ресурси: можлива взаємодія. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-i-prirodni-resursi-mozhliva-vzayemodiya/> (дата звернення: 07.02.2025).
19. REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition (2022). European Commission: press release. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_22_3131 (дата звернення: 05.02.2025).

REFERENCES

1. **Havrylenko, N. H., Tarasenko, I. A.** (2021). Suchasni tendentsii tsyfrovizatsii ekonomiky: problemy i perspektivy rozvytku [Modern trends in the digitalization of the economy:

problems and prospects for development]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky"*, 3 (47), 36–46.

2. **Harbar, Zh.V., Kondukotsova, N.V.** (2018). Ekonomichna sutnist finansovoi polityky sotsialno-ekonomichnogo rozvytku [The economic essence of financial policy for socio-economic development]. *Hroshi, finansy i kredyt*, 16, 712–717.

3. **Harmatiuk, O. O.** (2020). Vplyv novitnikh tekhnolohohii na ekonomiku [The impact of new technologies on the economy]. *Materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv. Aktualni zadachi suchasnykh tekhnolohii*, 170–171.

4. **Horodnichenko, Yu., Yovenko, M., Oliinyk, O.** (2024). Finansova systema Ukrainy pid chas viiny [Ukraine's financial system during the war]. *Voks Ukrainy*. URL: <https://voxukraine.org/finansova-systema-ukrayiny-pid-chas-viiny> (accessed: 09.02.2025).

5. **Datsko, O.** (2024). Vplyv viiny na silskohospodarski zemli [The impact of war on agricultural land]. *Doslidzhennia Sumsskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu*. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/seeds-of-metal-how-war-is-polluting-ukraines-farmland-and-threatening-food-security/> (accessed: 06.02.2025).

6. **Denesiuk, M.** (2023). Yakym bude enerhetychnyi sektor pislia viiny [What will the energy sector look like after the war]. *Ekonomichna pravda*. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2023/07/4/701854/> (accessed: 05.02.2025).

7. **Dernova, I. A., Borovyk, T. M.** (2024). Hlobalni vyklyky: ekonomichni ta sotsialni aspekt [Global challenges: economic and social aspects]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, 2 (12), 246–257.

8. Enerhetychna polityka YeS u konteksti rosiisko-ukrainskoi viiny (2022). [EU energy policy in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Analitychnyi tsentr ADASTRA*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/energetichna-politika-yes-u-konteksti-rosijsko-ukrayinskoyi-viiny> (accessed: 05.02.2025).

9. **Zharovska, I., Bobko, A.** (2024). Enerhetychna bezpeka Ukrainy: ekolohichni ta viiskovi zahrozy [Ukraine's energy security: environmental and military threats]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska politekhnika". Serii: Yurydychni nauky*, 11, 3 (43), 46–51. URL: <https://doi.org/10.23939/law2024.43.046> (accessed: 06.02.2025).

10. **Laptiev, V. I.** (2017). Sutnist ta rol liudskykh resursiv u rozvytku ekonomiky krainy [The essence and role of human resources in the development of the country's economy]. *Formuvannia rynkovoï ekonomiky*, 37. Part 2, 3–8. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/18065> (accessed: 08.02.2025).

11. **Orkhimenko, O.O., Zhukovska, O.A.** (2023). Zahroza hlobalnogo holodu: Ukraina u systemi prodovolchoi bezpeky [The threat of global hunger: Ukraine in the food security system]. *Ekonomichni visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*, 27, 17–25. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/298414> (accessed: 06.02.2025).

12. **Palchuk, O. I.** (2017). Rozvytok liudskykh resursiv – naivazhlyvishyi faktor ekonomichnogo zrostannia [Human resource development is the most important factor in economic growth]. *Infrastruktura rynku*, 4, 13–17.

13. Prints, I. V. (2024). Evoliutsiia poniattia "liudski resursy" v konteksti stanovlennia kreatyvnoi ekonomiky. [The evolution of the concept of "human resources" in the context of the emergence of the creative economy]. *Ekonomichniy prostir*, 18, 305–309.

14. Rik viiny ta enerhetychna i klimatychna kryzy (2023). [A year of war and energy and climate crises]. *Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini*. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/> (accessed: 04.02.2025).

15. **Skorik, Yu.** (2024). Yak viiny formuvaly ekonomiku ta biznes u riznykh krainakh [How wars shaped economies and businesses in different countries]. *Finway*. URL: <https://finway.com.ua/yak-viiny-formuvaly-ekonomiku-biznes/#:~:text=> (accessed: 04.02.2025).

16. Tekhnolohii, shcho zminiat khid viiny (2023). [Technologies that will change the course of war]. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/innovations/vinakhodi-shcho-zminyvat-khid-viyni-31082023-15494> (accessed: 09.02.2025).

17. **Frolova, T., Lukianenko, L., Otchenash, K.** (2016). Finansovyi resurs rozvytku natsionalnoi ekonomiky: formuvannia ta priorytetni napriamy vykorystannia [Financial resource for the development of the national economy: formation and priority areas of use]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, 2 (25). URL: <https://journals.uran.ua/jiep/article/view/92443> (accessed: 09.02.2025).

18. **Khvesyk, M., Sunduk, M.** (2017). Ekonomika i pryrodni resursy: mozhlyva vzaiemodiia [Economy and natural resources: possible interaction]. *Uriadovi kurier*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-i-prirodni-resursi-mozhliva-vzayemodiya/> (accessed: 07.02.2025).

19. REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition (2022). European Commission: press release. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_22_3131 (accessed: 05.02.2025) [in English].

Отримано: 28.08.2025
Рекомендовано: 03.10.2025
Опубліковано: 24.12.2025

УДК 1:37.01:004.8

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).09)

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0001-5506-0914>

ПРОСВІТНИЦЬКИЙ РОЗУМ У ДОБУ МЕРЕЖЕВОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРОЄКТУ ПРОСВІТНИЦТВА ДЛЯ ЦИФРОВОЇ ОСВІТИ

Стаття пропонує реінтерпретацію просвітницького ідеалу автономії розуму в координатах мережевої раціональності цифрової освіти, зосереджуючись на контексті війни проти України та масштабних міграцій учнів. Показано, що мережеві платформи одночасно розширюють доступ до знань і породжують нові асиметрії видимості, фрагментацію уваги й алгоритмічні упередження, які підривають публічність і підсилюють інструменталізацію навчання. У відповідь пропонується теоретико-практична рамка, що переводить акцент із накопичення контенту на формування рефлексивного судження, здатного працювати в умовах невизначеності, інформаційного перевантаження та психологічної вразливості. Новизна полягає в тріадній моделі «Рефлексивність – Публічність – Підзвітність», яка поєднує індивідуальну здатність до критичного мислення з культурами аргументованого обговорення і прозорими інституційними процедурами. Рефлексивність трактується як вміння відрізнити знання від шуму, читати алгоритмічні середовища й осмислено застосовувати ШІ як інструмент підтримки судження. Публічність визначається як простір взаємного визнання й інклюзивної участі, де багатомовні та травматично навантажені аудиторії отримують безпечні канали для обговорення і спільного вирішення проблем. Підзвітність описано як набір правил, що забезпечують пояснюваність алгоритмів, етичні політики даних і справедливі практики оцінювання, зокрема для переміщених учнів. Методологічно стаття спирається на інтеграцію філософії освіти, аксіології та критики цифрових технологій і пропонує операційні орієнтири для шкіл і університетів: повільне читання, джерелознавчу дисципліну, змішані публічні майданчики, відкриті рубрики оцінювання та протоколи використання ШІ. Зроблено висновок, що синхронізована дія тріади створює умови для тривалої освітньої стійкості, у якій розум зберігає здатність до справедливого й відповідального судження навіть у кризових режимах.

Ключові слова: просвітницький розум, мережева раціональність, ІТ-освіта, мережеве суспільство, цифрова освіта, рефлексивність.

EDUCATIONAL REASON IN THE AGE OF NETWORK RATIONALITY: REINTERPRETATION OF THE ENLIGHTENMENT FOR DIGITAL EDUCATION PROJECT

The article proposes a reinterpretation of the educational ideal of the autonomy of reason in the coordinates of the network rationality of digital education, focusing on the context of the war against Ukraine and large-scale migrations of students. It is shown that network platforms simultaneously expand access to knowledge and generate new asymmetries of visibility, fragmentation of attention and algorithmic biases that undermine publicity and strengthen the instrumentalization of learning. In response, a theoretical and practical framework is proposed that shifts the focus from content accumulation to reflective judgment that can operate in conditions of uncertainty, information overload, and psychological vulnerability. The novelty lies in the triad model “Reflexivity – Publicity – Accountability”, which combines individual critical thinking with cultures of reasoned discussion and transparent institutional procedures. Reflexivity is interpreted as the ability to distinguish knowledge from noise, read algorithmic environments, and meaningfully use AI as a tool to support judgment. Publicity is defined as a space of mutual recognition and inclusive participation, where multilingual and trauma-laden audiences are provided with safe channels for discussion and joint problem-solving. Accountability is described as a set of rules that ensure explainability of algorithms, ethical data policies, and fair assessment practices, including for displaced students. Methodologically, the article is based on the integration of philosophy of education, axiology and criticism of digital technologies and offers operational guidelines for schools and universities: slow reading, source discipline, mixed public platforms, open assessment rubrics and protocols for the use of AI. It is concluded that the synchronized action of the triad creates the conditions for continuous educational resilience, in which the mind retains the ability to make fair and responsible judgments even in crisis regimes.

Key words: educational mind, networked rationality, IT education, networked society, digital education, reflexivity.

Вступ. Проект Просвітництва утвердив не лише віру в поступ, а передусім ідею автономії розуму як публічного критичного судження, здатного орієнтувати спільноту на свободу й відповідальність, а не на покірність і страх. У цифрову добу саме ця теза входить у напружений діалог із мережевою раціональністю, де знання вже не «мешкає» в інституціях, а безперервно циркулює через платформи, алгоритми та розподілені спільноти, що перебирають на себе функції нових посередників істини.

Логіка мережі справді прискорює пошук і обмін інформацією, однак, розмиваючи межі між важливим і другорядним, непомітно трансформує структуру уваги, довіри й авторитету, що безпосередньо позначається на освіті як на «машині» виробництва життєвих траєкторій. І це симп-

томатично. Адже розум дедалі частіше опосередковується рекомендаційними системами, які, під виглядом турботи про зручність, впорядковують горизонти можливого мислення й заздальгід відсікають те, що не вписується у логіку кліків і переглядів. У цих умовах просвітницька настанова на універсальну комунікацію ризикує звузитися до інструментальної ефективності та метрик залучення, де «успіх» вимірюється не глибиною судження, а тривалістю перегляду й утриманою увагою. Педагогічна автономія дедалі частіше стикається з платформенною залежністю, акритичність – із фрагментацією публічної сфери, в якій голоси розпоршені між «бульбашками».

Саме тому постає потреба реінтерпретувати просвітницький ідеал не як ностальгію за втраченим каноном, а як програму

переозначення розуму в умовах мережевої екології знання, де вразливими стають самі умови можливості публічного судження. Йдеться про тепер. Йдеться не про відмову від модерного спадку, а про його пере-клад мовою цифрових практик і взаємодій, тобто про такий спосіб спадкоємності, що дозволяє вписати автономію розуму в мережеві форми спільного дійства.

Такий переклад, на нашу думку, потребує тонкого розрізнення між автоматизованою обробкою даних і здатністю до рефлексивного судження, яке готове відповідати за власні висновки перед іншими. Це принципово. Від цього залежить не лише якість навчання, а й образ громадянськості, який освіта передає наступним поколінням як можливий сценарій того, що означає бути людиною серед інших.

Війна проти України радикально оголила вразливість освітніх інституцій і водночас засвідчила їхню стійкість, мобілізовану в мережевих формах взаємодії, коли школи, університети, громади змушені були імпровізувати на межі виживання. Масові внутрішні переміщення й міграція учнів за кордон створили безпрецедентні ситуації розірваних навчальних траєкторій, багатомовних класів і гібридних форматів навчання, де звичні «лінійні» біографії освіти розсипалися на фрагменти.

Цифрові платформи стали інфраструктурою підтримки, координації та взаємодопомоги, але разом із тим – каналами втоми, дезінформації та нерівного доступу, що посилюють вже наявні соціальні й регіональні розриви. Вимога безпеки переформатувала освітній простір у мережеві «анклави», де довіра тримається передусім на горизонтальних зв'язках, локальних спільнотах практики й персональній репутації вчителя, а не на абстрактному авторитеті інституції.

Педагоги були змушені одночасно вирішувати завдання навчання, психологічної підтримки та інтеграції дітей, які прибули з інших регіонів і країн, несучи із собою травматичний досвід, мовні й культурні зсуви. Мовні, культурні та нормативні розриви поставили перед школою питання не

лише оновлених методик, а й базових ціннісних орієнтирів співжиття, у яких свобода має бути поєднана з відповідальністю, а солідарність – з повагою до відмінності.

У таких умовах просвітницький мотив емансипації через знання набуває конкретного соціального виміру, пов'язаного з правами, гідністю й солідарністю людей, змушених жити й навчатися в ситуації тривалої невизначеності. Знання у дії. Розум як здатність розрізняти істотне від другорядного стає ресурсом безпеки, а не лише навчальної успішності, бо саме він дозволяє бачити загрози, не піддаватися паніці й тримати рамку реальності.

Водночас цифрове середовище вимагає вміння працювати з алгоритмічними опосередкуваннями, які визначають доступ до навчальних матеріалів і публічної дискусії, тобто вміння читати саму структуру середовища, а не тільки контент. Отже, контекст війни й міграцій є не просто тлом, а випробуванням для оновленого розуміння освітньої раціональності, яке мусить витримати натиск реальних загроз, а не лише теоретичних викликів.

Реінтерпретація проекту Просвітництва для цифрової освіти, на нашу думку, передбачає зміщення акценту з накопичення знання на формування здатності до рефлексивного судження в ситуаціях невизначеності, коли готових відповідей бракує, а діяти треба вже. Це означає переосмислення навчальних цілей як розвитку відкритої, комунікативної та відповідальної раціональності, що вміє читати алгоритмічні середовища, розпізнавати маніпуляції й не зводить істину до рейтингу популярності.

Публічна сфера, розпорошена між платформами, потребує нових педагогічних практик, які поєднують цифрову грамотність з етикою взаємної впізнаваності й поваги, тобто з умінням бачити в іншому не «аватар», а співрозмовника.

Інституції освіти мають культивувати не лише технічні компетентності, а й чесноти співпраці, емпатії та розсудливості, необхідні для підтримки дітей, що пережили травматичний досвід і змушені пе-

реходи між країнами, мовами, шкільними культурами. А інструменти штучного інтелекту можуть бути корисними для персоналізації й адаптації навчання, однак їх слід вписувати в рамки прозорості, підзвітності й педагогічного супроводу, аби вони не перетворилися на нову форму невидимого керівництва.

Важливо відновити горизонт публічності, у якому розум означає не домінування однієї рації, а здатність обґрунтовувати позиції перед іншими та слухати зустрічні аргументи, терпляче витримуючи конфлікт інтерпретацій. Це діалог.

Звідси постає потреба в новій екології навчальних матеріалів, що підтримує джерелознавчу дисципліну, багатомовність і контекстуальне мислення, здатне з'єднувати локальний досвід з глобальними наративами без розчинення у них.

Освітні ландшафти в мережеву епоху слід мислити як відкриті системи, де взаємодіють державні політики, локальні школи, громадські ініціативи та цифрові спільноти, утворюючи мінливу, але не хаотичну конфігурацію взаємних впливів. Ландшафт рухається. Саме в цій взаємодії, як нам видається, може визріти синтез просвітницького ідеалу автономії з мережевою розумністю спільного дійства, де свобода мислення поєднується з відповідальністю за спільний простір. Це можливо, бо ж переозначення розуму в цифровій освіті постає як проєкт культурної реконфігурації, що відповідає на виклики безпеки, інтеграції та гідності й водночас утверджує право людини залишатися самотутньою в мережевому світі.

Мета статті – розробити концептуальну рамку реінтерпретації проєкту Просвітництва для цифрової освіти в умовах мережевої раціональності з урахуванням викликів війни в Україні та міграції учнів.

Виклад основного матеріалу. Просвітницький вимір автономії розуму, окреслений у новітній інтерпретації В. Андрущенка, задає нормативний горизонт для сучасної освіти, де критичне судження поєднується з громадянською відповідальністю та культурною чутливістю [1, с. 112; 1,

с. 309]. Цей підхід резонує з прагматичною традицією Д. Д'юї, для якої школа є лабораторією демократії, а навчання – формою спільної дії та досвіду, що невпинно перевіряє власні підстави в реальних ситуаціях [3, с. 128; 3, с. 211]. У такій перспективі розум виступає не як абстрактний інструменталістський ресурс, а як здатність до публічної аргументації, співпраці та сотворення, що уможливорює солідарність у кризові періоди. Теоретична рамка просвітницької автономії, однак, потребує переозначення з огляду на мережеві умови циркуляції знання й алгоритмічні режими видимості, які змінюють структуру публічності та освітньої комунікації [4, с. 97; 4, с. 188].

Філософія культури як системна парадигма освіти, запропонована Т. І. Андрущенко, Т. В. Андрущенко та К. Ващенком, пропонує синтез аксіології, епістемології та педагогічної практики, що дає можливість бачити освітні інституції як відкриті культурні системи [2, с. 79; 2, с. 84]. У цій рамці важливою є ідея взаємної легітимації знання та цінностей, яка захищає школу від редукції до технократичних протоколів або, навпаки, від розчинення в релятивізмі. Розум осмислюється як культурно втілена здатність до оцінювання, що вибудовує мости між різними формами досвіду та мовами опису. Саме така інтегративна оптика відкриває можливість продуктивної зустрічі просвітницького ідеалу з мережевими практиками взаємодії, де навчання набуває рис спільнотного дослідження. Отже, завданням освіти стає культивування «довгої уваги» і етичної рефлексії, що утримують смисли в умовах швидких інформаційних потоків [6, с. 43; 6, с. 210].

Мережева раціональність, яку описує М. Кастельс, трансформує режими виробництва й легітимації знання, переводячи їх у розподілені, платформенні та реляційні формати [4, с. 121; 4, с. 233]. Це має подвійний ефект для освіти: з одного боку, відбувається демократизація доступу, прискорення обміну та поява нових форм колективної інтелектуальності; з іншого – зростають ризики фрагментації,

бульбашок однодумства й алгоритмічної асиметрії. Аксиологічний аналіз мережевої парадигми, запропонований Т. Кравченко, підкреслює, що без виразної ціннісної рамки цифрові середовища схильні конвертувати освіту в набір процедур ефективності, втрачаючи horizon критичного судження та публічної відповідальності [5, с. 55; 5, с. 60]. Отже, реінтерпретація Просвітництва вимагає не відмови від мережевої логіки, а її етичного «настроювання» через інституційні практики прозорості, підзвітності та діалогічності [1, с. 387; 6, с. 178].

Окремий пласт літератури окреслює етичні та регулятивні імперативи штучного інтелекту в освіті, що безпосередньо впливають на конфігурацію мережевої раціональності. Рамкові підходи до етики AIED наголошують на необхідності спільнотного вироблення норм справедливості, пояснюваності й агентності користувачів освітніх систем [11]. Комплементарно А. Нгуєн, Х. Нго, Й. Хонг, Б. Данг і Б.-П. Т. Нгуєн конкретизують принципи недискримінації, безпеки даних і людського контролю, підкреслюючи, що педагогічна цінність ІІІ залежить від аксіологічної інтеграції, а не лише від технічної досконалості [17]. У підсумку формується поле, де просвітницька вимога автономії перекладається в операційні критерії дизайну та впровадження цифрових інструментів. Такий переклад особливо значущий в умовах війни та міграцій, коли освітні рішення мають водночас бути швидкими, інклюзивними й етично вивіреними [1, с. 451; 6, с. 295].

Далі переозначимо просвітницький ідеал автономії розуму як здатність до рефлексивного судження, що працює в умовах алгоритмічно опосередкованих публічних просторів. У В. Андрущенко автономія мислиться не як відокремлення індивіда, а як публічна відповідальність розуму за спільний світ, що прямо корелює з освітньою місією формувати здатність діяти разом, зберігаючи критичність і гідність [1, с. 114; 1, с. 387]. Прагматичний вектор Д. Д'юї дає можливість побачити, як розум «працює» у практиках – через експериментальне досліджування, колективне розв'яз-

ання проблем і зв'язок школи із життям громади [3, с. 128; 3, с. 211]. Таким чином, для цифрового освітнього середовища ключовим стає не «накопичення знань», а культивування форм мислення, здатних витримувати інформаційне переважання, фрагментацію уваги та ризики маніпуляції [1, с. 309; 6, с. 178].

Мережеве суспільство, описане М. Кастельсом, висуває нові умови легітимації знання: швидкість, взаємопов'язаність і платформенну видимість, що ускладнюють класичну модель публічної раціональності [4, с. 121; 4, с. 233]. Аксиологічний аналіз Т. Кравченко наголошує, що без усвідомленої ціннісної рамки мережеві середовища редукують освіту до процедур ефективності, втрачаючи горизонти спільного блага та відповідальності [5, с. 55; 5, с. 60]. Відповідь просвітницької традиції полягає у переналаштуванні (re-tuning) мережевої логіки через норми прозорості, підзвітності та відкритого обґрунтування позицій у навчанні [1, с. 451; 6, с. 210]. Це вимагає інституційних практик, що підтримують повільне читання, джерелознавчу дисципліну й публічну дискусію, попри тиск швидкості.

Війна проти України та масштабні переміщення учнів висвітили амбівалентність цифрових платформ: вони стали як інфраструктурою доступу й підтримки, так і каналом нових нерівностей, втоми та дезінформації. Огляди та кейси шкільних інтервенцій фіксують, що інтеграція, менторство, багатомовна підтримка й інклюзивний клімат працюють, коли спираються на командну взаємодію і прозорі правила оцінювання [7; 14]. Досвід позаурочної підтримки та тьюторингу демонструє прискорення мовного й соціального включення, якщо цифрові засоби вбудовані в етику турботи та безпеки [10; 15]. Отже, у критичних умовах саме просвітницька оптика прав, гідності та солідарності надає мережевій раціональності людський вимір, що стримує платформенну інструменталізацію [1, с. 118; 6, с. 145].

Імплементация ІІІ в освіті загострює питання меж і можливостей просвітниць-

кої автономії. Рамкові підходи до етики AIED підкреслюють необхідність спільного вироблення принципів справедливості, пояснюваності та людського контролю над прийняттям рішень у навчанні [11, с. 7; 11, с. 15]. Нормативні орієнтири, конкретизовані А. Нгуєном та співавт., вказують, що педагогічна цінність ШІ залежить від аксіологічної інтеграції технології в культуру школи, а не від технічної складності алгоритмів [17, с. 4229; 17, с. 4237]. Критичні застереження щодо «технологічного детермінізму» вказують на ризик підміни публічної аргументації метриками залучення й автоматизованими категоріями успішності [21, с. 3; 9, с. 6]. Тому реінтерпретація Просвітництва означає розробку таких правил співжиття людини й алгоритму, які підсилюють, а не заміщують рефлексивне судження.

Наш концепт «освітніх ландшафтів» (2016) дає змогу побачити взаємодію державних політик, локальних практик і цифрових спільнот у відкритій системі, що постійно змінюється [6, с. 43; 6, с. 178]. У цій оптиці інституційна автономія школи поєднується з горизонтальними мережами підтримки, а навчання вибудовується

як колективне дослідження світу з урахуванням травматичного досвіду та багатомовності [2, с. 79; 2, с. 84]. Практики оцінювання успішності переміщених учнів набувають етичного виміру: інструменти мають бути чутливими до мовних і культурних відмінностей, не відтворюючи упереджень [14; 19, с. 4]. Отже, мережеву раціональність слід поєднати з просвітницькою етикою справедливості, щоб інституції не «розчинялися» в платформенних логіках.

Ми пропонуємо триадну модель: «Рефлексивність – Публічність – Підзвітність». Рефлексивність означає навчальні практики, що культивують здатність відрізнити знання від інформаційного шуму й усвідомлювати алгоритмічні опосередкування [1, с. 309; 4, с. 188]. Публічність – це простори аргументованого обговорення у змішаних офлайн- / онлайн-форматах, де позиції обґрунтовуються перед іншими, а багатомовність і різні досвіди визнаються ресурсом, а не перешкодою [3, с. 205; 6, с. 210]. Підзвітність – набір інституційних правил, які гарантують прозорість даних, пояснюваність алгоритмів і справедливі процедури оцінювання, особливо для переміщених і вразливих груп [11; 14].

Таблиця 1

**Триадна модель реінтерпретації просвітницького розуму для цифрової освіти:
«Рефлексивність – Публічність – Підзвітність»**

Компонент	Визначення	Ризики	Політики / процедури	Інструменти
Рефлексивність	Здатність відрізнити знання від інформаційного шуму та осмислювати алгоритмічні опосередкування	Перенавантаження; псевдокритицизм; залежність від підказок ШІ	Політика академічної доброчесності; рубрики оцінювання аргументації; протоколи використання ШІ	Менеджери посилань; антиплагіат; інструменти фактчекінгу; нотатники; LLM з пояснюваними підказками
Публічність	Інклюзивний простір аргументованого обговорення та взаємного визнання офлайн / онлайн	Поляризація; «ехокамери»; мовні бар'єри; травматичні тригери	Кодекс комунікації; регламент модерації; доступність / багатомовність; захист даних	Платформи LMS; відеоконференції; спільні дошки; перекладачі; інструменти опитувань
Підзвітність	Прозорі правила, пояснювані алгоритми та справедливі процедури оцінювання	Формалізм; «окозамілювання» метриками; упередження алгоритмів	Політика етичного ШІ; DPIA / аудит алгоритмів; протоколи зберігання даних; рівні доступу	Інструменти аналітики з пояснюваністю; журналювання рішень; системи електронного портфоліо

Висновки. У підсумку запропонована триада «Рефлексивність – Публічність – Підзвітність», як нам видається, досить точно окреслює операційну логіку оновленого просвітницького ідеалу в цифровій освіті. Це не випадково. Рефлексивність повертає первинність розуму як здатності розрізнати знання та шум, читати алгоритмічні опосередкування й ухвалювати зважені рішення в ситуаціях невизначеності, коли готових рецептів бракує. Вона зміщує акцент не стільки на накопичення контенту, скільки на формування суджень, що витримують перевірку досвідом, діалогом і фактчекінгом. У педагогічній площині це означає етику вимірної інтелектуальної праці: повільне, уважне читання, роботу з джерелами, методологічну дисципліну та систематичне вправлення в аргументації, а не культ поспіху й поверхневих вражень. У контексті війни та міграцій така рефлексивність стає також ресурсом безпеки, оскільки дозволяє учням і вчителям ідентифікувати маніпуляції, обирати надійні канали комунікації й відновлювати смислову цілісність досвіду, розірваного травмою та переміщеннями. Йдеться не про опозицію технологіям, а про здатність задавати критерії їх осмисленого використання.

Публічність у цій тріаді виступає простором взаємного визнання та відповідального мовлення, де знання набуває сили лише настільки, наскільки воно витримує обґрунтування перед іншими. Йдеться не про гучність висловлювань чи ефектність риторики, а про процедурну культуру: правила ведення дискусії, інклюзивні формати участі, багатомовні ресурси й чутливість до травматичного досвіду тих, хто постраждав від війни та вимушених переходів. У такій логіці мережеві середовища мають

працювати як інфраструктура співпраці й солідарності, а не як фабрики поляризації та замкнених «бульбашок». Публічність доповнює рефлексивність, перетворюючи індивідуальні судження на предмет спільної перевірки, корекції та співвідповідальності. Для шкіл і університетів це означає розгортання змішаних офлайн/онлайн-майданчиків – дебатів, проектних семінарів, наукових клубів, процедур взаємооцінювання – де оцінка мислиться як тривалий процес, а не лише як підсумковий бал.

Підзвітність замикає триаду й надає їй нормативної сили через прозорі процедури, пояснювані алгоритми та справедливі правила оцінювання, які можна не тільки виконувати, а й пояснювати тим, кого вони стосуються. Вона забезпечує відповідність між декларованими цінностями та щоденними рішеннями – від вибору цифрових інструментів і політик даних до критеріїв успішності та режимів підтримки вразливих груп. Підзвітність не зводиться до контролю, а задає рамку довіри, у якій помилки не приховуються, а вчаться виправляти через відкриті механізми зворотного зв'язку й апеляції. Саме вона переводить публічність із рівня дискусії на рівень інституційних гарантій, а рефлексивність – зі статусу інтелектуальної чесноти в практику реального ухвалення рішень. Тож чи не окреслюється реалістичний шанс на оновлений просвітницький ідеал для цифрової освіти?

Фінансування. Стаття презентує дослідження в межах наукової теми «Демократичні цінності в освітній практиці: виклики внутрішніх та зовнішніх міграцій після 24 лютого 2022 року» (державний реєстраційний номер: 0124U001490).

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко, В. П.** (2025). *Просвітницька одиссея розуму*. Київ : Знання України, 524 с.
2. **Андрущенко, Т. І., Андрущенко, Т. В., & Ващенко, К.** (2023). *Філософія культури як системна парадигма сучасної освіти. Міждисциплінарні дослідження складних систем*. № 22. С. 77–86. <http://dx.doi.org/10.31392/iscs.2023.22.077>

3. **Д'юї, Д.** (2003). Демократія і освіта; пер. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник. Львів : Літопис. 294 с.
4. **Кастельс, М.** (2007). Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ : Ваклер, 304 с.
5. **Кравченко, Т. О.** (2014). Аксиологічний аспект інформаційно-мережевої парадигми. *Філософія науки: традиції та інновації*. № 1 (9). С. 53–63.
6. **Терепищій, С. О.** (2016). Сучасні освітні ландшафти. Київ : Фенікс. 309 с.
7. **Bradley, L., Bahous, R., & Albasha, A.** (2020). Professional development of Syrian refugee women: Proceeding with a career within education. *Studies in Continuing Education*, 44(1), 155–172. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2020.1840342>
8. **Butson, R., & Spronken-Smith, R.** (2024). AI and its implications for research in higher education: A critical dialogue. *Higher Education Research & Development*, 43(3), 563–577. <https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2280200>
9. **Crompton, H., & Burke, D.** (2023). Artificial Intelligence in Higher Education: The State of the Field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, Article 22. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8>.
10. **Herbst, M., & Sitek, M.** (2023). Education in exile: Ukrainian refugee students in the schooling system in Poland following the Russian–Ukrainian war. *European Journal of Education*, 58(4), 575–594. <https://doi.org/10.1111/ejed.12587>
11. **Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., & Holstein, K.** (2022). Ethics of AI in Education: Towards a Community-Wide Framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 32. P. 504–526. <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1>.
12. **Jędryka, B.** (2023). Nauczanie języka polskiego jako obcego w edukacji wczesnoszkolnej na przykładzie uczniów uchodźców z Ukrainy – zarys problematyki. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 18 (3/70), 97–107. <https://doi.org/10.35765/eetp.2023.1870.07>
13. **Jireček, M., Bednář, M., & Moravec, J.** (2023). Ukrajiniští žáci na českých školách a dějepis – vybrané výsledky dotazníkového šetření. *Dějiny a dějepis*, 37 (1–2). <https://doi.org/10.5817/DD2023-1-2-2>
14. **Koterwas, A., & Nowosielska, E.** (2025). Teachers' and principals' experiences with assessing Ukrainian students in Polish schools. *Multidisciplinary Journal of School Education*, 14(1(27)), 33–55. <https://doi.org/10.35765/mjse.2025.1427.02>.
15. **Lisowska, K., & Łojko, M.** (2022). “Under the common roof”. Cultural adaptation of children from Ukraine in Poland. Case study. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 614(9), 58–67. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1279>
16. **Mlynek, K., & Andruszkiewicz, A.** (2023). Funkcjonowanie społeczne dzieci-migrantów w polskiej szkole w opinii rodziców i dyrektorów szkół podstawowych [Social functioning of migrant children in Polish schools in the opinion of parents and primary school principals]. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 18(3/70), 27–42. <https://doi.org/10.35765/eetp.2023.1870.02>
17. **Nguyen, A., Ngo, H., Hong, Y., Dang, B., & Nguyen, B.-P. T.** (2023). Ethical principles for artificial intelligence in education. *Education and Information Technologies*. 28. P. 4221–4241. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11316-w>.
18. **Oleksiienko, A., Terapyshchy, S., Gomilko, O., & Svyrydenko, D.** (2021). ‘What do you mean, you are a refugee in your own country?’: Displaced scholars and identities in embattled Ukraine. *European Journal of Higher Education*. 11 (2). P. 101–118. <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1777446>
19. **Parchomiuk, M., Skrypyk, A., & Kolesnyk, M.** (2025). Understanding Ukrainian refugee students' needs and challenges in Polish schools: Perspectives of the teaching staff.

Przegląd Badań Edukacyjnych / Polish Journal of Educational Studies, 49(1), 61–81. <https://doi.org/10.12775/PBE.2025.003>.

20. **Ruszkowska, M., Nazaruk, S. K., & Budnyk, O.** (2025). Polski system edukacyjny wobec uczniów uchodźców z Ukrainy w ocenie dyrektorów i nauczycieli szkół podstawowych. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*. 2(196). P. 127–142. <https://doi.org/10.4467/25444972SMPP.25.010.21824>

21. **Selwyn, N.** (2022). The future of AI and education: Some cautionary notes. *European Journal of Education*, 57(4), 620–631. <https://doi.org/10.1111/ejed.12532>

22. **Skorupa-Wulczyńska, A.** (2025). The language rights of Ukrainian minors enjoying temporary protection in Poland in the field of education. *Central and Eastern European Migration Review*, 14(1), 121–137. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2025.02>

23. **Terepyshchy, S.** (2021). In Search of Peacebuilding Strategies for the Global Civilization: from “Education for War” to “Education for Peace”. *Philosophy and Cosmology*. 27. P. 153–162. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/27/12>

24. **Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T., & Du, Z.** (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*, 252, 124167. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167>

25. **Zaichko, V.** (2021). Language Policy for International Students in Ukrainian Higher Education Institutions. *Studia Warmińskie*. 58. P. 143–159. <https://doi.org/10.31648/sw.7011>

REFERENCES

1. **Andrushchenko, V. P.** (2025). Prosvitnytska odiseia rozumu [The Enlightenment odyssey of reason]. Kyiv: Znannia Ukrainy. 524 p. [in Ukrainian].

2. **Andrushchenko, T. I., Andrushchenko, T. V., & Vashchenko, K.** (2023). Filozofia kultury yak systemna paradyhma suchasnoi osvity [Philosophy of culture as a systemic paradigm of modern education]. *Mizhdystyplinarni doslidzhennia skladnykh system*, 22, 77–86 [in Ukrainian].

3. **Dewey, J.** (2003). *Demokratia i osvita* [Democracy and education]. Lviv: Litopys. 294 p. [in Ukrainian].

4. **Kastels, M.** (2007). *Internet-halaktyka. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva* [The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business and society]. Kyiv: Vakler. 304 p. [in Ukrainian].

5. **Kravchenko, T. O.** (2014). Aksiolohichniy aspekt informatsiino-merezhevoi paradyhmy [The axiological aspect of the information-network paradigm]. *Filosofii nauky: tradytsii ta innovatsii*, 1 (9), 53–63 [in Ukrainian].

6. **Terepyshchy, S. O.** (2016). *Suchasni osvichni landshafty*. [Contemporary educational landscapes]. Kyiv: Feniks. 309 p. [in Ukrainian].

7. **Bradley, L., Bahous, R., & Albasha, A.** (2020). Professional development of Syrian refugee women: Proceeding with a career within education. *Studies in Continuing Education*, 44(1), 155–172. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2020.1840342> [in English].

8. **Butson, R., & Spronken-Smith, R.** (2024). AI and its implications for research in higher education: A critical dialogue. *Higher Education Research & Development*, 43(3), 563–577. <https://doi.org/10.1080/07294360.2023.2280200> [in English].

9. **Crompton, H., & Burke, D.** (2023). Artificial Intelligence in Higher Education: The State of the Field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20, Article 22. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00392-8> [in English].

10. **Herbst, M., & Sitek, M.** (2023). Education in exile: Ukrainian refugee students in the schooling system in Poland following the Russian–Ukrainian war. *European Journal of Education*, 58(4), 575–594. <https://doi.org/10.1111/ejed.12587> [in English].

11. **Holmes, W., Porayska-Pomsta, K., & Holstein, K.** (2022). Ethics of AI in Education: Towards a Community-Wide Framework. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 32, 504–526. <https://doi.org/10.1007/s40593-021-00239-1> [in English].
12. **Jędryka, B.** (2023). Nauczanie języka polskiego jako obcego w edukacji wczesnoszkolnej na przykładzie uczniów uchodźców z Ukrainy – zarys problematyki [Teaching Polish as a foreign language in early school education on the example of refugee students from Ukraine – an outline of the issue]. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 18 (3/70), 97–107. <https://doi.org/10.35765/eetp.2023.1870.07> [in Polish].
13. **Jireček, M., Bednář, M., & Moravec, J.** (2023). Ukrajiniští žáci na českých školách a dějepis – vybrané výsledky dotazníkového šetření [Ukrainian students in Czech schools and history – selected results of a questionnaire survey]. *Dějiny a dějepis*, 37 (1–2). <https://doi.org/10.5817/DD2023-1-2-2> [in Czech].
14. **Koterwas, A., & Nowosielska, E.** (2025). Teachers' and principals' experiences with assessing Ukrainian students in Polish schools. *Multidisciplinary Journal of School Education*, 14(1(27)), 33–55. <https://doi.org/10.35765/mjse.2025.1427.02> [in English].
15. **Lisowska, K., & Łojko, M.** (2022). “Under the common roof”. Cultural adaptation of children from Ukraine in Poland. Case study. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 614(9), 58–67. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1279> [in English].
16. **Miłynek, K., & Andruszkiewicz, A.** (2023). Funkcjonowanie społeczne dzieci-migrantów w polskiej szkole w opinii rodziców i dyrektorów szkół podstawowych [Social functioning of migrant children in Polish schools in the opinion of parents and primary school principals]. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 18(3/70), 27–42. <https://doi.org/10.35765/eetp.2023.1870.02> [in Polish].
17. **Nguyen, A., Ngo, H., Hong, Y., Dang, B., & Nguyen, B.-P. T.** (2023). Ethical principles for artificial intelligence in education. *Education and Information Technologies*, 28, 4221–4241. <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11316-w> [in English].
18. **Oleksiyenko, A., Terepyschyi, S., Gomilko, O., & Svyrydenko, D.** (2021). ‘What do you mean, you are a refugee in your own country?’: Displaced scholars and identities in embattled Ukraine. *European Journal of Higher Education*, 11 (2), 101–118. <https://doi.org/10.1080/21568235.2020.1777446> [in English].
19. **Parchomiuk, M., Skrypyk, A., & Kolesnyk, M.** (2025). Understanding Ukrainian refugee students' needs and challenges in Polish schools: Perspectives of the teaching staff. *Przegląd Badań Edukacyjnych / Polish Journal of Educational Studies*, 49(1), 61–81. <https://doi.org/10.12775/PBE.2025.003> [in English].
20. **Ruszkowska, M., Nazaruk, S. K., & Budnyk, O.** (2025). Polski system edukacyjny wobec uczniów uchodźców z Ukrainy w ocenie dyrektorów i nauczycieli szkół podstawowych [The Polish educational system towards refugee students from Ukraine in the opinion of primary school principals and teachers]. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 2(196), 127–142. <https://doi.org/10.4467/25444972SMPP.25.010.21824> [in Polish].
21. **Selwyn, N.** (2022). The future of AI and education: Some cautionary notes. *European Journal of Education*, 57(4), 620–631. <https://doi.org/10.1111/ejed.12532> [in English].
22. **Skorupa-Wulczyńska, A.** (2025). The language rights of Ukrainian minors enjoying temporary protection in Poland in the field of education. *Central and Eastern European Migration Review*, 14(1), 121–137. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2025.02> [in English].
23. **Terepyschyi, S.** (2021). In Search of Peacebuilding Strategies for the Global Civilization: from “Education for War” to “Education for Peace”. *Philosophy and Cosmology*, 27, 153–162. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/27/12> [in English].

24. **Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T., & Du, Z.** (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*, 252, 124167. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167> [in English].

25. **Zaichko, V.** (2021). Language Policy for International Students in Ukrainian Higher Education Institutions. *Studia Warmińskie*, 58, 143–159. <https://doi.org/10.31648/sw.7011> [in English].

Отримано: 07.10.2025
Рекомендовано: 13.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

УДК 37.01:004:316.774

DOI [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3\(98\).10](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.3(98).10)

Валентина БОБРИЦЬКА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-1742-0103>

Світлана ПРОЦЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-9212-8700>

ІТ-ОСВІТА В УКРАЇНІ ЯК НОСІЙ ЦІННОСТЕЙ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено філософський аналіз ІТ-освіти в Україні як феномена, що втілює цінності мережевого суспільства в умовах воєнного стану. Досліджується роль ІТ-освіти в Україні як ключового чинника формування та трансляції цінностей мережевого суспільства в умовах воєнного стану. Проаналізовано динаміку розвитку ІТ-освітнього середовища, особливості цифрової трансформації освітнього процесу, а також гуманістичний потенціал ІТ-освіти у зміцненні суспільної стійкості відповідно до «Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року». Підкреслюється значення інформаційної культури, кіберграмотності та цифрового патріотизму як складових сучасних освітніх цінностей. Соціально-філософський вимір ІТ-освіти висвітлено через проблеми приватності й кібербезпеки, етики ШІ та формування цифрового громадянства. Акцент зроблено на цифровому патріотизмі як відповідальному використанні технологій для оборони та інформаційної стійкості, а також на ролі спільнот open source і EdTech-ініціатив у зміцненні самоорганізації. В умовах руйнувань і вимушених переміщень ІТ-освіта підтримує безперервність навчання та досліджень, інтегрує молодь у мережі, консолідує академічні та громадянські спільноти. Методологічно робота спирається на теорію мережевого суспільства і філософію техніки у поєднанні з гуманістичною парадигмою. Запропоновано модель ІТ-освіти з компонентами: інформаційна культура, кіберграмотність, стійкість, культура співпраці, проектне навчання та мікрокваліфікації. На матеріалі практик цифрової трансформації описано перехід від екстреного дистанційного навчання до стійких гібридних моделей, що спираються на платформи управління навчанням, хмарну співпрацю та мікрокваліфікації. Показано потенціал цифрових бейджів як механізму визнання компетентностей, важливого для мобільності студентів та інклюзії внутрішньо переміщених осіб. Зроблено висновок, що ІТ-освіта є простором соціалізації нової генерації і платформою післявоєнного відновлення «розумної економіки», забезпечуючи збереження інтелектуального потенціалу та цифрової ідентичності.

Ключові слова: ІТ-освіта, мережеве суспільство, воєнний стан, цифрова трансформація, інформаційна культура, стійкість, цінності.

IT EDUCATION IN UKRAINE AS A CARRIER OF NETWORK SOCIETY VALUES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article carries out a philosophical analysis of IT education in Ukraine as a phenomenon that embodies the values of a network society under martial law. The role of IT education in Ukraine as a key factor in the formation and transmission of the values of a network society under martial law is studied. The dynamics of the development of the IT educational environment, the features of the digital transformation of the educational process, as well as the humanistic potential of IT education in strengthening social stability are analyzed in accordance with the "Strategic Plan of Activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027". The importance of information culture, cyberliteracy and digital patriotism as components of modern educational values is emphasized. The socio-philosophical dimension of IT education is highlighted through the problems of privacy and cybersecurity, AI ethics and the formation of digital citizenship. The emphasis is on digital patriotism as a responsible use of technology for defense and information resilience, as well as on the role of open source communities and EdTech initiatives in strengthening self-organization. In conditions of destruction and forced displacement, IT education supports the continuity of learning and research, integrates youth into networks, and consolidates academic and civic communities. Methodologically, the work is based on the theory of the network society and the philosophy of technology combined with a humanistic paradigm. A model of IT education with the following components is proposed: information culture, cyberliteracy, resilience, culture of collaboration, project-based learning, and micro-qualifications. The transition from emergency distance learning to sustainable hybrid models based on learning management platforms, cloud collaboration, and micro-qualifications is described using digital transformation practices. The potential of digital badges as a mechanism for recognizing competencies, important for student mobility and inclusion of internally displaced persons, is shown. It is concluded that IT education is a space for the socialization of the new generation and a platform for the post-war restoration of the "smart economy", ensuring the preservation of intellectual potential and digital identity.

Key words: IT education, network society, martial law, digital transformation, information culture, sustainability, values.

Вступ. Сучасне українське суспільство переживає період глибоких трансформацій, спричинених не лише глобальними цифровими процесами, але й війною, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у 2022 році. У цих умовах ІТ-освіта стає не лише інструментом професійної підготовки кадрів для індустрії, а й носієм цінностей мережевого суспільства – відкритості, гнучкості, самонавчання, кооперації та соціальної відповідальності.

Концепція мережевого суспільства сформувалася в межах філософії постіндустріалізму (Д. Белл, М. Кастельс, Е. Тоффлер). Її центральна ідея – перехід

від матеріального виробництва до виробництва знань і комунікацій. Водночас у філософії техніки (М. Гайдеггер, Ж. Дерріда, Б. Латур) підкреслюється, що технологія не є нейтральною: вона формує спосіб буття людини у світі.

Так, з повномасштабною війною в Україні, коли з 24 лютого 2022 року було введено військовий стан і наступ Росії зруйнував плани кожного українця, значна частина викладачів та студентів УДУ імені Михайла Драгоманова була змушена змінити своє місце проживання (хтось виїхав за кордон, хтось в Україні переїхав в іншу область тощо), тож для подальшої організації освітнього процесу та встановлення зв'язку зі

студентами на перший план вийшли цифрові технології IT-освіти для встановлення й розвитку мережевого суспільства в закладі вищої освіти (ЗВО) [1; 6].

Метою статті є аналіз ролі IT-освіти в Україні як механізму формування нової системи цінностей, притаманної мережевому суспільству, в умовах воєнного стану та загальних викликів цифрової доби.

Виклад основного матеріалу. Огляд джерел свідчить про поступове узгодження стратегії відновлення освіти з вектором цифрової трансформації, визначеним державними документами й аналітичними оцінками. У фокусі – наслідки війни для інфраструктури, доступу та якості, а також сценарії відбудови з опорою на цифрові рішення, які окреслює звіт Аналітичного центру KSE [1]. На політичному рівні ці орієнтири конкретизує «Стратегічний план діяльності МОН до 2027 року», де пріоритетами виступають забезпечення підключенням, розвиток е-послуг, підвищення цифрової компетентності педагогів і дебіюрократизація управління [3]. Практичні інструменти та ініціативи цього курсу відстежуються в масиві матеріалів про цифрову трансформацію у сфері освіти і науки, що демонструють інституційну сталість і поступову інституціоналізацію цифрових підходів [4]. У сукупності ці джерела формують рамку політик, у якій IT-освіта розглядається не як суто технологічний компонент, а як інфраструктура стійкості й рівного доступу в умовах кризи [1; 3; 4].

Емпіричний і методичний вимір розкривають праці, що фокусуються на ефективності е-курсів, розвитку ІК-компетентності та вбудуванні мікрокваліфікацій у навчальні плани. Дослідження інтеграції автоматизованих е-курсів у програми університетської підготовки показує сприйняття зацікавлених сторін і окреслює умови результативності, важливі для довгострокової якості навчання [5]. Окремі студії висвітлюють практичні аспекти формування ІК-компетентності майбутніх магістрів освітньої галузі, деталізуючи зміст, засоби та критерії оцінювання, що корелюють із державними пріоритетами цифрові-

зації [2; 7]. У новітніх роботах акцентовано інституційні механізми адаптації – інтеграцію мікрокредитів і цифрових бейджів у курикулуми, які підсилюють гнучкість освітніх траєкторій та визнання результатів навчання на ринку праці [6]. Таким чином, корпус досліджень демонструє логіку переходу від екстрених дистанційних рішень до структурної модернізації IT-освіти через стандарти компетентностей, мікрокваліфікації та доказово обґрунтовані цифрові практики [2; 5; 6; 7]. Зупинимося на цьому детальніше.

Так, в Україні становлення мережевого суспільства відбувається паралельно з процесом цифрової трансформації держави («Держава в смартфоні», проекти «Дія. Освіта», «Дія.Бізнес»), що суттєво впливає на освітню систему, зокрема IT-сферу.

Зазначимо, що Міністерство освіти та науки України (МОН) вважає, що «Україна переживає період трансформації та викликів, пов'язаних із військовою агресією РФ, зобов'язаннями у сфері європейської інтеграції та положеннями Цілей сталого розвитку» [4]. Тому вирішенням майбутніх проблем має стати «Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року» (далі – Стратегічний план МОН 2027).

Так, у Стратегічному плані МОН – 2027 [3], у Пріоритеті № 8 «Цифрова трансформація освіти і науки» розкривається ключові ініціативи України щодо «примноження людського капіталу України, підвищення рівня її соціально-економічного розвитку, посилення конкурентоспроможності та формування позитивного міжнародного іміджу цифрової країни; забезпечення рівного доступу до якісного навчання та викладання, створення зручних е-послуг у сфері освіти і науки для громадян».

Розглянемо ці ключові ініціативи [3] (рис. 1):

– *Забезпечення здобувачів освіти, педагогічних працівників комп'ютерним обладнанням для доступу до дистанційної освіти (ініціатива «Коаліція девайсів»).*

– *Забезпечення закладів освіти необхідною цифровою інфраструктурою та*

ширококугловим доступом до інтернету (особливо на деокупованих територіях, у сільській місцевості, віддалених громадах).

– Стимулювання розвитку освітніх інформаційних систем, запуск е-послуг для учасників освітнього процесу та громадян загалом на базі порталу «Дія», запуск освітнього застосунку «Мрія».

– Дебюрократизація системи освіти і науки, розвиток електронного управління ключовими процесами через автоматизацію та оптимізацію процесів у закладах освіти й органах управління освітою, наукових установах, що сприятиме забезпеченню централізованого збору та аналізу даних про учасників освітнього процесу, а також учених і наукових установ.

– Розвиток мережі цифрових освітніх центрів безпечних просторів для навчання й дозвілля здобувачів освіти, які сприяють відновленню доступу до освіти та соціалізації дітей.

– Створення цифрових освітніх і наукових платформ. Наповнення їх інте-

рактивними навчальними матеріалами, онлайн-курсами, відеоуроками, іншими інструментами та матеріалами, що надаватимуть доступ до освіти й інформації).

– Підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників, учених, освітніх і наукових управлінців у напрямі цифрової компетентності відповідно до вимог часу та для забезпечення ключових процесів цифровізації [3].

З філософсько-ціннісного погляду ІТ-освіта виступає медіатором нових етичних і соціальних норм.

З вищесказаного випливає, що ІТ-освіта як носій цінностей мережевого суспільства не лише передає технічні знання, але й формує нову систему цінностей (рис. 2):

– Цифровий патріотизм – усвідомлення ролі технологій у захисті держави, кібербезпеці, волонтерстві, інформаційному спротиві.

– Культура співпраці – розвиток спільнот, об'єднаних спільною метою (Open Source, EdTech, хакатони для ЗСУ).

Рис. 1. Ключові ініціативи МОН ІТ-освіти до 2027 р.
(Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року)

– Інноваційність і гнучкість – здатність до швидкої адаптації та самонавчання в умовах криз.

– Відповідальність і гуманізм – усвідомлення етичного виміру технологій, зокрема їх впливу на людину і суспільство.

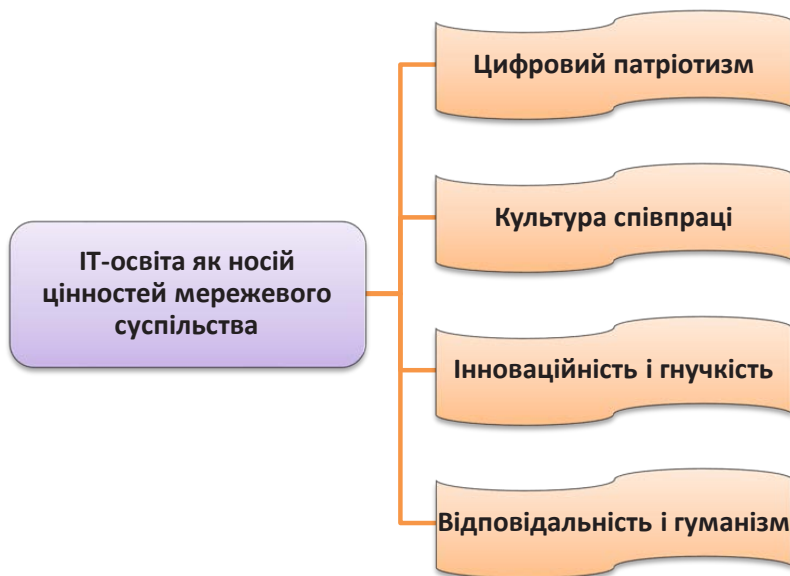

Рис. 2. ІТ-освіта як носій цінностей мережевого суспільства в умовах воєнного стану в Україні

Висновки. Таким чином, ІТ-освіта стає простором соціалізації нової генерації, для якої технологічна компетентність поєднується з формуванням сучасного мережевого суспільства України.

Зазначимо, що філософське осмислення війни потребує звернення до категорій стійкості, солідарності та гідності. В умовах воєнного стану ІТ-освіта перетворюється на морально-культурну опору суспільства. Вона (1) забезпечує безперервність освітнього процесу через дистанційні технології, (2) зберігає науковий потенціал, попри руйнування фізичних інституцій, (3) інтегрує українську молодь у глобальні цифрові спільноти, (4) сприяє духовній мобілізації через ідею «освіти як служіння».

Війна оголила глибокий філософський парадокс сучасності: технології, що створювалися як засіб комунікації, стали та-

кож засобом протистояння. У цьому контексті ІТ-освіта набуває екзистенційного виміру – вона формує людину, здатну діяти свідомо, етично й відповідально в цифровому просторі.

Отже, після перемоги України ІТ-освіта стане основою для відбудови держави в контексті «розумної економіки» (smart economy). ІТ-освіта в Україні в умовах воєнного стану виступає не лише освітньою, а й ціннісно-культурною платформою, що сприяє формуванню нової якості суспільства – мережевого, відкритого, демократичного та стійкого. Саме через освітні практики у сфері ІТ відбувається консолідація нації, збереження інтелектуального потенціалу та формування цифрової ідентичності українців. А побудова мережевого суспільства України сприятиме цьому.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аналітичний центр KSE** (2024). Вплив війни на освітній сектор України: оцінка втрат та перспектив відновлення. Київ : KSE Institute.
2. **Процька, С. М.** (2023). Практичні аспекти формування ІК-компетентності майбутнього магістра освітньої галузі. *Scientific Collection "InterConf+",* 31 (147). С. 184–191. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.03.2023.020>.
3. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>.
4. Цифрова трансформація у сфері освіти і науки. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&type=posts&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>.
5. **Bobrytska, V. I., Reva, T. D., Protska, S. M., & Chkhalo, O. M.** (2020). Effectiveness and Stakeholders' Perceptions of the Integration of Automated E-Learning Courses into Vocational Education Programmes in Universities in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching, and Educational Research.* 19 (5). P. 27–46. <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.5.3>.
6. **Bobrytska, V., Reva, T., Krasylnikova, H., Protska, S., Krasylnikov, S., & But, I.** (2025). Enhancing higher education: Integrating micro-credentials and digital badges into university curricula in Ukraine. *Ricerche Di Pedagogia E Didattica. Journal of Theories and Research in Education.* 20 (1). P. 63–79. <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/20293>.
7. **Protska, S. M.** (2021). Formation of IC-competence of the future master of public administration. *Economics, Entrepreneurship, Management.* 8 (1). P. 108–115. <https://doi.org/10.23939/eem2021.01.108>.

REFERENCES

1. **Analitychnyi tsentr KSE** (2024). Vplyv viiny na osvittii sektor Ukrainy: otsinka vtrat ta perspektyv vidnovlennia [Impact of the war on Ukraine's education sector: loss assessment and recovery prospects]. Kyiv: KSE Institute [in Ukrainian].
2. **Protska, S. M.** (2023). Praktychni aspekty formuvannia IK-kompetentnosti maibutnoho mahistra osvitnoi haluzi [Practical aspects of forming ICT competence of a future master in education]. *Scientific Collection "InterConf+",* 31 (147), 184–191. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.03.2023.020> [in Ukrainian].
3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku [Strategic plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2027]. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku> [in Ukrainian].
4. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Tsyfrova transformatsiia u sferi osvity i nauky [Digital transformation in education and science]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?&type=posts&tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> [in Ukrainian].
5. **Bobrytska, V. I., Reva, T. D., Protska, S. M., & Chkhalo, O. M.** (2020). Effectiveness and Stakeholders' Perceptions of the Integration of Automated E-Learning Courses into Vocational Education Programmes in Universities in Ukraine. *International Journal of Learning, Teaching, and Educational Research,* 19 (5), 27–46. <https://doi.org/10.26803/ijlter.19.5.3> [in English].
6. **Bobrytska, V., Reva, T., Krasylnikova, H., Protska, S., Krasylnikov, S., & But, I.** (2025). Enhancing higher education: Integrating micro-credentials and digital badges into university curricula in Ukraine. *Ricerche Di Pedagogia E Didattica. Journal of Theories and*

Research in Education, 20 (1), 63–79. <https://doi.org/10.6092/issn.1970-2221/20293> [in English].

7. **Protska, S. M.** (2021). Formation of IC-competence of the future master of public administration. *Economics, Entrepreneurship, Management*, 8 (1), 108–115. <https://doi.org/10.23939/eem2021.01.108> [in English].

Отримано: 30.09.2025
Рекомендовано: 28.10.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Дмитро КОЧЕРЄВ

аспірант кафедри філософії

Київський національний університет будівництва і архітектури

<https://orcid.org/0009-0003-5139-7140>

СУБСТАНЦІЙНИЙ ГЕНОМ АРХІТЕКТУРИ: ВІД УТИЛІТАРНОЇ ФУНКЦІЇ ДО КОМУНІКАТИВНОЇ МІСІЇ

Одна з ключових ознак феномена архітектури пов'язана з його сутнісною специфікою і змістовною квінтесенцією бути втіленням смислів і значень, які виходять за межі повсякденної прагматики життєдіяльності як окремого індивіда, так і суспільства й людства. Архітектура не має на меті забезпечувати утилітарні, тактичні та кон'юнктурні потреби – вона вбачає своє покликання в генеруванні світоглядних ієрархій та ідейних стратегем. У цьому полягає її фундаментальне покликання, яке закладене на рівні субстанційного генома, закріпленого на рівні тисячолітніх суспільних практик. Тому можна з упевненістю стверджувати, що архітектурі є про що сказати.

Глибинна спорідненість архітектури з філософією обумовлена її ідейною і світоглядною насиченістю: можна сказати, що філософія є своєрідним Альтер-Его архітектури. Що стосується відмінності між архітектурою та філософією, то вона полягає у наданні пріоритетів різним артикулятивним засобам: якщо спосіб репрезентації філософією свого «Я» є переважно вербальним, риторичним і дискусивним, то архітектура вдається до послуг більш витонченого комунікативного інструментарію – знаків, символів, аналогій. Такі комунікативні засоби не є простими як з погляду здійснення артикулятивних функцій, так і з міркувань коректного сприйняття артикульованих ієрархій смислів і значень: вони потребують належного рівня комунікативної та загальнокультурної компетентності.

Ключові слова: архітектура як комунікативний засіб, мова архітектури, комунікативні функції, ієрархія смислів і значень, архітектура як утілення духу та менталітету епохи, місія архітектури.

Dmytro KOCHERYEV

THE SUBSTANTIVE GENOME OF ARCHITECTURE: FROM UTILITARIAN FUNCTION TO COMMUNICATIVE MISSION

One of the key features of the phenomenon of architecture is associated with its essential specificity and meaningful quintessence of being the embodiment of meanings and values that go beyond the everyday pragmatics of life of both an individual and society and humanity. Architecture does not aim to provide utilitarian, tactical and opportunistic needs – it sees its calling in generating worldview hierarchies and ideological strategisms. This is its fundamental calling, which is laid down at the level of the substantial genome, fixed at the level of millennial social practices. Therefore, it can be confidently asserted that architecture has something to say.

The deep affinity of architecture with philosophy is due to its ideological and worldview richness: we can say that philosophy is a kind of Alter-Ego of architecture. As for the difference between architecture and philosophy, it lies in giving priority to different articulatory means: if philosophy's way of representing its «I» is predominantly verbal, rhetorical and discursive, then architecture resorts to the services of a more sophisticated communicative toolkit – signs, symbols, analogies. Such communicative means are not simple from the point of view of both the implementation of articulatory functions and the correct perception of articulated hierarchies of meanings and values: they require an appropriate level of communicative and general cultural competence.

Key words: architecture as a means of communication, the language of architecture, communicative functions, the hierarchy of meanings and values, architecture as the embodiment of the spirit and mentality of the era, the mission of architecture.

Актуальність. Невід'ємним атрибутом нашого сьогодення є все більш посилювана комунікативна складова суспільної життєдіяльності. Однак багатоманітність артикулятивних засобів та інформаційних джерел часто призводять до курйозного ефекту – замулювання комунікативної виразності та загальної релятивізації смислів і значень. За таких обставин об'єктивно загострюється необхідність орієнтованості на ті інваріанти світоглядних і аксіологічних пріоритетів, які пройшли тривале випробування часом, а тому можуть слугувати критеріальними орієнтирами та цільовими взірцями для наслідування. Архітектура є одним із таких інваріантів.

Мета. Цільовим орієнтиром дослідницьких зусиль є виявлення змістовної та функціональної специфіки архітектури, яка визначає ефективність виконання нею комунікативної місії.

Виклад основного матеріалу. Філософська складова архітектури є безперечною і надзвичайно істотною; можна стверджувати, що архітектура постає монументальним і орнаментальним утіленням філософії, а диференціація архітектури цілком корелює з диференційованістю філософських шкіл, пріоритетів і преференцій. Зазначений аспект виразно простежується на прикладі концептуальних, стилістичних і функціональних відмінностей між таким культовими спорудами, як церква, кафедральний собор та базиліка [17].

Чи не найбільш виразно філософська навантаженість архітектурних стилів простежується на прикладі готики, яка набула статусу образотворчого Альтер-Его епохи Відродження [2]. Символічна складова ар-

хітектурного об'єкта також тісно корелює з філософськими інтенціями. Ілюстративний діапазон цієї тези може бути доволі розлогим – від Вавилонської вежі як ілюстративного втілення людської гордині до Колізею як архітектурної візитівки Риму [3] й до семантики кольорів, яка слугує смисловим демаркатором та інтерпретативним засобом для досягнення мети адекватного розуміння визначних архітектурних об'єктів [5].

Принагідно зазначимо, що культові та інші пафосні споруди на кшталт фортець і замків, які витримали руйнування часу, буквально переповнені світоглядними інтригами та філософськими підтекстами. Світоглядна й аксіологічна складова цих інтриг була не лише визначальною під час побудови цих споруд – вона значною мірою сформувала історію людства, визначила її в найдрібніших деталях. Ця теза є лейтмотивом розкішно ілюстрованої книги «Цитаделі часу: 100 замків та їх легендарне минуле: історичний довідник відомих замків і фортець» [24].

Зрештою, функціонал архітектури не вичерпується філософським рівнем масштабування: будівництво й архітектура також виконують функцію критеріїв історичної достовірності загалом і в питаннях, що стосуються клімату зокрема, адже архітектурні об'єкти не могли не відповідати на природно-кліматичні виклики свого часу. Тому коли сьогодні деякі архітектурні акценти старовинних будівель здаються недоречними, то варто поглянути на цей феномен крізь призму інших природно-кліматичних реалій, які незвичні для нашого сьогодення, проте цілком могли

бути (і здебільшого були) імперативною ознакою тієї епохи.

У резонансній праці «Шедеври архітектури, інженерні подвиги, ікони віри» Саймон Дженкінс ілюструє, як історія західної цивілізації демонструє ключову роль собору в естетичній і загалом світоглядній ієрархії європейців [19]. Автор ретельно аналізує весь спектр складових, що стоять за цими видатними спорудами: зусилля ремісників та робітників, багатих донорів та вірян, архітекторів, які зробили шедеври можливими, тріумфи інженерної справи, художники, які були відповідальними за декорування, і навіть неминучі людські помилки тих, хто був причетний до будівництва. Саймон Дженкінс розкриває історію, дизайн і значення кожної з цих видатних пам'яток людському духу – в діапазоні від популярних улюбленців на кшталт Собору Святого Павла та Дуомо у Флоренції, до менш відомих шедеврів, вартих уваги мільйонів поціновувачів.

Грунтовна праця «Рукотворні чудеса світу» репрезентує концептуальне розуміння низки споруд – у діапазоні від будівель до пам'ятників, статуй та мостів, включно з мостом Золота Брама та греблею Гувера [14]. Книга веде читача в подорож континент за континентом, досліджуючи й описуючи інновації, винахідливість та уяву, що використовувалися різними культурами для створення культових будівель на кшталт Великої піраміди в Гізі. Цей справді глобальний підхід показує, як люди вирішували такі проблеми, як стримування ворога, у зовсім різних частинах світу, від Великої Китайської стіни до оборонних стін міст Центральної Америки. Ілюстрації пояснюють, як були побудовані ці споруди, а пояснення охоплюють історію, архітектуру й унікальні історії їхнього будівництва.

Чи не найбільш проблемним аспектом архітектури як історичного й соціокультурного явища є аспект сприйняття та розуміння – йдеться про те, що часто доводиться мати справу з аргументаційно полярними інтерпретаціями, а, як відомо, між діаметрально протилежними точками зору перебуває не істина, а проблема. Принагід-

но зазначимо, що сприйняття – це відображення предметів і явищ свідомістю реципієнта з урахуванням їхніх властивостей та впливів на органи чуття.

Не підлягає сумніву, що для коректності сприйняття істотно, а інколи й вирішальне значення має *культурна компетентність індивіда*, його досвід у форматі накопичених знань, критеріїв та уявлень. Саме ця світоглядна опція дає змогу «читати» культуру загалом і архітектуру зокрема як певний «текст», який створено на певних смислових і значенневих принципах, із дотриманням пунктуаційних норм і правил [1; 7; 8].

Той факт, що кожне сприйняття істотно обумовлене фоновими показниками, а також контекстуальним та підтекстуальним супроводом, пояснює поширеність феномену ілюзійності сприйняття, адже коректно звести до єдиного спільного смислового та значенневого знаменника численні елементи єдиної системи вкрай непросто, тому суб'єктивізм і тенденційність – доволі поширені атрибути багатьох складних архітектурних об'єктів.

Істотно значення має також аспект контрасту яскравості, тобто співвідношення об'єкта та яскравості фону. Зокрема, на більш темному тлі ми бачимо фігури світлішими і, навпаки, на світлому – темнішими. Крім того, під час сприйняття фігури та фону ми схильні бачити передусім плями меншої площі, а також плями яскравіші – причому найчастіше фон здається таким, що розташований далі. Чим більш істотний контраст яскравості, тим краще помітний об'єкт і тим виразніше видно його контур і форму.

Цей аспект переконливо ілюструє Віл Прайс у книзі «Світ архітектури: шедеври» [21]. Автор здійснив ґрунтовний огляд світових архітектурних шедеврів попередніх трьох тисячоліть цивілізації людства: йдеться про готичні собори Європи, ісламські шедеври в Ісфахані, Тадж-Махал, собор Святої Софії, Вестмінстерський палац, культовий музей Гугенхайма в Більбао та багато іншого. Особливо цінним є авторське змалювання контекстів, у яких

вони були створені, а також осмислення внутрішньої логіки еволюції архітектури впродовж усієї історії.

Грунтовне дослідження почесного члена Королівського інституту британських архітекторів Джонатана Гленсі надає змогу читачеві відкрити для себе специфічні деталі, основні елементи та декоративні особливості кожного архітектурного стилю – в діапазоні від Великої піраміди Гізи, Мачу-Пікчу та Колізею до Сіднейського оперного театру, хмарочоса «Геркін» та Бурдж-Халіфі [15]. Ця фундаментальна праця пропонує системний погляд на історичні та сучасні будівлі, із захопливими фотографіями та інтригуючими поперечними розрізами, що покращують уявлення про предмет, надаючи бездоганний огляд архітектурних особливостей.

У фундаментальній праці «Розуміння архітектури: її елементи, історія та значення» Ліленд Рот та Аманда Кларк Рот здійснили чи не найбільш ґрунтовний огляд західної архітектури, доповнений есе про незахідні традиції [23]. В ілюстративно захопливий спосіб у книзі висвітлено структуру, функції, історію та значення архітектури, а також запропоновано критеріальні маркери її адекватного розуміння. Утім, за великим рахунком, аспект розуміння, викладений авторами, не претендує на теоретико-концептуальну та методологічну евристичність – він постає екстраполятивним втіленням способів оперування проблематики розуміння, запропонованих ще Платоном та Аристотелем, а згодом доповнених і диверсифікованих за різними тематичними кейсами Г. Гадамером, В. Дільтеєм, Дж. Дьюї, Г. Плеснером, П. Рікером, Ф. Шлейєрмахером, Г. Шпетом. Так само генеруванням продуктивних рефлексій щодо розуміння ми маємо завдячувати К.-О. Апелю, П. Бергеру, Е. Гуссерлю, М. Шелеру й іншим мислителям у галузі соціальної філософії, філософії історії, естетики, антропології та інших субдисциплінарних відгалужень філософського знання.

Одна з найбільших інтриг розуміння й інтерпретації пам'яток архітектури пов'язана з тим, що на різних континентах, у

різні епохи та в умовах, здавалося б, віддалених одна від одної культур, людство залишило по собі пам'ятки, що викликають подив не лише своєю естетичною довершеністю, а й технологічною складністю [12]. Такі споруди мають різне функціональне призначення, масштаб та стилістичне виконання, проте їх об'єднує дещо показово спільне – наявність конструктивних загадок, високий інженерний рівень і породжені ними запитання, які кидають виклик офіційній історії і уявленням про технологічний та інструментальний щабель своєї давнини [10]. Ці запитання лежать буквально на поверхні, а саме: чи могли люди минулого без опцій сучасної техніки та новітніх інструментів створити ці об'єкти самостійно? А якщо ні, то хто або що стоїть за походженням таких безпрецедентних і бездоганих об'єктів? [11].

Значну увагу цим аспектам присвятив почесний професор філософії Інституту архітектури Південної Каліфорнії і один із фундаторів об'єктно-орієнтованої філософії Грехем Харман: у книзі «Іматеріалізм: об'єкти та соціальна теорія» він проливає світло на природу та статус архітектурних об'єктів у суспільному житті [16]. Попри поширену тезу, що інтерес до об'єктів є формою матеріалізму, автор аргументовано заперечує цей підхід, надаючи перевагу іматеріалістському методу.

Книга Френсіса Чінга «Архітектура: форма, простір і впорядкованість» слугує класичним оглядом архітектурного дизайну, висвітлює складні концепції дизайну [13]. Її автором осмислено, як сучасні цифрові та будівельні технології вплинули на розвиток архітектурних форм і просторів, а також як архітектурне розміщення та дизайн відповідали на вимогу до більш екологічно відповідальних будівель. Книга заохочує критичне мислення та сприяє більш виразному розумінню архітектури. Вона осмислює внутрішню логіку поєднання форми і простору зі світлом, досліджує організацію простору, значення елементів пропорції та масштабування. Автором переконливо розкрита взаємозумовленість фундаментальних елементів архітектури

впродовж століть і в різних соціокультурних та цивілізаційних середовищах.

У книзі «Філософія архітектури» Крістіан Іліас та Ніколас Рей здійснюють ґрунтовний аналіз впливу філософських ідей на архітектуру – зокрема, на її сприйняття й оцінку [18]. Відповідно до авторської концептуалістики, дизайн є основною людською дисципліною, яка узагальнює творче уявлення про ідеї, які згодом утілюються в архітектурних конструкціях і спорудах. Саме дизайн перекидає критеріальні містки між конкуруючими теоріями та підходами, між архітектурними стилями й парадигмами.

Це є продовженням уже класичної праці Стіна Ейлера Расмуссена «Досвід архітектури», яка досліджує історію та перспективи дизайну [22]. Ця книга пропонує поглянути на архітектуру як на мистецький інструмент, який впливає на повсякденний досвід і водночас зазнає істотного зворотного впливу з боку цього досвіду. Расмуссен зауважує, що в бронзову історичну епоху архітектура була не індивідуальним заняттям (як у XX столітті), а тією спільною справою, у межах якої житло будували з природним відчуттям місця, матеріалів та специфіки використання, що призводило до ефекту «надзвичайно доречної краси». Попри те що повернутися в минуле неможливо, на думку автора, ми не лише можемо, а й зобов'язані своєю гуманітарною і гуманістичною місією проектувати красиві та корисні простори, відштовхуючись від розуміння архітектури як форми мистецтва, яку потрібно пережити. А що стосується розуміння дизайну, то воно є похідним від концептуалізованих канонів використання факторів кольору, світла, форми, масштабу, текстури.

Архітектуру часто позиціонують топовою версією будівництва – тією надбудовою, яка розташована над будівництвом загалом і виконує естетичну, мистецьку, символічну, комунікативну й інтерпретаційну функції, яких жорсткий прагматизм об'єктів будівництва в цілому позбавлений. Такий концептуальний підхід доволі переконливий, адже справді *будівництво*

*зосереджує свої основні зусилля на задоволенні повсякденних практичних потреб людини й суспільства; натомість архітектур****а опікується смислами та значеннями, які здебільшого виходять далеко за межі повсякденної рутини й поточних потреб як окремого індивіда, так і суспільства.***

Тут простежуються виразні аналогії з парадоксальним соціологічним принципом (чи навіть законом) 80/20. Як відомо, «один із найцікавіших висновків принципу 80/20 полягає в тому, що 80 % продукції, покупців і працівників приносять лише 20 % прибутку. Отже, величезні зусилля фактично витрачаються марно. Це також означає, що найбільш потужні ресурси стримуються більшістю набагато менш ефективних ресурсів. У такій ситуації закономірним виявиться запитання: навіщо продовжувати випуск 80 % продукції, яка приносить лише 20 % прибутку? Компанії рідко задаються цим питанням. Можливо, причина полягає в тому, що відповідь передбачає негайні докорінні зміни, а відмовитися від 80 % того, що ви робите, не так уже й просто» [6, с. 56].

За аналогією з наведеною тезою у випадку з *будівництвом* та *архітектурою* можна здійснити таку коректну екстраполяцію: якщо на будівництво припадає 80 % зусиль, затрат і матеріальних ресурсів, то архітектура, генеруючи 20 % зусиль, втрат і капіталовкладень, приносить левову частку фактичних та репутаційних прибутків. Закономірно напрошується запитання: чому б на практиці не обмежитися зусиллями, скерованими суто на архітектуру й не забезпечити в такий спосіб максимальний рівень рентабельності об'єктів будівництва? Однак на практиці відмовитися від будівельного «баласту» неможливо, оскільки для потреб повсякденного функціонування суспільству потрібні максимально функціональні об'єкти мінімальної будівельної вартості, під критеріальну сітку яких і підпадає будівельний «баласт» у формі багатоквартирних будинків та інших будівельних форм масового споживання. А що стосується архітектури, то її можна порівняти з родзинкою на торті, який є ес-

тетично посереднім, проте володіє непоганими споживчими якостями: родзинка хоч і не надто додає торту споживчих якостей, однак істотно нарощує індекс загальної споживчої привабливості завдяки естетичній, візуальній, символічній та світоглядній складовим.

Ще один аспект, який потребує роз'яснення, стосується умовності абсолютних показників закону 80/20: на практиці це співвідношення може коліватися в розлоговому діапазоні – 85/15, 90/10, 95/5 і т. ін. Увесь концептуальний пафос пов'язаний не з конкретними числами, а із самою специфічною особливістю, відповідно до якої більшість зусиль на рівні суспільного буття та свідомості на пересічних цільових орієнтирах і забезпечують так само пересічні результати. Натомість максимально результативною, креативною та евристичною є меншість (здебільшого – абсолютна меншість) зусиль людини й людства.

Щодо питання визначення функцій архітектури відсутня єдність вердиктів різних дослідницьких підходів. Здебільшого й насамперед виокремлюють *естетичну* функцію. Утім, простежується консенсус також із приводу *експресивної, комунікативно-інформаційної* та *когнітивної* функцій. Зокрема, *експресивна (енергетично-почуттєва, емотивна)* функція реалізується на рівні почуттєвого ставлення індивіда до предмета та змісту об'єктів архітектури; *когнітивна (пізнавальна, гносеологічна, мислетворча)* функція пов'язана зі специфікою архітектури як форми існування думки та спонуки до пізнання світу, а також утілення мислення, творчої діяльності, роздумів; *комунікативно-інформаційна* функція реалізується в спосіб репрезентації місії та візії архітектури, накопичення, структуризації та ієрархізації інформації.

Принагідно зазначимо, що комунікативна складова архітектури багатоманітна й системна: до переліку елементів цієї системи часто зараховують також емотивний і когнітивний фактори. Архітектура як засіб і мета комунікації актуалізує щонайменше три аспекти: *по-перше*, світоглядні основи архітектури як засобу репрезентації;

по-друге, фактори, що визначають комунікативну ефективність архітектури; *по-третє*, феноменологію архітектурних засобів для досягнення комунікативної мети.

Архітектура належить до невербальних мов (текстів) культури. У цьому контексті слід зазначити, що інколи невербальні форми транслявання думки є більш виразними та промовистими, ніж ті, що реалізуються за допомогою слів. Як слушно зазначає із цього приводу Л. Кузьоменська, «мові у вигляді слова цілком до снаги підніматися до найвищих мистецьких висот, однак за самою внутрішньою природою, етіологією вербальний формат мови вочевидь апріорно поступається живопису й музиці в спроможності, так би мовити, «системного охоплення буття». Саме з цієї причини англomовний вердикт *motivational pictures more powerfull than words* (мотиваційна картина справляє більше враження, ніж слова) не викликає заперечень навіть у середовищі фахівців, чиє респектабельне ставлення до вербального формату мови не викликає жодних сумнівів» [4, с. 83]. А що стосується архітектури, то її мотиваційна інтенція не підлягає сумніву та перебуває на найвищих щаблях ефективності.

Існує стереотипований підхід, згідно з яким невербальне спілкування є маргінальним комунікативним засобом із вкрай незначним індексом комунікативної інтенсивності. Натомість фаховим середовищем невербальне спілкування визнається критеріальним маркером функціонально суверенного й розвиненого соціокультурного середовища [20]. Саме із цієї причини кожна повноцінна соціокультурна сфера має у своєму розпорядженні власні культуру (мову, комунікативні засоби) невербального спілкування, у межах якої той самий інструментарій вираження (його знаково-символічна артикуляція) може істотно відрізнятись від іншого соціокультурного середовища за функціональним значенням.

Архітектура як артикулятивний і комунікативний засіб постає втіленням самого «духу» народу та світоглядного коду епохи. Зрештою, архітектура не лише відтво-

рює духовний рельєф соціуму, а й генерує його духовну енергію – якщо вдатися до послуг політекономічної термінології, то можна стверджувати, що архітектура істотно нарощує рівень капіталізації духовних ресурсів суспільства та людства як у конкретно-історичному, так і в трансісторичному вимірі.

Також варто привернути увагу до істотної залежності архітектури від ментальних особливостей соціуму – як зауважив із цього приводу у «Філософії мистецтва» Іполит Тен, італійський менталітет виразно простежується в тому, що для змалювання ним навіть тривіальних речей притаманна краса й гармонія, а також оздоблення розкішним декоруванням предметів, які, здавалося б, зовсім не заслуговують на це. Саме із цієї ментальної причини італійці розфарбовують золотом сонячного світла навіть руїни, перетворюючи похмуре видовище на величну картину.

Щодо комунікативної ефективності архітектури у фаховому середовищі існує чимало різноглумачень. Інколи доводиться мати справу з твердженнями, згідно з якими архітектура є не надто досконалим засобом навіть репрезентації думки, не кажучи вже про її донесення до комунікативного візаві в особі індивідуальної чи суспільної свідомості. У цьому аспекті треба розрізняти дві складові: з одного боку, апріорну придатність (чи непридатність) інструментарію архітектури для задоволення комунікативних потреб; з іншого боку, вміння (чи невміння) використати такий інструментарій з максимальною ефективністю. З високою вірогідністю можна стверджувати, що, крім уміння ефективно реалізувати на практиці комунікативний інструментарій архітектури, аж ніяк не менше значення має фактор коректного сприйняття комунікативних намірів архітектури.

А що стосується коректності й достовірності репрезентації думки, то з цього приводу можливий розлогий діапазон тлумачень. Щоб досягнути інтерпретативний горизонт, варто, наприклад, пригадати, що Піфагор та його послідовники вважали числа єдиним адекватним відповідни-

ком природи речей і сутності буття, а все, що не підлягає коректному викладенню за посередництва мови чисел, не підлягає смисловій і значеннєвій формалізації в принципі. Ніколай Кузанський сформулював цей концептуальний засновок у такий спосіб: де мова математики безпорадна, там людина апріорі приречена на фіаско в питанні смислів і значень, а тому змушена діяти лише інтуїтивно, наосліп, навмання. Щоправда, якби в часи Піфагора та Кузанського було відомо про ірраціональні числа, то твердження про «безмежні можливості мови математики» були б не настільки ейфорійними.

У кожному разі потрібно розуміти, що «комунікація постає інструментом інформаційного зв'язку, за відсутності якого ефективне функціонування суспільства є не лише сумнівним, а й неможливим: **ефективність людського суспільства значною мірою зумовлена ефективністю комунікативних зв'язків і взаємодій.** Комунікація – ключова детермінанта життєдіяльності сучасного людства, а сутнісні ознаки людини сучасного гатунку значною мірою визначаються комунікативними процесами та віддзеркалюються на рівні комунікації» [9, с. 21].

Зрештою, детермінанта комунікації зберігала свою істотність упродовж всієї історії виду *Homo sapiens*, а в епоху інформаційного суспільства і прискореної міжцивілізаційної та соціокультурної взаємодії вона лише посилена свої попередні позиції. Це обумовлює актуалізацію аспектів виразності комунікативного сприйняття, на яку, в принципі, може здійснювати вплив чимало факторів – «як нестача деталізованості й конкретики, так і надмірність: усе залежить від соціокультурної і конкретно-історичної специфіки. У кожному разі **саме фактором соціокультурних відмінностей обумовлена абсолютна більшість смислових втрат під час комунікативних обмінів.** Цей феномен пояснюється тим, що **різні соціокультурні ареали** канонізують **різні значення**, а типи комунікативної раціональності різних соціокультурних середовищ мають чимало принципових

відмінностей. Наведена специфічна особливість надає особливого значення комунікативній культурі, яка віддзеркалює завоювання комунікативний досвід» [9, с. 21].

Слід зазначити, що наведене зауваження повною мірою коректне і у випадку комунікативних опцій архітектури: у цій сфері соціокультурні відмінності смислів і значень також формують основний масив комунікативних і загалом інтерпретативних втрат. Це актуалізує потребу в динамізації аргументаційних практик, спрямованих на напрацювання якщо не консенсусних, то хоча б конвенційних положень щодо генерованих архітектурою ієрархій смислів і значень.

Висновки. Архітектура як комунікативний засіб уособлює своєрідний феномен під назвою *опосередкований суб'єкт* – це класичний об'єкт, який у процесі історичної капіталізації свого знаково-символічного впливу починає набувати первісно не притаманних йому ознак і функціональних особливостей суб'єкта, постає втіленням і резонуючим продовженням суб'єкта. Логіка цього процесу призводить до іронічних і навіть курйозних історичних наслідків: свого часу якийсь *суб'єкт* створив *архітектурний об'єкт* з певною аксіологічною, естетичною, світоглядною, символічною та іншою метою, однак згодом архітектур-

ний об'єкт починає жити «власним життям», спонукаючи свідомість реципієнтів його артикулятивних, інтерпретативних і комунікативних послуг добудовувати «підказки» архітектури власними аргументаційними версіями та здійснювати їхнє переосмислення, реновацію і адаптацію до конкретно-історичних потреб і викликів епохи.

Так ми стаємо свідками ефекту «кіл на воді», які виявляються неочікувано більшими, ніж це можна було очікувати під час падіння каменя у воду, де камінь постає втіленням *суб'єкта-автора* архітектурного *об'єкта-твору*. Вишукана іронія полягає в тому, що в абсолютній більшості випадків із плином часу всі забувають про *суб'єкта-автора*, а архітектурний *об'єкт-твор* продовжує не просто формально існувати впродовж століть і навіть тисячоліть – своєю спонукально-мотиваційною інтенцією він набуває виразних ознак повноцінного *суб'єкта* як генератора смислів, значень, критеріїв і загалом світоглядних ієрархій, що здійснюють демаркацію екзистенційного рельєфу людини, суспільства та людства. Однак треба розуміти, що йдеться не про ендемічний суб'єкт, а про опосередковану форму суб'єктності, набуту в процесі еволюційного генезису комунікативного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гірц, К.** (2001). *Інтерпретація культур: Вибрані есе* [Пер. з англ. Н. Комарова]. Київ: Дух і Літера. 542 с.
2. Готичний стиль у мистецтві | Архітектура, живопис і скульптура. Серія 10. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4WuV9ffmJao>.
3. Колізей. Архітектурне диво Риму. Історія крізь час. Гладіаторські бої. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-WwITMJS3kY>.
4. **Кузьоменська, Л.** (2022). Мова як фактор комунікативної ефективності. *Вища освіта України*. № 4. С. 79–88. [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4\(87\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).10)
5. **Лактіонова, А.** (2025). Семантика кольорів: онтологічний, епістемологічний виміри. Огляд публікації українського перекладу праці Людвіга Вітгенштайна «Зауваги про кольори». *Філософія освіти*. № 31 (1). С. 296–303. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-1-18>.
6. **Левкулич, В. В.** (2018). *Справедливість як соціокультурний феномен: монографія*. В. В. Левкулич. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 480 с.
7. **Пінкер, С.** (2019). *Просвітництво сьогодні. Аргументи на користь розуму, науки та прогресу*. Наш формат. 560 с.

8. **Самчук, З.** (2023). Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності? *Філософія освіти*. № 28 (2). С. 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>.
9. **Сливінський, А.** (2024). Соціокультурна взаємодія як фактор еволюціонування людства. *Вища освіта України*. № 2. С. 14–27.
10. Стародавні храми – звукові резонатори?! Як таке можливо? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1587Ri6oHU>.
11. Хто і чим це створив? Вражаючі храми Ділвара та Ранакпура. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=j5QOXVdHb4o>.
12. Це збудували не люди? Втрачені технології минулого. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4sX5Dh66las>.
13. **Ching, F. D. K.** (2023). *Architecture: Form, Space, and Order*. Wiley. 496 p.
14. **DK.** (2019). *Man-Made Wonders of the World*. DK. 416 p.
15. **Glancey, J.** (2017). *Architecture: A Visual History (DK Ultimate Guides)*. DK. 417 p.
16. **Harman, G.** (2016). *Immaterialism: Objects and Social Theory*. Oxford : Polity Press. 140 p.
17. How to Tell the Difference Between a Church, a Cathedral, and a Basilica. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nFRp1i93dpA>.
18. **Illies, Ch. & Ray, N.** (2014). *Philosophy of Architecture*. Cambridge Architectural Press. 164 p.
19. **Jenkins, S.** (2022). *Cathedrals: Masterpieces of Architecture, Feats of Engineering, Icons of Faith*. Rizzoli. 368 p.
20. **Merleau-Ponty, M.** (2002). *Phenomenology of Perception*. London : Routledge & Kegan Paul. 672 p.
21. **Pryce, W.** (2011). *World Architecture: The Masterworks*. Thames & Hudson. 320 p.
22. **Rasmussen, S. E.** (1964). *Experiencing Architecture*. The MIT Press. 245 p.
23. **Roth, L. M. & Roth, C. A. C.** (2013). *Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning*. Routledge. 816 p.
24. **Villam, R. D. & Forsberg I.** (2024). *Citadels of Time: 100 Castles and Their Legendary Pasts: A Historical Guide of the Famous Castles and Fortresses*. BOCTHQF3N5. 514 p.

REFERENCES

1. **Girts, K.** (2001). Interpretatsiya kultur: Vybrani ese [Interpreting Cultures: Selected Essays]. Kliford Girts [Per. z anhl. N. Komarova]. Kyiv: Dukh i Litera. 542 p. [in Ukrainian].
2. Hotychnyy styl u mystetstvi | Arkhitektura, zhyvopys i skulptura. Seriya 10 [Gothic Style in Art | Architecture, Painting and Sculpture. Series 10] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4WuV9ffmJao> [in Ukrainian].
3. Kolizey, Arkhitekturne dyvo Rymu. Istoriya kris chas. Hladiatorski boyi [Colosseum, Architectural wonder of Rome. History through time. Gladiator fights] URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-WVtTMJS3kY> [in Ukrainian].
4. **Kuzomenska, L.** (2022). Mova yak faktor komunikatyvnoyi efektyvnosti [Language as a factor of communicative effectiveness]. *Vyshcha osvita Ukrayiny*, 4, 79–88. [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4\(87\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).10) [in Ukrainian].
5. **Laktionova, A.** (2025). Semantyka koloriv: ontolohichnyy, epistemolohichnyy vymiry. Ohlyad publikatsiyi ukrayinskoho perekladu pratsi Lyudviha Vitgenshtayna “Zauvahy pro kolory” [The semantics of colors: ontological, epistemological dimensions. Review of the publication of the Ukrainian translation of Ludwig Wittgenstein’s work “Notes on Colors”] *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 31 (1), 296–303. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-1-18> [in Ukrainian].
6. **Levkulych, V. V.** (2018). Spravedlyvist yak sotsiokulturnyy fenomen: monohrafiya [Justice as a sociocultural phenomenon: monograph]. Uzhhorod: Vydavnychyy dim “Helvetyka”. 480 p. [in Ukrainian].

7. **Pinker, S.** (2019). Prosvitnytstvo sohodni. Arhumenty na koryst rozumu, nauky ta prohresu [Education today. Arguments in favor of reason, science and progress]. Nash format. 560 p. [in Ukrainian].
8. **Samchuk, Z.** (2023). Perekhrestya naukovo-osvitnikh alternatyv: monopoliya na pryynyattya rishen chy kultyvuvannya kompetentnosti? [The intersection of scientific and educational alternatives: a monopoly on decision-making or the cultivation of competence?] *Filosofiya osvity – Philosophy of Education*, 28 (2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10> [in Ukrainian].
9. **Slyvinskyy, A.** (2024). Sotsiokulturna vzayemodiya yak faktor evolyutsionuvannya lyudstva [Socio-cultural interaction as a factor in the evolution of humanity]. *Vyshcha osvita Ukrayiny*, 2, 14–27 [in Ukrainian].
10. Starodavni khramy – zvukovi rezonatory?! Yak take mozhyvo? [Ancient temples – sound resonators!? How is this possible?]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1587Ri6oHU> [in Ukrainian].
11. Khto i chym tse stvoryv? Vrazhayuchi khramy Dilvara ta Ranakpura [Who created it and what? The impressive Dilwar and Ranakpur temples]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=j5QOXVdHb4o> [in Ukrainian].
12. Tse zbuduvaly ne lyudy? Vtracheni tekhnolohiyi mynuloho [Were these not built by humans? Lost technologies of the past]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4sX5Dh66las> [in Ukrainian].
13. **Ching, F. D. K.** (2023). *Architecture: Form, Space, and Order*. Wiley. 496 p. [in English].
14. **DK.** (2019). *Man-Made Wonders of the World*. DK. 416 p. [in English].
15. **Glancey, J.** (2017). *Architecture: A Visual History (DK Ultimate Guides)*. DK. 417 p. [in English].
16. **Harman, G.** (2016). *Immaterialism: Objects and Social Theory*. Oxford: Polity Press. 140 p. [in English].
17. How to Tell the Difference Between a Church, a Cathedral, and a Basilica. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nFRp1i93dpA> [in English].
18. **Illies, Ch. & Ray, N.** (2014). *Philosophy of Architecture*. Cambridge Architectural Press. 164 p. [in English].
19. **Jenkins, S.** (2022). *Cathedrals: Masterpieces of Architecture, Feats of Engineering, Icons of Faith*. Rizzoli. 368 p. [in English].
20. **Merleau-Ponty, M.** (2002). *Phenomenology of Perception*. London: Routledge & Kegan Paul. 672 p. [in English].
21. **Pryce, W.** (2011). *World Architecture: The Masterworks*. Thames & Hudson. 320 p. [in English].
22. **Rasmussen, S. E.** (1964). *Experiencing Architecture*. The MIT Press. 245 p. [in English].
23. **Roth, L. M. & Roth, C. A. C.** (2013). *Understanding Architecture: Its Elements, History, and Meaning*. Routledge. 816 p. [in English].
24. **Villam, R. D. & Forsberg I.** (2024). *Citadels of Time: 100 Castles and Their Legendary Pasts: A Historical Guide of the Famous Castles and Fortresses*. B0CTHQF3N5. 514 p. [in English].

Отримано: 30.09.2025
 Рекомендовано: 28.10.2025
 Опубліковано: 24.12.2025

Наталія РАДІОНОВА

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії імені професора М. Д. Култаєвої
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0001-7624-5539>

ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ, ІНЖЕНЕРІНГ І ДИЗАЙН У СВІТЛІ УНІВЕРСАЛІЗМУ ЕТИКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ

У ХХІ столітті технології та технологічні інновації не лише визначають темпи модернізації виробництва, але й трансформують структуру суспільства, змінюючи способи комунікації, освіти, управління, міжкультурної та міжособистісної взаємодії. Разом із тим інтенсивна технологізація посилює роль технічної творчості як рушійної сили суспільного й освітнього поступу, а також сприяє відчуженню Людини-Творця від духовних надбань людства в аксіологічному аспекті, який є невід'ємною складовою соціокультурного поступу людства. Пропонується розуміння технічної творчості з позицій філософії освіти, що дає можливість аналізувати інженерну й дизайнерську справу як морально осмислені види діяльності, де технічне знання, творча креативність і моральна відповідальність утворюють єдиний ціннісний комплекс. Основний акцент зроблено на з'ясуванні специфіки етики доброчесності як універсального етичного підходу й етичної вимоги, а також у визначенні можливостей її застосування для аналізу технічної творчості, інженерного мислення та дизайну в морально-етичній площині. Доведено, що доброчесність як універсальний підхід і універсальна етична вимога та практична норма акцентує увагу на моральних якостях особистості, здатної поєднувати професійну компетентність, творчу уяву й етичну відповідальність.

Ключові слова: людина, культура, технічна творчість, інженерне мислення, дизайн, етика, мораль, доброчесність, освіта, соціокультурні синтези.

Nataliia RADIONOVA

TECHNICAL CREATIVITY, ENGINEERING, AND DESIGN IN THE LIGHT OF THE UNIVERSALISM OF VIRTUE ETHICS

In the twenty-first century, technology and technological innovation determine the pace of production modernization and transform the structure of society. They reshape modes of communication, education, governance, and intercultural and interpersonal interaction. Intensive technologization enhances the role of technical creativity as a driving force of social and educational progress. However, it also contributes to the alienation of the human creator from humanity's spiritual heritage, an integral component of sociocultural advancement. This article offers an interpretation of technical creativity from the perspective of educational philosophy, enabling the analysis of engineering and design practices as morally reflective activities where technical knowledge, creative inventiveness, and moral responsibility form a unified value system. The primary focus is on clarifying the specificity of virtue ethics as a universal ethical approach and imperative, as well as determining its applicability to the analysis of technical creativity, engineering, and design from a moral perspective. The article argues that virtue, as a universal approach, ethical requirement, and practical norm,

emphasizes the moral qualities of individuals capable of uniting professional competence, creative imagination, and ethical responsibility.

Key words: human being, culture, technical creativity, engineering thinking, design, ethics, morality, virtue, education, sociocultural syntheses.

Актуальність теми дослідження. У сучасну добу технічна творчість постає не лише як рушій прогресу, а і як джерело нових часто непередбачуваних загроз для людини та світу. Творча енергія, спрямована на вдосконалення технічних і високотехнологічних систем, породжує певний парадокс життєдіяльності людини: чим досконалішими стають технології, тим більшою є дистанція між людиною та її власними витворами, тим швидше відбувається відчуження Людини-Творця від результатів власної творчості, що, зі свого боку, призводить до «розмивання» суб'єкта творчості, культурно репрезентованого як смерть митця. Автономні машини, біоінженерія, вебдизайн, штучний інтелект – усі ці прояви технічної креативності криють у собі загрозу відчуження сучасної людини не тільки від духовних надбань культури, але й від власної антропологічної природи. Усе це актуалізує подальші дослідження культурно-антропологічних аспектів (М. Гайдеггер, Ортега-і-Гассет, М. Ландман, Е. Ротхакер, К. Ясперс) технічної творчості, інженерінгу та дизайну.

Разом із тим інтенсивна технологізація створює нові моральні дилеми: з одного боку, відкриває безпрецедентні можливості для розвитку інтелектуального і творчого потенціалу особистості, з іншого – загострює питання про цінності, межі та відповідальність технічної діяльності людини. Саме тому виникає потреба у формуванні культури технічної творчості, що передбачає посилення етичного аспекту та гуманістичної складової технічних знань. Перед людством постає глобальне питання, започатковане у площині етики обов'язку й етики відповідальності працями І. Канта, К.-О. Апеля та Г. Йонаса. Відповідь на нього визначає не лише долю науки і техніки, а й майбутнє людини, яка опинилася на межі між творчим натхненням і небезпекою власних витворів. Оскільки

проблема технічної творчості торкається питання формування соціально зрілого й культурно відповідального творця [10; 12; 14], духовно та морально зрілої особистості, то потребує комплексного аналізу у філософсько-освітній площині. Також не менш важливим є створення належного філософського й етичного підґрунтя для інтеграції технічного знання, гуманістичних цінностей і морального контролю етики доброчесності.

Постановка проблеми. У цій статті пропонується розуміння технічної творчості з позицій філософії освіти, що дає змогу аналізувати інженерну і дизайнерську справу як морально осмислені види діяльності, де технічне знання, творча креативність і моральна відповідальність утворюють єдиний ціннісний комплекс. Концепт універсалізму етики доброчесності відкриває перспективу розглядати інноваційну діяльність не лише як технічні й естетичні рішення, але і як форми моральної практики, що дає можливість трактувати результати технічної, інженерної та дизайнерської творчості як пошук ідентифікації ціннісно-моральних основ, вивести їх за межі культури смаку, локальних мод чи технологічних трендів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Технічна діяльність, яка ще донедавна розглядалася переважно як сукупність раціональних операцій, сьогодні осмислюється в широкому культурно-антропологічному контексті. Варто відзначити праці М. Бейліна, О. Дольської, С. Корнієнко, М. Култаєвої, С. Куцепал, І. Муратової, В. Міщенко, Я. Тарароєва, О. Чаплігіна, О. Яценко та ін., де наголошується на необхідності дослідження як механізмів технічної творчості, так і антропологічних, культурних і етичних наслідків технологічної діяльності. Також слід зазначити, що в освітньо-педагогічному дискурсі (зокрема, у працях В. Андрущенко, С. Доценко, В. Кре-

меня, О. Холбіной тощо) акцентується увага на необхідності поєднання технічної компетентності з моральною рефлексією технічної творчості, а також визначенні морально-етичних засад інноваційно-технологічної діяльності.

Постановка завдання. Завдання цієї статті полягає у з'ясуванні специфіки етики доброчесності як універсального етичного підходу й етичної вимоги, а також у визначенні можливостей її застосування для аналізу технічної творчості, інженерного мислення та дизайну в морально-етичній площині.

Виклад основного матеріалу. Поняття «технологія» увійшло у всі сфери буття людини, перетворившись на універсальну категорію сучасної цивілізації. Технологічний вимір визначає способи мислення, форми діяльності та навіть структуру людської чуттєвості у всіх сферах її діяльності: від промислового виробництва до освіти, мистецтва та комунікації. Такий всеохоплюючий характер технологій свідчить про те, що технологія (соціальна, комунікативна, цифрова тощо) розширює свій владний ресурс у просторі людського буття. Вона більше не сприймається суто як інструмент, оскільки стає середовищем існування людини, яке все більше нагадує «лабораторію технічної творчості». У цій лабораторії і створюються нові моделі культурно-антропологічної присутності людини, у яких вона одночасно стає творцем, користувачем і залежним елементом техносфери.

Саме тому варто дослухатися до слушних застережень О. Дольської та В. Міщенка, які акцентують увагу на загрозах «техногенної сингулярності, яка пов'язана вже з «щільністю подій» унаслідок наукових відкриттів і винаходів, які змінюють світ техносфери з такою швидкістю, яка робить світ людини некерованим, повністю залежним від прискороного технологічного розвитку та непередбаченим управлінням людською цивілізацією надпотужним штучним інтелектом» [4, с. 26]. Безперечно, поки що йдеться про гіпотетичний момент у майбутньому, але розвиток нанотехноло-

гій, біоінженерії, штучного інтелекту вже сьогодні досягає рівня, за якого темп змін виходить за межі людського контролю, що провокує епістемологічний ризик заміни моральної відповідальності етичним алгоритмом системи, що поставить людину в ситуацію, коли вона вже буде нездатна осмислити та критично сприйняти власні технічні творіння. Якщо алгоритми, що оптимізують інформаційні потоки (ШІ-аналітика, алгоритми персоналізації, пошукові системи), вже сьогодні є «цифровим дзеркалом», яке відображає і водночас формує свідомість користувача, то «і техніка, і наука – наслідок дії людини у найвищій фазі власної творчої активності – у стані натхнення, і наука, і техніка – плід творіння духу і розуму» [8, с. 7], у недалекому майбутньому ризикують замкнутися на власному відображенні у цифровому світі «кривих дзеркал». У цьому сенсі технічна творчість, коли вона продукує віртуальні світи, цифрових двійників або навіть дизайнерські предмети, здатні витіснити реальні людські відчуття й естетичні переживання, перестає бути «засобом» і стає окремим «світом». Технічний об'єкт уже не копія чи модель реального, бо він сам стає реальністю, яка в термінології Ж. Бодрієра набуває визначення симулякру. Фактом залишається самоствердження дигітально суцього, його проникнення в підвалини людського буття [9, с. 11]. Очевидно, що відбувається розрив розуму з реальністю, натомість спостерігаємо парадокс модерності: «намагання вирішити проблеми, у які нас завело безоглядне захоплення наукою і технікою, за допомогою тих самих науки і техніки» [2, с. 11]. Саме модерна раціональність породила технократизм, екологічні кризи, знецінення гуманістичних орієнтирів, у зв'язку із чим К.-О. Апель називає сучасну людину етичною проблемою для самої себе [1, с. 38–61].

Безперечно, вихід із цієї ситуації полягає не у відмові від науково-технічного прогресу, а у його осмисленому й відповідальному прийнятті. За слушною думкою М. Култаєвої, «втрата ейфорії від інновацій можна вважати одним із показників

прискорення змін у суспільстві і культурі» [9, с. 9]. Ключову роль у формуванні культури відповідального ставлення до результатів технічної творчості відіграє освіта, оскільки саме вона створює умови для осмислення меж і наслідків науково-технічного прогресу. Першим кроком є інтеграція гуманітарної складової у технічну освіту, що забезпечує розуміння техніки як культурного феномену, але «для ефективної активізації здобувачів освіти до технічної творчості потрібно створити певні педагогічні умови, а саме: 1) модернізація та осучаснення матеріально-технічної бази освітнього закладу; 2) організація міждисциплінарних STEM-проектів; 3) перепідготовка педагогічних кадрів» [7, с. 199]. Другим кроком є формування компетентності відповідальності, адже майбутній інженер, дизайнер мають навчитися передбачати наслідки власної діяльності в довгостроковій перспективі. Як пише С. Доценко, «технічна творчість для дизайну інтер'єру – це вміння реалізувати дизайнерські задуми з урахуванням технічних вимог, норм та обмежень. Успішний дизайнер об'єднує креативність із технічною майстерністю, що дозволяє не лише генерувати інноваційні ідеї, але й реалізувати їх на практиці» [6, с. 1204]. Третім кроком є створення міждисциплінарного освітнього середовища, що дасть можливість осмислити технологію як складову соціокультурного розвитку людства. На думку І. Рижової, «для дизайн-діяльності творчість є найбільш продуктивною, адже творчість – це діяльність людини, що створює нові дизайн-об'єкти, схеми поведінки і спілкування, нові зразки і знання» [12, с. 110]. Крім того, слід врахувати специфіку цифрового суспільства, яке висуває вимоги «формування техноморальних чеснот» [5, с. 178]. Також варто розвивати освітні ініціативи ще на рівні дошкільної та початкової освіти, які з часом можуть започаткувати практику громадської участі у прийнятті технологічних рішень через публічні обговорення, участь у соціально-орієнтованих проектах та свідомого дотримання етичного кодексу. Якщо майбутній інженер або

дизайнер «у процесі навчання інтерпретує власний маршрут як «буттєвий проєкт», то етичні норми перестають бути зовнішніми регуляторами й набувають статусу внутрішніх настанов» [13, с. 250].

Таким чином, відповідальне ставлення та прийняття результатів технічної творчості можливе лише тоді, коли освітньо-виховний процес стає простором морального самопізнання й етичного мислення. Саме тому важливе значення має формування не лише моральної, але й інтелектуальної доброчесності, бо саме «інтелектуальна доброчесність створює моральний ландшафт освітньої життєтворчості... є не стільки нормативною вимогою, скільки моральною настановою у життєвих стратегіях» [11, с. 161–162].

Проблема доброчесності є однією із запитаних у сучасному українському освітньо-гуманітарному дискурсі, адже від її теоретичного вирішення та практичного впровадження залежить не лише рівень якості освіти і науки, але й якість буття людини. Уже античні філософи розуміли, що доброчесний спосіб життя є запорукою моральної краси людини. Проте в сучасному академічному середовищі й досі зустрічаються випадки недоброчесності, які підривають саму суть науки як інтелектуально-творчого та морально-етичного процесу [11, с. 158–159].

Варто зазначити, що нормативна етика, принаймні її традиційні підходи, як-от нормативний (деонтологічний) і консеквенціалістський (етика утилітаризму, етика прагматизму), виявляють своє обмеження, коли йдеться про сфери людської діяльності, де ключовим стає не лише дотримання правил чи розрахунок наслідків, а передусім формування відповідального і творчого суб'єкта. У певному сенсі нормативна етика може бути осмислена як етика спільноти, оскільки здебільшого є колективним механізмом моральної регуляції, який забезпечує довіру, стабільність і співпрацю в межах соціуму, але може бути й деструктивною практикою. Зокрема, радянська версія нормативної етики була формою ідеологічної

раціоналізації технічного прогресу, що позбавився морального контролю. Вона не протистояла, скажімо, гонці озброєння, а легалізована її як морально необхідну умову історичного поступу. Сприяла розчиненню етичної відповідальності вченого чи інженера у відповідальності держави, де моральна оцінка дії замінювалася її суспільно-політичною доцільністю. Як слушно зазначив В. Деркач, «спільнота, мораль якої підтримує і закріплює правила, які породжують катастрофічні для її життєдіяльності наслідки, тим самим стає нежиттєздатною» [3, с. 47].

У цьому контексті особливе значення набуває етика доброчесності, яка дає змогу оцінювати людську діяльність у сферах творчості, мистецтва, дизайну, техніки та у всіх інших сферах духовного й матеріального виробництва, де нормативність етики обов'язку та комунікативна етика відповідальності не дають достовірного результату, оскільки акцентують увагу на зовнішніх чинниках, а не на формуванні внутрішньої відповідальності суб'єкта творчості.

Така оптика дає можливість поєднати у єдину методологічну стратегію загальнотеоретичне та нормативно-практичне семантичні поля поняття доброчесності. У першому ракурсі йдеться про етику доброчесності як філософську парадигму – саме такий підхід має універсальний характер, оскільки базується на загальнолюдських цінностях. У другому – доброчесність розглядається не як теоретична модель моральності, а як практичний критерій оцінки людських дій та їхнього внеску у спільне благо, тобто як етична вимога, що накладає на кожну людину внутрішній обов'язок діяти відповідально, помірковано і мудро. Це дає можливість аналізувати дизайнерські та інженерні рішення крізь призму того, наскільки вони сприяють досягненню евдемонії (Аристотель) та ідеї блага (Платон).

Разом із тим постає суто філософське питання – чи можливо взагалі вести мову про універсальні засади доброчесності, спільні для різних епох, культур і галузей творчості, зокрема дизайнерської та тех-

нічної. Адже сама проблема розуміння її універсального характеру визначається тим, що чесноти історично та культурно змінювані. Загальновідомо, що філософська традиція етики доброчесності походить з Античності, фундаментальна основа розуміння технічної творчості теж закладена античним мисленням і переважно визначається як раціональна майстерність, поступово набуває статусу корисної і суспільнозначущої діяльності. У широкому розумінні такою майстерністю і є діяльність сучасного інженера та дизайнера. Творчість у цих професійних сферах завжди має соціальні наслідки, бо те чи інше інженерне та дизайнерське рішення впливає на спосіб життя, мислення та сприйняття людини. Оскільки результати технічної творчості завжди обумовлені соціокультурними контекстами, бо залежать від соціальних очікувань та комунікативної спроможності того чи іншого суспільства прийняти їх, технічна творчість перебуває у тісній взаємодії між творцем, користувачем і спільнотою, яка наділяє об'єкти технічної творчості певним смыслом. Тож інтерсуб'єктивність є необхідною умовою того, щоб технічні рішення були не лише ефективними, але й прийнятими з погляду суспільства, культури, етики. Це той сенс, який ми саме і вкладаємо в розуміння моралі та доброчесності в діяльності дизайнера й інженера. Такий підхід дає змогу розуміти технічну творчість як морально осмислений процес, який тримається на загальнолюдських гуманістичних цінностях. Універсалізм етики доброчесності саме й має на меті довести, що існують такі чесноти, які мають надкультурний, загальнолюдський характер.

Висновки. У світлі етики доброчесності технічна творчість – діяльність інженера та дизайнера, виходячи за межі технічної ефективності чи естетики смаку, набуває нового етичного виміру, у якому дизайнер та інженер виступають не просто творцями та виробниками технічних інновацій, а моральними агентами й адресатами, здатними до поєднання технічної раціональності з гуманістичною метою на кожному етапі

творчого процесу. Етика доброчесності як внутрішній моральний орієнтир людини вимагає від неї не скільки дотримання норм, скільки формування внутрішньої схильності діяти згідно з принципами етики відповідальності й етики обов'язку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Апель, К.-О.** (2009). Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі (пер. з нім. В. Купріна). Київ : Дух і Літера. 430 с.
2. **Бойченко, М.** (2025). Доброчесність розуму нового Просвітництва. *Мультиверсум. Філософський альманах*. №1(181). С.3–21. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2025.1.1.1>.
3. **Деркач, В.** (2020). Етос, мораль, харма: до питання про об'єкт дескриптивної етики. *Політологічний вісник*. № 85. С. 37–54. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2020.85.37-54>.
4. **Дольська, О., & Міщенко, В.** (2024). Технологічна сингулярність як закінчення історії homo sapiens: чи можливо запобігти? *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. № 2. С. 25–33. <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.2.03>.
5. **Дроботенко, М.** (2025). Доброчесність в епоху цифрової освіти: формування техноморальних чеснот. *Humanities Studies*. № 23 (100). С. 175–180. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-18>.
6. **Доценко, С.** (2025). Роль цифрових технологій у розвитку креативності та технічної творчості майбутніх дизайнерів інтер'єру. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 9 (39). С. 1200–1210. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-1200-1210](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-1200-1210).
7. **Доценко, С., & Холбіна, О.** (2025). Інтеграція STEM-технологій та цифрових трендів в освітній процес як умова активізації технічної творчості здобувачів освіти. *Інноваційна педагогіка*. № 86 (2). С. 196–200. <https://doi.org/10.32782/ip/86.2.35>.
8. **Кіпенський, А., & Тарароєв, Я.** (2023). Техніка, наука і духовність у XXI сторіччі: філософський аналіз. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія: *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. № 1. С. 6–14. <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2023.1.01>.
9. **Култаєва, М. Д.** (2020). Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Філософія освіти*. № 26 (1). С. 8–36. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-1>.
10. **Муратова, І.** (2019). Технологія: універсалізація та уніфікація соціального буття. Київ : Міленіум. 352 с.
11. **Панченко, Л., & Радіонова, Н.** (2025). Доброчесність у практиках освітньої життєтворчості. *Філософія освіти*. № 31 (1). С. 155–166. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-1-9>.
12. **Рижова, І.** (2025). Філософія дизайну як гармонізація предметного світу. *Humanities Studies*. № 23 (100). С. 108–123. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-12>.
13. **Триняк, М., Руденко С.** (2025). Формування культури доброчесності як складова дизайнерської освіти. *Humanities Studies*. № 24 (101). С. 248–253. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-26>.
14. **Яценко, О.** (2020). Метафізика культури: від онтології до технології, від реальності до віртуальності. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 353 с.

REFERENCES

1. **Apel, K.-O.** (2009). Dyskurs i vidpovidalnist: problema perekhodu do postkonventsionalnoi morali [Discourse and responsibility: The problem of transition to postconventional morality]. Kyiv: Dukh i Litera. 430 p. [in Ukrainian].
2. **Boichenko, M.** (2025). Dobrochesnist rozumu novoho Prosvitnytstva [Integrity of reason of the new Enlightenment]. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh – Multiversum. Philosophical Almanac*, 1 (181), 3–21. <https://doi.org/10.35423/2078-8142.2025.1.1.1> [in Ukrainian].
3. **Derkach, V.** (2020). Etos, moral, kharma: do pytannia pro obiekt deskriptyvnoi etyky [Ethos, morality, karma: On the object of descriptive ethics]. *Politolohichnyi visnyk – Political Science Bulletin*, (85), 37–54. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2020.85.37-54> [in Ukrainian].
4. **Dolska, O., & Mishchenko, V.** (2024). Tekhnolohichna synhuliarnist yak zakinchennia istorii Homo sapiens: chy mozhlyvo zapobihy? [Technological singularity as the end of the history of Homo sapiens: Is it possible to prevent?]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu “KhPI”. Seriya: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Series: Topical Problems in the Development of Ukrainian Society*, (2), 25–33. <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2024.2.03> [in Ukrainian].
5. **Drobotenko, M.** (2025). Dobrochesnist v epokhu tsyfrovoy osvity: formuvannia tekhnomoralnykh chesnot [Integrity in the era of digital education: Formation of technomoral virtues]. *Humanities Studies*, 23 (100), 175–180. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-18> [in Ukrainian].
6. **Dotsenko, S.** (2025). Rol tsyfrovoykh tekhnolohii u rozvytku kreatyvnosti ta tekhnichnoi tvorchosti maibutnykh dyzaineriv interieru [The role of digital technologies in developing creativity and technical creativity of future interior designers]. *Aktualni pytannia u suchasni nautsi – Current Issues in Modern Science*, 9 (39), 1200–1210. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-1200-1210](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-1200-1210) [in Ukrainian].
7. **Dotsenko, S., & Kholbina, O.** (2025). Intehratsiia STEM-tekhnolohii ta tsyfrovoykh trendiv v osvittii protses yak umova aktyvizatsii tekhnichnoi tvorchosti zdobuvachiv osvity [Integration of STEM technologies and digital trends into the educational process as a condition for activating learners' technical creativity]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 86 (2), 196–200. <https://doi.org/10.32782/ip/86.2.35> [in Ukrainian].
8. **Kipenskyi, A., & Tararoev, Ya.** (2023). Tekhnika, nauka i dukhovnist u XXI storichchi: filosofskiyi analiz [Technology, science and spirituality in the 21st century: A philosophical analysis]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu “KhPI”. Seriya: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva – Bulletin of the National Technical University “KhPI”. Series: Topical Problems in the Development of Ukrainian Society*, (1), 6–14. <https://doi.org/10.20998/2227-6890.2023.1.01> [in Ukrainian].
9. **Kultaieva, M. D.** (2020). Homo digitalis, dihitalna kultura i dihitalna osvita: filosofsko-antropolohichni i filosofsko-osvittni rozvidky [Homo digitalis, digital culture and digital education: Philosophical-anthropological and philosophical-educational studies]. *Filosofiiia osvity – Philosophy of Education*, 26 (1), 8–36. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2020-26-1-1> [in Ukrainian].
10. **Muratova, I.** (2019). Tekhnolohiia: universalizatsiia ta unifikatsiia sotsialnoho buttia [Technology: Universalization and unification of social being]. Kyiv: Milenium. 352 p. [in Ukrainian].
11. **Panchenko, L., & Radionova, N.** (2025). Dobrochesnist u praktykakh osvittnoi zhyttietvorchosti [Integrity in the practices of educational life-creation]. *Filosofiiia osvity – Philosophy of Education*, 31 (1), 155–166. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2025-31-1-9> [in Ukrainian].

12. **Ryzhova, I.** (2025). Filosofiia dyzainu yak harmonizatsiia predmetnoho svitu [Philosophy of design as harmonization of the object world]. *Humanities Studies*, 23 (100), 108–123. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-12> [in Ukrainian].

13. **Tryniak, M., & Rudenko, S.** (2025). Formuvannia kultury dobrochesnosti yak skladova dyzainerskoi osvity [Formation of a culture of integrity as a component of design education]. *Humanities Studies*, 24 (101), 248–253. <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-26> [in Ukrainian].

14. **Yatsenko, O.** (2020). Metafizyka kultury: vid ontolohii do tekhnolohii, vid realnosti do virtualnosti [Metaphysics of culture: From ontology to technology, from reality to virtuality]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. 353 p. [in Ukrainian].

Отримано: 03.10.2025
Рекомендовано: 10.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

Зореслав САМЧУК

доктор філософських наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
<https://orcid.org/0000-0002-7247-186X>

Василь ЛЕВКУЧИЧ

доктор філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет"
<https://orcid.org/0000-0001-9534-8971>

**ЦІННОСТІ ТА ЕТИКА ЗНАННЯ У МЕРЕЖЕВОМУ
СУСПІЛЬСТВІ: ФІЛОСОФСЬКІ ОРІЄНТИРИ
ДЛЯ ІТ-ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Оптимальне становлення ІТ-освіти в Україні можна порівняти зі своєрідним текстом, який містить чимало контекстів та підтекстів, котрі потрібно не просто враховувати, а забезпечувати їхню взаємодію на холистичних і синергетичних принципах. Тут має значення і фактор мережевого суспільства, і етика знання, і ієрархія ціннісних пріоритетів, які, в свою чергу, зазнають істотного соціокультурного впливу та суспільно-політичної регламентації. Щоб ефективно оперувати предметною сферою у формі такого системного об'єкта, потрібен інструмент філософської рефлексії, критичного мислення, комунікативної культури, медіаграмотності, компаративного аналізу та транспарентного дискусійного середовища, організованого на принципах деліберативної демократії. Тут нема й не може бути абсолютних істин, а є лише простір для полеміки і аргументаційної переконливості, а також необхідність підвищення рівня і якості мислення з метою як адекватного розуміння ієрархії проблемних викликів і небезпек сучасної епохи, так і формулювання переконливих відповідей на наявні загрози.

Ключові слова: філософія освіти, науково-освітня політика, ІТ-освіта в Україні, ціннісна ієрархія, етика знання, мережеве суспільство, комунікативна культура, медіаграмотність.

**Zoreslav SAMCHUK
Vasil LEVKULICH**

**VALUES AND ETHICS OF KNOWLEDGE
IN THE NETWORK SOCIETY: PHILOSOPHICAL
GUIDELINES FOR IT EDUCATION IN UKRAINE**

The optimal formation of IT education in Ukraine can be compared to a kind of text that contains many contexts and subtexts that need to be not only taken into account, but also to ensure their interaction on holistic and synergistic principles. The factor of the network society, the ethics of knowledge, and the hierarchy of value priorities are important here, which, in turn, are subject to significant socio-cultural influence and socio-political regulation. To effectively operate with the subject area in the form of such a systemic object, we need a tool of philosophical

reflection, critical thinking, communicative culture, media literacy, comparative analysis and a transparent discussion environment organized on the principles of deliberative democracy. There are no and cannot be absolute truths here, but there is only room for polemics and argumentative persuasiveness, as well as the need to increase the level and quality of thinking in order to both adequately understand the hierarchy of problematic challenges and dangers of the modern era and formulate convincing responses to existing threats.

Key words: philosophy of education, scientific and educational policy, IT education in Ukraine, value hierarchy, ethics of knowledge, network society, communicative culture, media literacy.

Актуальність. Розвиток ІТ-освіта в Україні крізь призму ціннісних пріоритетів та етики знання в мережевому суспільстві містить чимало контроверсійних складових. Ця обставина загострює потребу системного дослідження і компаративного аналізу різних концептуальних підходів. Водночас такий цільовий орієнтир актуалізує інструменталістську філософську рефлексію та філософської демаркації смислів і значень.

Мета. Цільовим пріоритетом даного дослідження є осмислення філософського покликання розвитку ІТ-освіта в Україні крізь призму ціннісних пріоритетів та етики знання в мережевому суспільстві. Йдеться насамперед про увиразнення світоглядних пріоритетів, які визначають перспективи становлення ІТ-освіти в Україні в контексті вимог етики знання та потреб мережевого суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ІТ-освіти в епоху мережевого суспільства потребує врахування багатьох важливих контекстуальних чинників. Зокрема, він має спиратися на певну дослідницьку й критеріальну оптику – як у форматі призми ціннісних пріоритетів, так і в межах етики знання. Загалом же йдеться про надання освітньому середовищу певного якісного рівня, який забезпечить комплексне й системне сприйняття реалій на принципах аргументаційно переконливої ієрархії пріоритетів, поступального й безкомпромісного розвитку особистості, а також побудови науково-освітньої політики на виразних принципах превентивності.

У цьому сенсі важко не погодитися з Наталією Бондаренко, коли вона стверджує: «Квінтесенція змістовного status quo освітнього середовища виразно окрес-

люється параметром якості та ефективності надання освітніх послуг, створення максимально сприятливих умов для їх отримання й засвоєння реципієнтом освітніх послуг. Важливою передумовою досягнення такої мети світоглядні основи функціонування освітнього середовища, концептуально вивірені та аргументаційно переконливі світоглядні основи діяльності в сфері освіти. Виразність, далекосяжність і реалістичність цього світогляду, власне, й визначає як поточний стан речей в освітній сфері, так і перспективи на оглядове майбутнє» [1, с. 127].

Зауважена авторкою виразність, далекосяжність і реалістичність світогляду потребує тісної взаємодії освіти та філософії, тобто філософського забезпечення супроводу освітніх практик на всіх етапах її функціонування, а передусім – у фазі визначення пріоритетів і вибору між антагоністичними альтернативами. Ідеться як про опцію світоглядного масштабування філософії, так і про аргументаційне забезпечення світоглядних пріоритетів, за відсутності якого освітня сфера перетворюється на заручницю дилетантизму й волонтаризму – тих украй негативних і загалом згубних наслідків, з якими Україні повсякчас доводиться мати справу.

За таких умов і обставин «пріоритетного значення набуває така сутнісна специфічна ознака філософської сфери знань, як окреслення змістовних меж і обмежень явищ і процесів (у нашому конкретному випадку йдеться про насамперед і в основному про освітнє середовище як явище і процес), а досягнення такої мети виявляється можливим передовсім у разі застосування інтерпретативних та аргументаційних механізмів, які базуються на

поглибленій рефлексії, компаративному аналізі, критичному мисленні, систематизації та ієрархізації предметної сфери» [1, с. 58].

Тут ми підходимо до чи не основної функціонально-інструментальної опції філософії – слугувати смисловим і значеннєвим демаркатором, змістовним критерієм вибору з-поміж концептуальних альтернатив. Саме за відсутності такої критеріальності (чи в разі її ігнорування) ми опиняємося в середовищі шахрайського маніпулювання – коли масовій і спеціалізованій свідомості нав'язуються як пріоритетні зовсім неістотні й маргінальні орієнтири. Не важко збагнути, що, відповідно до елементарної логічної симетрії, соціум, який опинився жертвою маргінальних преференцій, невдовзі перетворюється на унаочнене втілення маргінальності, на повчальний ілюстративний приклад того, як не варто приймати політико-управлінські рішення загалом і в освітній сфері зокрема.

Систематизація та ієрархізація будь-якої предметної сфери вочевидь потребує таких питомих філософських інструментальних опцій, як поглиблена рефлексія, компаративний аналіз та критичне мислення. На цей концептуальний і прикладний кейс можна поглянути ще розлогіше: потрібно прискіпливіше поглянути на сам рівень мислення, на його специфіку, продуктивність і спроможність до евристики як основного фактора в сфері досліджень і системного засвоєння знань, їхньої взаємозумовленості, взаємодії на холистичних і синергетичних принципах.

Важко заперечити смисловий наголос, відповідно до якого «аспект мислення як освітній і загалом світоглядний інструмент об'єктивно й закономірно набуває пріоритетного значення в часи критеріальної розгубленості й невизначеності в питаннях вибору на користь однієї з можливих альтернатив подальшого розвитку» [4, с. 149]. Очевидно, так само не варто вдаватися до глибокошелюнованих пояснень із приводу того, що сучасність в усіх її предметних виявах і втіленнях, яка функціонує в системі координат світопорядкової кризи й

навіть краху, є саме тими часами критеріальної розгубленості й невизначеності, про які йшлося кількома рядками вище.

Якщо перейти до більш вузького, точкового рівня світоглядного й критеріального масштабування, то в нашому предметному випадку йдеться про необхідність позиціонування сучасного ландшафту ІТ-освіти як складного комплексного й системного явища, в межах якого «застосування акторно-мережевої теорії дозволяє глибше зрозуміти взаємодію між різними акторами та виявити ключові фактори, що впливають на ефективність освітнього процесу. Це, у свою чергу, сприяє розробці рекомендацій для подальшого вдосконалення ІТ-освіти, забезпечуючи її етичність, інклюзивність та адаптованість до сучасних викликів» [2, с. 40].

Досягнення мети поступального нарошування ефективності мислення, його якісного рівня пролягає через вкрай істотний за своїми наслідками етап проблемно орієнтованого мислення: як слушно зауважив Рей Даліо, нам випало жити в епоху галопуючого конформізму, в якому сама згадка про будь-яку проблемну складову вважається моветоном – тією недоречністю, яка не вписується в стереотипізовані уявлення про політичну коректність. Психологічний дискомфорт артикуляції проблемної складової явищ і тенденцій призводить до витіснення з науково-освітнього дискурсу самої згадки про проблему, а прецінь – про проблему не «взагалі», а конкретну, яка потребує так само конкретних зусиль і пропозицій по її розв'язанню.

Очевидно, не варто розлого пояснювати, що за відсутності проблемної складової науково-освітній дискурс перетворюється на тривіальну сукупність наративів, на обмін точками зору в режимі, послуговуючись терміном стереометрії, мимобіжних прямих, які, як відомо, ніколи не перетинаються, функціонують в автономному режимі, а тому не мають жодного шансу призвести хоча б до незначного приросту знань. Відтак, можна констатувати, що «апріорна проблемність небезпечно доповнюється зниженням рівня наукового

мислення й культури прийняття управлінських рішень, внаслідок чого звужується горизонт бачення проблемних викликів і ефективних відповідей на них» [7, с. 171].

Якщо підбити попередній підсумок, то можна констатувати, що «від вищої освіти очікують не лише безпеляційного слідування у фарватері тих чи інших тенденцій, притаманних конкретній епосі й конкретному суспільству – з вищою освітою пов'язують надії на кваліфіковане осмислення небезпек і загроз, а також на не менш кваліфіковані пропозиції щодо виходу з кризових ситуацій і подолання негативних тенденцій. Попри те, що зазначений аспект не викликає сумнівів, він здебільшого перебуває на далекій периферії дослідницької уваги» [3, с. 100]. Зрозуміло, якщо цілеспрямовано заперечувати кризовість ситуацій і негативізм тенденцій, то подолання таких недоліків набуває апріорі недосяжних ознак.

Логічне пролонгування цієї тези спонукає до висновку, що «найбільш загрозливою є проблема неспроможності аргументовано визначити ієрархію проблем, небезпек і викликів, наслідком чого є нездатність вибудувати симетричну ієрархію засобів подолання існуючих негараздів» [7, с. 171]. Розвиток філософської рефлексії, компаративного аналізу й критичного мислення лежить в основі самої спроможності до предметного й коректного аналізу складних соціальних явищ на принципах змістовної відповідності, валідності й когерентності.

Також слід враховувати «фактор обмеженої (чи пак – часткової) суб'єктності освіти, який призводить до певної рефлексійної деморалізації і аналітичного розфокусування теоретико-концептуального супроводу якісних і цільових аспектів функціонування освітнього середовища. Особливо виразно ця тенденція простежується на рівні педагогічної сфери знань, яка здебільшого ототожнює покликання і функціонал освітнього середовища із суто формальними та кількісними факторами – з інфраструктурою, ергономічністю засобів навчання, матеріально-технічним

і навчально-методичним забезпеченням освітнього процесу, ємністю бібліотечного фонду тощо» [1, с. 56–57]. Суспільну автономію і функціональний суверенітет освіти як соціального інституту вочевидь не варто переоцінювати: освітнє середовище – це лише призма, крізь яку політико-управлінська вертикаль та ієрархії соціокультурних пріоритетів екстраполюють свої «Orbi et Urbi» на масову свідомість і суспільство в цілому.

Фактор обмеженої суб'єктності освіти об'єктивно й закономірно перекидає асоціативний місток до соціокультурних факторів, які «відіграють важливу роль у визначенні ефективності освітнього процесу в умовах цифрової трансформації. Врахування специфічних соціокультурних контекстів є критично важливим» [2, с. 39]. Зрештою, йдеться не лише про врахуванням соціокультурних контекстів, а й про дотриманням етичних стандартів: «На основі аналізу міжнародного досвіду впровадження та розвитку smart-society можна зробити висновок, що ефективне використання інформаційних технологій у навчанні сприяє підвищенню якості освіти та розвитку людського капіталу. Проте, для досягнення цих цілей необхідно враховувати соціокультурні особливості та етичні аспекти використання технологій» [2, с. 38].

Тут украй необхідне чітке й недвозначне розуміння того, що «освітні програми повинні сприяти формуванню морально-етичних цінностей та патріотизму, які є важливими для підтримки національної ідентичності та готовності до захисту країни. Це включає вивчення історії, культурних традицій, а також виховання в душі толерантності та поваги до прав і свобод інших. Сучасні освітні програми повинні враховувати вплив цифрових комунікаційних технологій на формування нових колективних ідентичностей та участь у соціальних рухах. Важливо розробляти методики, які сприятимуть розумінню студентами процесів соціальної мобілізації та активної громадянської участі» [6, с. 52]. В даному разі йдеться не про директивне

нав'язування «істин в останній інстанції», а про створення повноцінного комунікативного, полемічного й дискусійного середовища, організованого на принципах деліберативної демократії і аргументаційної прозорості: саме такий інструментальний засіб володіє найвищим рівнем ефективності в питанні формування коректних і функціонально дієвих морально-етичних цінностей.

Також не варто ігнорувати, що «етичні аспекти використання інформаційних технологій у навчанні є невід'ємною частиною сучасного освітнього дискурсу. Етичні питання, такі як конфіденційність даних студентів, цифрова безпека та рівний доступ до технологій, мають бути пріоритетом у процесі розробки та впровадження ІТ-освітніх програм» [2, с. 39]. Етичні маркери вкрай багатоманітні за діапазоном онтологічної аспектності: вони є тим підтекстом і контекстом, який простежується в найрізноманітніших сферах освітнього буття й свідомості.

Як зазначала в книзі «Епістемічна несправедливість: сила і етика знання» професор філософії коледжу Біркбек Міранда Фрікер, на поки що нічийній території між етикою та епістемологією формується епістемічний тип несправедливості, відповідно до якого реципієнти освітніх послуг зазнають несправедливості за критерієм якості знання [15]. У цій новаторській книзі авторка простежує тісне переплетення епістемічної та соціальної несправедливості, вказуючи на багатоманітну взаємозумовленість цих факторів і тенденцій. Між іншим, ця теза виявилася концептуальним орієнтиром для написання Фредріком Дебором книги «Культ розуму: як наша деформована освітня система поглиблює соціальну несправедливість» [13].

Авторка «Епістемічної несправедливості: сили і етики знання» повністю поділяє концептуальну тезу Альберта Ейнштейна з приводу того, що *ува* важливіша, ніж *знання*, оскільки знання завжди обмежені, а ува може не мати (й здебільшого не має!) жодних меж. Цей аспект концептуально перегукується з висновками Анрі

Бергсона, який уподібнював інтуїцію творчій силі у формі життєвого пориву, імперативній внутрішній потребі кожної повноцінної вітальності, життєздатності й життєстверджувальності.

Міранда Фрікер виразно проілюструвала недоліки вкоріненого в освітньому середовищі сучасності алгоритмічного підходу, відповідно до якого все підлягає обчисленню і лінійній екстраполяції. Вона формулює симптоматичне запитання: що робить царем звірів лева, який не найсильніший, не найрозумніший і не найшвидший? Її відповідь максимально лаконічна: менталітет – ті поведінкові автоматизми, які відсутні у найсильніших, найрозумніших і найшвидших.

Резонансна книга Райена Буша «Проектування розуму: принципи психотекстури» є симбіозом світоглядного маніфесту та практичного посібника із саморозвитку, заснованим на вченнях Лао-Цзи, Марка Аврелія, Фрідріха Ніцше та Абрахама Маслоу [12]. На думку автора, розум підлягає коректному порівнянню з програмним забезпеченням, яке складається з багатьох взаємопов'язаних алгоритмів. Змінити своє програмування вкрай складно, але можна здійснювати ефективний вплив на когнітивні упередження, вкорінені звички та емоційні реакції. Процес психітекстури дозволяє визначити основні закономірності свого розуму і стати архітектором свого ментального вдосконалення.

У книзі «Добре освічений розум: Посібник з класичної освіти, якої ви ніколи не мали» Сьюзен Вайз Бауер пропонує мотиваційний антидот, створений із розважальних історій шести літературних жанрів – науки, художньої літератури, автобіографії, історії, драми та поезії [9]. Як слушно зазначає авторка, якщо дещо перебуває за межею розуміння абсолютної більшості людей, то це зовсім не означає, що воно хибне чи ілюзійне – як геніальні прозріння, так і топ-рівень знань апіорі не може бути масовим, бо потребує тих особистісних опцій, які притаманні якщо не одиницям, то, принаймні, дуже обмеженому колу осіб.

У перевиданні вже хрестоматійного твору Грегорі Бейтсона «Розум і природа: необхідна єдність» узагальнено міркування на тему світоглядних і поведінкових моделей, які поєднують людських істот одна з їхнім оточенням [8]. Подібну проблематику осмислює Раза Імам в алармістській праці «Думайте швидше, навчайтеся швидше, ставайте розумнішими: практичний посібник для тренування розуму» [16]. У цьому контексті виникають виразні аналогії з концептуальною тезою Арістотеля з приводу того, що розум репрезентує себе не стільки на прикладі знань, скільки у вмінні ці знання ефективно застосовувати. Не менш влучне зауваження зробив один із фундаторів теорії успіху Наполеон Хіл: **ми відмовляємося вірити в те, чого не розуміємо**.

У резонансній книзі «Неперевершений розум: сформулюйте непохитність і розумову стійкість, щоб досягти успіху на елітному рівні» видатний експерт з людської продуктивності Марк Дивайн пропонує піонерські методи розвитку розумового потенціалу [14]. З огляду на те, що автор тривалий час працює з елітними військовими, спортивними та корпоративними командами, які прагнуть максимально реалізувати свій потенціал і досягти збалансованого успіху, він користується величезним авторитетом і довірою у фаховому середовищі. Його новаторське дослідження сприяє розвитку *справжнього лідерства* як статусу креативного драйвера; *концентрації* як спроможності зосередитися на місії; *ясності розуму* як уміння приймати оптимальні рішення в умовах зовнішнього тиску; *емпатії* як чутливості до внутрішнього та зовнішнього радарів; *«вовчого» мислення* як навичок уникання небезпек і перебування на крок попереду конкурентів та ворогів.

Як відомо, Френсіс Бекон розмежував чотири види ідолів: ідоли ринку (площі), ідоли роду, ідоли театру та ідоли печери. Зокрема, *ідоли площі* віддзеркалюють перешкоди, що виникають внаслідок спілкування між людьми; *ідоли роду* вкорінені в чуттєвій природі людини і не мають жодного стосунку до об'єктивної дійсності,

а тому ця призма світосприйняття автоматично зміщує ракурси смислів і значень або й узагалі спотворює сприйняті реалії; *ідоли театру* виникають внаслідок слідування у фарватері хибним уявлень, коли смисли й значення канонізуються на підставі некритичного засвоєння інформації, а не на підставі сутності явищ і процесів; *ідоли печери* обумовлені індивідуальною природою людини або хибними стереотипами світосприйняття, притаманними їй субкультурному середовищу (демографічному, гендерному, професійному тощо).

Фундаментальна проблема пов'язана з тим, що на рівні повсякденної рутини ми схильні недооцінювати масштаб і значення проблем, пов'язаних з ідолами, концептуалізованими Френсісом Беконом; більше того, навіть у середовищі спеціалізованої (академічної та освітньої) свідомості простежується тенденція ледь не сакралізації прикладних кейсів, пов'язаних з беконівськими ідолами: їх подають у вигляді «екзистенційного стрижня» людини, який потрібно не викорінювати, а культивувати, бо без нього «ми перестаємо бути людьми».

Тут треба бути максимально виразним, оскільки йдеться про далекоюсяжне діагностування: **когнітивні спотворення й відвертий абсурд не перестають бути самими собою (тобто спотвореннями й абсурдом) лише тому, що до них застосовано адвокатуру у вигляді приємних людському вуху сентенцій – тим більше, що ці сентенції торують шлях у напрямі ментальної примітивізації і деінтелектуалізації** [18].

Між іншим, «саме інтелект (принаймні насамперед і в основному) забезпечує вміння не лише *слухати*, а й *чутти*; не тільки *дивитися*, а й *бачити*» [1, с. 117]. А втім, щодо теорії і практики інтелекту зберігається неозорий простір невизначеності й різнотлумачень. Узяти хоча б одне з найпростіших запитань: що є сигнатурою, змістовним маркером інтелекту? І наскільки вища освіта сучасності культивує інтелект, вважає його цільовим орієнтиром своєї місії?

Позірна очевидність відповідей на ці на їм подібні запитання є доволі підступною,

оскільки об'єктивні реалії значно складніші й більш неоднозначні, ніж це може здатися на перший погляд. Приміром, «сьогочасна практика функціонування закладів вищої освіти в багатьох аспектах постає втіленням тактичних методик, які не мають нічого спільного ні з ґрунтовною методологією, ні з перспективними стратегемами розвитку, що об'єктивно й закономірно загрожує небезпечними наслідками в оглядовому майбутньому» [4, с. 140].

Між іншим, із цією тезою цілком солідаризуються й провідні західні аналітики – зокрема, як влучно зауважив Скот Голевей, ефективність провідних американських університетів як генераторів інтелекту має виразний тренд до зниження вже впродовж кількох попередніх десятиліть: фактично університети «Ліги Плюща» перетворюються на хеджінгові фонди, у власності яких перебувають мільярди доларів. При цьому вони примудряються зберігати за собою статус безподаткових і фактично виконувати дуже скромну місію чогось на кшталт освітніх курсів – вочевидь тут має місце не надто високий рівень кореляції зі статусною претензійністю «храмів науки» і «генераторів інтелекту».

У резонансної книги Томаса Совела також доволі показовий підзаголовок: *The Decline, The Deserption, The Dogmas* – тобто Занепад, Обман, Догми [17]. Автор звинувачує американську систему освіти в тому, що вона відмовилася від традиційних цілей передачі знань та розвитку когнітивних навичок на користь підвищення самооцінки та сприяння соціальній гармонії, що не входить до переліку пріоритетів емісійного покликання топового рівня освіти й науки.

У книзі «Відтворення освіти, суспільства та культури» П'єр Бурдьє та Жан-Клод Пасорон слушно привертають увагу до ще однієї проблемної складової: освіта репрезентує соціокультурну схему, яка так чи інакше орієнтується на певну модель влади, є детермінована цієї моделлю й навіть стилем влади, а суть проблеми полягає в нетотожності фундаментальних інтересів освіти та влади [10]. При цьому

відтворення культури крізь призму освіти відіграє ключову роль у функціонуванні всієї соціальної системи, тому використання політико-управлінською вертикаллю освітнього інструментарію набуває практично безальтернативних ознак. Автори з'ясовують статусну еволюцію ідей, а саме: як ідеї долають фазу маргінального статусу, як вони легітимізуються в статусі спочатку просто «нормальних» і «звичайних», а згодом і безальтернативних.

Принагідно зазначимо, що П'єр Бурдьє здійснив аналіз освіти у її найширшому сенсі: він проілюстрував, чому і як панівні ідеї соціальної системи обумовлені структурами класу, виробництва та влади, а також як ці ідеї легітимізуються й канонізуються [11]. Відповідно до концептуалістики Бурдьє, освіта набуває все більш виразних ознак культурної моделі влади, а відтворення культури засобом освіти відіграє ключову роль у відтворенні всієї соціальної системи.

У цьому контексті треба розуміти, що «аксіологічні орієнтири відіграють ключову роль у формуванні освітньої політики та практики. Тому в умовах постмодерністських трансформацій, коли усталені цінності піддаються перегляду, важливо зосередитися на розвитку таких якостей, як відкритість, толерантність та здатність до співпраці. Освіта має сприяти формуванню індивідів, здатних критично осмислювати інформацію, брати участь у колективних процесах творення знань та інновацій, а також адаптуватися до швидкоплинних змін» [6, с. 48].

Однак не варто ігнорувати окреслений вище фактор обмеженої суб'єктності освіти і соціокультурну звантаженість освітньої життєдіяльності: це, зокрема, означає принципову неможливість культивування таких світоглядних, аксіологічних та етичних пріоритетів, які мають істотні розбіжності з ієрархією смислових і значенневих координат, стереотипізованих на рівні суспільства в цілому й політико-управлінської вертикалі зокрема.

Останнім часом все більш виразно простежується тенденція, відповідно до

якої «цифрові технології стають не лише інструментом навчання, а й засобом формування нових освітніх парадигм, що відповідають викликам сучасності. Інтеграція технологій у освітній процес дозволяє створювати інтерактивні, персоналізовані та колаборативні навчальні середовища, що сприяють більш глибокому розумінню та засвоєнню знань. Водночас, важливо враховувати етичні аспекти використання технологій, забезпечуючи приватність, безпеку та відповідальність у цифровому середовищі» [6, с. 48].

Значення етичної складової використання технологій є тим більш актуальним, якщо врахувати поширений у наш час етичний релятивізм і соціокультурну навантаженість моральних ієрархій – іншими словами, дуже важко запропонувати систему етичних координат і моральних пріоритетів, яка відповідатиме уявленням про належне представників усіх часів і народів. Як правило, моральні ієрархії є такими ж унікальними, як сітківка ока чи відбитки пальців. І в цьому немає нічого дивного: такий стан речей віддзеркалює унікальність історичного досвіду країни і народу. Тому те, що для одних народів має першочергове значення, для інших народів може перебувати на далекій периферії значущості чи навіть узагалі бути позбавленим сенсу. В цьому немає нічого дивного так само, як немає нічого дивного в причинно-наслідкових зв'язках.

З аксіологічними ієрархіями також не все просто: «Цінності не створюються в процесі свідомої рефлексії; не можна, зручно вмовившись на дивані, сказати собі: оскільки в мене з'явився вільний час і натхнення, то зараз я засобом рефлексії створюю кілька ефективних цінностей. Така ситуація неможлива з огляду на її комізм і абсурдність. У реальних умовах рефлексія і свідомість може не створювати, а лише тією чи іншою мірою відображати цінності, ціннісні ієрархії і субординації, динаміку ціннісного генезису і трансформацій. Еволюція змісту ціннісних регуляторів зумовлює зміни в їхній субординації, мотиваційній валентності та у функціях їх-

ньої соціальної регуляції: зокрема, цінності можуть як посилювати, так і послаблювати соціальні зв'язки індивіда. Крім цього, сукупність цінностей може внутрішньо організовувати зміст свідомості суб'єкта, надаючи йому необхідної спрямованості» [5, с. 211].

Багатоманітність зазначених аспектів варто враховувати, щоб не потрапити в численні пастки згубних ілюзій. І загалом можна погодитися, що «релятивізм цінностей, характерний для постмодерністського дискурсу, викликає необхідність перегляду традиційних цінностей у світлі нових соціальних реалій» [6, с. 53]. Єдине, що з цього приводу варто додати, так це врахування об'єктивної обмеженості ціннісних регламентацій соціокультурною специфікою: як і випадку з моральними чеснотами, тут також слід розуміти ризикованість доктринального нав'язування «єдино правильних ієрархій ціннісних пріоритетів».

Висновки. Ототожнення освітнього середовища із суто формальними та кількісними факторами й опціями на кшталт матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, інфраструктури, рівня ергономічності засобів навчання, ємності бібліотечного фонду й т. п. є неприйнятним за критерієм концептуальної збалансованості – зокрема, з міркувань тісної праксеологічної кореляції формальних та змістовних аспектів освітньої діяльності, її кількісних та якісних параметрів.

Перспективи виходу з кризових ситуацій і подолання негативних тенденцій мережевого суспільства перебувають у безпосередній залежності як від коректного осмислення причинно-наслідкових зв'язків і внутрішньої логіки ключових процесів сучасності, так і від підвищення якісного рівня освітнього середовища загалом і якісного рівня мислення зокрема. ІТ-освіта в Україні потребує світоглядно неупередженого, креативного й евристичного мислення. Разом із тим продовжує залишатися актуальною проблема як недостатньої освіченості, так і самообмежень (самоцензування як відмови від опції

свободи волі). А що стосується ієрархій ціннісних та етичних пріоритетів, то вони мають не стільки доповнюватися кількісно (з чим, на жаль, доводиться мати справу в абсолютній більшості випадків), скільки впорядковуватися й структуруватися за допомогою принципів верифікації та функціональної ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко, Н. П.** (2024). Освітнє середовище: єдність форми та змісту як імператив ефективності. *Дис. ... доктора філософії за спеціальністю «033 – Філософія»*. Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ. 243 с.
2. **Горянський, С. В.** (2024). Філософський аналіз розвитку ІТ-освіти в Україні через призму акторно-мережевої теорії Бруно Латура. *ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ* / Голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”. Вип. 50 (7-9). С. 35–41.
3. **Левкулич, В.** (2021). Вища освіта сучасності крізь призму концептуальних пріоритетів. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 100-116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116>.
4. **Левкулич, В.** (2022). Вища освіта у дзеркалі викликів та альтернатив сучасності. *Філософія освіти. Philosophy of Education*. 28 (1). С. 139–158.
5. **Левкулич, В. В.** (2018). *Справедливість як соціокультурний феномен : монографія* / В. В. Левкулич. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 480 с.
6. **Педченко, М. Ю.** (2024). Дослідження аксіологічних основ мережевого суспільства у контексті трансформаційних процесів постмодерну. *ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ* / Голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”. Вип. 50 (7-9). С. 46–53.
7. **Самчук, З.** (2023). Перехрестя науково-освітніх альтернатив: монополія на прийняття рішень чи культивування компетентності?. *Філософія освіти. Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10>
8. **Bateson, G.** (2002). *Mind and Nature: A Necessary Unity*. Hampton Press. 220 p.
9. **Bauer, S. W.** (2015). *The Well-Educated Mind: A Guide to the Classical Education You Never Had*. W. W. Norton & Company. 512 p.
10. **Bourdieu, P. & Passeron, J.-C.** (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications. 288 p.
11. **Bourdieu, P., Passeron, J.-C. & Nice, R.** (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications. 288 p.
12. **Bush, R. A.** (2021). *Designing the Mind : The Principles of Psychitecture*. Independently published. 268 p.
13. **Deboer, F.** (2020). *The Cult of Smart: How Our Broken Education System Perpetuates Social Injustice*. All Points Books. 288 p.
14. **Divine, M.** (2015). *Unbeatable Mind: Forge Resiliency and Mental Toughness to Succeed at an Elite Level*. Mark Divine. 238 p.
15. Fricker, M. (2009). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press. 208 p.
16. **Imam, R.** (2018). *Think Faster, Learn Quicker, Get Smarter: A Practical Guide to Train Your Mind*. Independently published. 109 p.
17. **Sowell, T.** (2003). *Inside American Education*. Free Press. 384 p.
18. The 5 Basic LAWS of Human STUPIDITY | Carlo M. Cipolla. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Olqd8ABi6YA>.

REFERENCES

1. **Bondarenko, N. P.** (2024). Osvitnye seredovyshche: yednist' formy ta zmistu yak imperatyv fekytnosti [Educational environment: unity of form and content as an imperative of effectiveness]. *Dys. ... doktora filosofiyi za spetsial'nistyuu «033 – Filosofiya»*. Kyiv: Kyiv natsional'nyy universytet budivnytstva i arkhitektury, Kyiv. 243 s. [in Ukrainian].
2. **Horyans'kyi, S. V.** (2024). Filosofs'kyi analiz rozvytku IT-osvity v Ukrayini cherez pryzmu aktorno-merezhevoyi teorii Bruno Latura [Philosophical analysis of the development of IT education in Ukraine through the prism of Bruno Latour's actor-network theory]. *OSVITNIY DYSKURS : ZBIRNYK NAUKOVYKH PRATS'* / Holov. red. O. P. Kyvlyuk. Kyiv : TOV "Naukovo-informatsiynе ahent-stvo "Nauka-tekhnohohiyi-informatsiya". Vyp. 50 (7–9). S. 35–41. [in Ukrainian].
3. **Levkulych, V.** (2021). Vyscha osvita suchasnosti kriz' pryzmu kontseptual'nykh priorytetiv [Higher education of today through the prism of conceptual priorities]. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, (12), 100–116. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-100-116> [in Ukrainian].
4. **Levkulych, V.** (2022). Vyscha osvita u dzerkali vyklykiv ta al'ternatyv suchasnosti [Higher education in the mirror of challenges and alternatives of modernity]. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*. 28 (1). C. 139–158. [in Ukrainian].
5. **Levkulych, V. V.** (2018). *Spravedlyvist' yak sotsiokul'turnyy fenomen : monohrafiya* [Justice as a sociocultural phenomenon: monograph] / V. V. Levkulych. Uzhhorod : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». 480 s. [in Ukrainian].
6. **Pedchenko, M. YU.** (2024). Doslidzhennya aksiolohichnykh osnov merezhevoho suspil'stva u konteksti transformatsiynykh protsesiv postmodernu [Research on the axiological foundations of network society in the context of postmodern transformation processes]. *OSVITNIY DYSKURS : ZBIRNYK NAUKOVYKH PRATS'* / Holov. red. O. P. Kyvlyuk. Kyiv : TOV "Naukovo-informatsiynе ahent-stvo "Nauka-tekhnohohiyi-informatsiya". Vypusk 50 (7-9). S. 46–53. [in Ukrainian].
7. **Samchuk, Z.** (2023). Perekhrestya naukovo-osvitnykh al'ternatyv: monopoliya na pryynyattya rishen' chy kul'tyvuvannya kompetentnosti? [The Crossroads of Scientific and Educational Alternatives: Monopoly on Decision-Making or Cultivation of Competence?]. *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, 28(2), 171–196. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2022-28-2-10> [in Ukrainian].
8. **Bateson, G.** (2002). *Mind and Nature: A Necessary Unity*. Hampton Press. 220 p. [in English].
9. **Bauer, S. W.** (2015). *The Well-Educated Mind: A Guide to the Classical Education You Never Had*. W. W. Norton & Company. 512 p. [in English].
10. **Bourdieu, P. & Passeron, J.-C.** (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications. 288 p. [in English].
11. **Bourdieu, P., Passeron, J.-C. & Nice, R.** (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications. 288 p. [in English].
12. **Bush, R. A.** (2021). *Designing the Mind : The Principles of Psychitecture*. Independently published. 268 p. [in English].
13. **Deboer, F.** (2020). *The Cult of Smart: How Our Broken Education System Perpetuates Social Injustice*. All Points Books. 288 p. [in English].
14. **Divine, M.** (2015). *Unbeatable Mind: Forge Resiliency and Mental Toughness to Succeed at an Elite Level*. Mark Divine. 238 p. [in English].
15. Fricker, M. (2009). *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press. 208 p. [in English].

16. **Imam, R.** (2018). *Think Faster, Learn Quicker, Get Smarter: A Practical Guide to Train Your Mind*. Independently published. 109 p. [in English].
17. **Sowell, T.** (2003). *Inside American Education*. Free Press. 384 p. [in English].
18. The 5 Basic LAWS of Human STUPIDITY | Carlo M. Cipolla. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Olqd8ABi6YA> [in English].

Отримано: 30.09.2025
Рекомендовано: 03.11.2025
Опубліковано: 24.12.2025

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO TRAINING MODERN TEACHERS AS A KEY CONDITION FOR MODERNIZING EDUCATION.....	5
--	---

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Svitlana KUTSEPAL PROSPECTS FOR TECHNICAL CREATIVITY IN THE CONTEXT OF THE DIGITAL SOCIETY AND THE INDUSTRY 4.0 CONCEPT	10
---	----

Ivan PATSALIUK HEURISTIC POTENTIAL OF EDUCATION 5.0 FOR SUBSTANTIATING THE EDUCATION DEVELOPMENT PLATFORM.....	17
---	----

Maya TRYNYAK ANTHROPOCULTURAL PRINCIPLES OF UKRAINE'S EUROPEAN CHOICE IN THE AGE OF THE NETWORK SOCIETY: EDUCATIONAL DIMENSION AND DIGITAL IDENTITIES	25
---	----

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Tetiana ANDRUSHCHENKO, Tetiana ANDRUSHCHENKO, Oksana SAPIHA THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MUSIC EDUCATION IN MODERN UKRAINE.....	34
--	----

Oleksandr GLOZA LEADER AS A MEDIA FIGURE: THE TRANSFORMATION OF THE IMAGE OF POWER IN THE AGE OF UNCERTAIN MULTIPLICITY	46
--	----

Oleksiy KIYKOV HYBRID ORGANIZATIONS AND THE UNIVERSITY: INSTITUTIONAL LOGICS, PUBLIC SPHERE AND PRACTICE.....	55
--	----

Illia SAHAIDAK DETERMINANTS OF UKRAINE'S CONTEMPORARY ECONOMIC POLICY: FROM GLOBAL CHALLENGES TO POST-WAR RECOVERY STRATEGIES.....	64
---	----

HIGHER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Serhii TEREPIYSHCHYI EDUCATIONAL REASON IN THE AGE OF NETWORK RATIONALITY: REINTERPRETATION OF THE ENLIGHTENMENT FOR DIGITAL EDUCATION PROJECT	74
--	----

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Valentyna BOBRYTSKA, Svitlana PROTSKA IT EDUCATION IN UKRAINE AS A CARRIER OF NETWORK SOCIETY VALUES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW	85
---	----

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Dmytro KOCHERYEV THE SUBSTANTIVE GENOME OF ARCHITECTURE: FROM UTILITARIAN FUNCTION TO COMMUNICATIVE MISSION	92
--	----

Nataliia RADIONOVA TECHNICAL CREATIVITY, ENGINEERING, AND DESIGN IN THE LIGHT OF THE UNIVERSALISM OF VIRTUE ETHICS.....	102
---	-----

Zoreslav SAMCHUK, Vasil LEVKULICH VALUES AND ETHICS OF KNOWLEDGE IN THE NETWORK SOCIETY: PHILOSOPHICAL GUIDELINES FOR IT EDUCATION IN UKRAINE.....	110
--	-----

ДО УВАГИ АВТОРІВ

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ЗВО, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті.

Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows електронною поштою. Електронна адреса редакції: vou@udu.kyiv.ua

Поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см, верхнє – 2 см, нижнє – 2 см. Шрифт: Times New Roman, 14 пт. Міжрядковий інтервал – 1,5. Абзац – 1,25 см. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури) рекомендований у межах 11–20 сторінок А4 включно з таблицями, графіками і малюнками. Рисунки (діаграми, фото) і таблиці повинні мати нумерацію, назву та розміщуватися після першого посилання на них у тексті (наприклад, рис. 1) або (табл. 1). Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті. Стаття публікується із фотокарткою автора, яку необхідно надіслати в електронному вигляді (.jpg). Роздільна здатність – 300 точок на дюйм.

Структурні елементи статті:

1) УДК;

2) прізвище та ім'я автора;

3) науковий ступінь та звання, посада, місце роботи, orcid;

Якщо авторів декілька, відомості про кожного з них друкуються з нового рядка.

4) назва статті;

5) ключові слова та стисла анотація (900–1000 знаків) українською мовою (навіть якщо стаття англійською мовою);

6) основний текст статті;

7) література;

Джерела за алфавітом у такому порядку: спочатку джерела українською, потім зарубіжні джерела. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела. Забороняється цитування в тексті та внесення до бібліографічних списків тих джерел, які опубліковані російською мовою в будь-якій країні, а також джерел іншими мовами, якщо вони опубліковані на території росії та білорусі.

Внутрішньо-текстові посилання на список літератури позначаються цифрою в квадратних дужках відповідно до номера у списку літератури, наприклад, [5; 9]. Якщо в тексті статті використано цитату, необхідно навести номер джерела у списку літератури і сторінку, наприклад, [1, с. 10], де 1 – порядковий номер у списку, 10 – номер сторінки. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Література оформлюється мовою оригіналу відповідно до стандарту APA (American Psychological Association). Обов'язково вказується DOI за наявності.

8) references;

Для активного включення статей наукового фахового видання в обіг наукової інформації та коректного індексування публікацій наукометричними системами необхідно після наведення списку використаних джерел в кожній публікації наводити блок References – список кирилических джерел у транслітерованому вигляді відповідно до стандарту APA. Джерела латиною не дублюємо в список References.

9) ім'я та прізвище автора(ів) англійською мовою;

10) анотація англійською мовою, ключові слова.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

Коректура • Н. Ігнатова
Комп'ютерна верстка • Ю. Ковальчук

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 24.12.2025 р.
Гарнітура Times. Формат 70x100 1/16.
Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 10,08. Зам. № 1225/1008.
Наклад 300 примірників

Друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.